IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
DOI: https://doi.org/10.52328/t.9.2.3 PRIMLJENO: 1. rujna 2026.

Hrvatski sokol u Sremskoj Mitrovici 1904. — 1929.

STEVO M. LAPČEVIĆ
Muzej Srema, Sremska Mitrovica

Autor se bavi istraživanjem rada Hrvatskog sokola u Sremskoj Mitrovici u periodu od njegovog osnivanja 1904. pa do zabrane i konačne likvidacije društva 1929. godine. Poseban akcenat autor stavlja kako na do sada potpuno nepoznate i neistražene aktivnosti ove hrvatske organizacije u ovom gradu na Savi, koja je u sebe uključivala najznačajnije predstavnike kulturnog, političkog i društvenog života hrvatske zajednice, tako i na politički kontekst u kojem mitrovački Hrvatski sokoli deluju. Smatrajući da su sokolske organizacije kao najmasovnije organizacije Srba i Hrvata u Sremu odličan pokazatelj opšteg raspoloženja u širim narodnim masama, autor stvara okvir za dalje istraživanje srpsko-hrvatskih odnosa, ukazujući na tačke koje te odnose opterećuju, kao i na one u kojima se Hrvati i Srbi u Sremu, uprkos svim iskušenjima, spajaju. Činjenica da se istoriografija u Sremu do sada nije dovoljno bavila ovom temom, kao ni širim kontekstom u koji se ona smešta, čini ovaj rad posebno značajnim kako za Srbe, tako i za Hrvate Srema (i šire). Rad je deo obimnog istraživanja rada Hrvatskog sokola u Sremu koje autor već duže vreme sprovodi.

KLJUČNE RIJEČI: *Hrvatski sokol, Srem, Mitrovica, Hrvati, Srbi, međuratna Jugoslavija*

Uvod: sokoli kao lakmus papir srpsko-hrvatskih odnosa u Sremu

Mada istraživanje sokolskog pokreta u srpskoj istoriografiji i publicistici nije novost[1], izostanak monografije koja bi obuhvatila sve aspekte delovanja jedne od najznačajnijih pojava na južnoslovenskom prostoru tokom

1 Jevđević J. 2008, Ilić S (ur.) 2008, Timotijević M. 2006, Cvetković D. 2007, Dimić Ž. 2015, Žutić, N. 1998, Kičinja M. 2006, Matijević M. 2022, Vukašinović V. 2013, Ćirić B. 2006, Vukašinović V. 2016, Karapandžić N. 2023, Ćurčić M. 2019, Savić Z. 2015...

druge polovine 19. i prve polovine 20. veka i dalje mnoga pitanja u vezi sokolstva čini otvorenim. Danas mi ne znamo dovoljno o tome koliko je odbora sokolske organizacije na prostoru Srbije, širom srpskog i južnoslovenskog etničkog prostora bilo. O njihovom delovanju u polju kulture tek se naslućuje, dok se sokolski politički angažman tumači paušalno, neretko u zavisnosti od raspoloženja tumača prema onome što je sokolstvu bilo najvažnije: Jugoslaviji i jugoslovenskom jedinstvu.

Tako su se tokom protekle dve decenije pojavile monografije pojedinačnih društava, poput kragujevačkog, ivanjičkog, pirotskog, čačanskog, smederevskog i drugih u kojima se donose manje ili više iscrpni podaci u vezi sa njihovim radom (u tom smislu značajan je rad Jevđe Jevđevića[2] [2008] o kragujevačkom sokolu, te rad Miloša Timotijevića [2006] o čačanskoj organizaciji kao i Zvezdana Savića [2015] o sokolstvu Niša i moravske sokolske župe), ali im nedostaje dublja analiza koja bi ih smestila u širi istorijski i politički kontekst i iz njega posmatrala predmet istraživanja.

Izuzetak u tom smislu predstavlja monografija Nikole Žutića *Sokoli* iz 1991. u kojoj se autor bavi ideološkom pozadinom uvođenja sokolskog sistema vežbi u fiskulturni sistem Kraljevine Jugoslavije. Zapravo, možemo sa sigurnošću konstatovati da ova knjiga, koja predstavlja preštampanu Žutićevu doktorsku disertaciju, predstavlja u srpskoj akademskoj javnosti do sada jedini pokušaj da se pokaže kako nastojanje sokolske organizacije da, uprkos izazovima koje je nametala dnevna politika, ostane iznad nje, tako i padove koji su na tom putu po svemu sudeći bili neminovni.

Ništa bolje nije ni kada su u pitanju zbornici radova posvećeni sokolstvu među kojima prednjači zbornik izdat 2008. povodom 150 godina organizovanog telesnog vežbanja i sporta i 125 godina sokolstva u Srbiji, u kome se značajna pažnja posvećuje istraživanju razvoja gimnastike, dok se pitanja kojima ćemo se mi baviti dotiču tek u tragovima. Nešto veću pažnju ideološkoj pozadini sokolstva posvećuje zbornik (u nastajanju) posvećen radu Franje Malina, istaknutog člana najpre hrvatske, a potom i jugoslovenske sokolske organizacije iz Petrovaradina i Sokolske župe Svetozar Miletić iz Novog Sada[3]. Ista tema biće predmet i velike naučne konferencije posvećene sokolskom pokretu koju Fakultet za sport i fizičko vaspitanje u Beogradu organizuje u januaru 2027. godine.

2 Jevđević je ujedno i starešina "Saveza Srpski soko". prim. aut.

3 U čijem stvaranju učestvuje i autor ovog rada.

Razloge za ovakvu praksu nalazimo u nekoliko bitnih faktora: 1. svođenje istraživanja na lokalnu istoriju (što nije nelogično, tim pre što se, usled unapred iznete ideološke presude, sokolskim pokretom nije bavilo ni kvalitativno ni kvantitativno dovoljno); 2. nedostatak adekvatnih istraživača (hroničari lokalne istorije često nemaju previše razumevanja za smeštanje istraživanja u širi kontekst, a još manje za mogućnost posmatranja sokolstva iz ugla politikologije, istorije ideja...); 3. Nedostupnost građe koja je uništavana tokom Drugog svetskog rata od strane okupatora, ali i nakon rata od strane komunističkih vlasti. Raspad zajedničke države učinio je da je građa za dobar deo društava, Srem je tu možda i najbolji primer, ostala izvan matičnih granica, što istraživački rad dodatno otežava, pre svega usled materijalnih ograničenja.

Ako je ovakva situacija sa onim sokolima koji se, barem u Srbiji, uprkos "nedostatku", oličenom u zagrejanosti za jugoslovensku ideju smatraju "prihvatljivim", onda nije nikakvo čudo što se o onim drugim, kojima jugoslovenstvo, onakvo kakvo su zagovarali "prihvatljivi" sokoli nije bilo naročito blisko, ne zna apsolutno ništa. Tu isključivo mislimo na Hrvatski sokol, o kojem se do sada nije pisalo (ukoliko izuzmemo svega nekolicinu kraćih natpisa po portalima kojima upravlja hrvatska zajednica u Vojvodini).

Da čitava situacija bude još teža, o Hrvatskom sokolu u Sremu ne znaju ni sami Hrvati, uključujući tu i potomke iz porodica koje su dale manje ili više poznate pripadnike pokreta. Razlog tome leži kako u okolnostima koje nameće protok vremena, tako i u činjenici da je nakon Drugog svetskog rata ideološki obojena istoriografija sokole posmatrala kao (najreakcionarniji) deo buržoaskog društva, unapred osuđenog na neoprost. Do sada, najznačajnija istraživanja Hrvatskog sokola u Sremu (kako u istočnom, tako i u zapadnom njegovom delu) sproveo je Željko Iveljić. Pa ipak, i on je u svojim istraživanjima usmeren prevashodno na zapadne delove Srema[4], dok istraživanje sokolskog rada u njegovim istočnim delovima predstavlja tek dopunu osnovnoj temi istraživanja[5] vezanoj prevashodno za pojedine segmente sokolskog života poput organizovanja konjaništva i muzike-fanfare. Otuda, možemo sa sigurnošću reći da naše istraživanje ima pionirski karakter i predstavlja temelj za dalja istraživanja Hrvatskog sokola u Istočnom Sremu.

4 Što nije čudno, ukoliko uzmemo u obzir da je Iveljić iz Vinkovaca, te da se svojim posvećenim radom bavio prevashodno sokolstvom i gimnastikom na prostoru Republike Hrvatske.

5 Iveljić Ž. 2020., Iveljić Ž & V. 2021., Iveljić Ž. 2022., Iveljić Ž. 2024a., Iveljić Ž. 2024b., Iveljić Ž. 2025.

Shodno činjenici da je Hrvatski sokol u Sremu delovao u turbulentnom vremenu i na prostoru na kojem se nije samo sarađivalo, već su se ukrštala i koplja, za koji se nije znalo da li je srpski ili hrvatski i kome će, na kraju pripasti, to istraživanje njegovog delovanja predstavlja i značajan doprinos unapređenju znanja o srpsko-hrvatskim odnosima u savsko-dunavskoj ravnici.

Budući da su i srpsku (kasnije jugoslovensku) i hrvatsku organizaciju vodili i da su u njenom radu učestvovali istaknuti pojedinci: činovnici, učitelji, trgovci, zanatlije, lekari, advokati i drugi koji su dali snažan doprinos životu zajednice iz koje su došli, to je, smatramo, ponašanje sokolskih organizacija u različitim vremenskim okvirima, najbolji lakmus papir za razumevanje svega onoga što bismo u hrvatsko-srpskim odnosima u Sremu mogli smatrati dobrim, odnosno lošim.

/ Sokolstvo u Hrvata: od pojave do ukidanja

Sokoli predstavljaju slovensku kulturnu i nacionalnooslobodilačku liberalno i antiklerikalno opredeljenu organizaciju koja je nastala u Češkoj 1862, pod rukovodstvom i idejnim usmerenjem dr Miroslava Tirša (Žutić, 2005: 15; Sokolstvo, 1929). Iako se primarno bavilo gimnastikom, Sokolstvo je bilo i ostalo "izrazito politička i ideološka" organizacija čiji je položaj otuda direktno zavisio od trenutne političke situacije (Hrstić: 79). O tome možda najbolje svedoči upravo podatak da je češko Sokolstvo nastalo u okviru političke stranke "Mladočeha", te da je svoje delovanje na taj način direktno vezalo za nacionalni politički program liberalnog i socijalnog usmerenja (Žutić, 2005: 15).

Okolnosti u kojima se sokolstvo javilo među Hrvatima, Adolf Paar u svom radu *Hrvatski Sokol* smešta između Nagodbe iz 1868. i sloma Bečke berze 1873. dva događaja koja su, smatra on, najpre uništila politička maštanja Hrvata, a potom ih dovela i do finansijskog kraha "iz čega se siromašna i financijski ovisna Hrvatska teško izvlači" (Paar 2011: 7). I baš tada, smatra Paar, na istorijsku scenu stupa nova generacija građanskog sloja koja u želji da se afirmiše teži proboju na svim poljima života, uključujući i nacionalno-kulturno polje, ali i polje slobodnog vremena. Tako, sedamdesetih godina 19. veka u većim centrima hrvatskog naroda nastaje čitav niz različitih kulturnih društava, pre svega pevačkih, oko kojih se okuplja omladina željna ne samo zabave već i borbe za

očuvanje nacionalnog imena. Međutim pravi procvat, hrvatska nacionalna društva doživljavaju nakon pobede Narodne stranke na izborima 1872. i izbora Ivana Mažuranića za bana 1873.

Osnovan 27. decembra 1874. godine, Hrvatski sokol druga je po redu sokolska organizacija među Južnim Slovenima (prva je nastala među Slovencima, 1863). Sa punim društvenim radom počela je 2. januara 1875. (Brozović, 1935: 189) kada je zagrebačko društvo pozvalo svoje sugrađane da se priključe njegovom radu. Ubrzo potom, osnovana su društva u Varaždinu, Vukovaru, Karlovcu, Splitu, Zadru i drugim gradovima (Brozović, 1935: 189).

Na čelu društva nalazio se starešina koji je bio i predsednik Upravnog odbora. Pod sobom, ili bolje rečeno uz sebe, on je imao zamenika, sekretara, blagajnika i vođu koji su bili članovi Upravnog odbora. Uz starešinu, funkcija vođe, kao osobe zadužene za gimnastičarski rad, bila je najvažnija. Upravo su vođe bili ti koji su organizovali vežbe, dok su obuku izvodili prednjaci. "Oni su polazili prednjačke tečajeve i polagali prednjačke ispite u organizaciji sokolskog saveza" (Hrstić, 84). Deca uzrasta od 14 godina činila su podmladak, dok su osamnaestogodišnjaci bili naraštajci.

Kako bi ostvarili svoju misiju, hrvatski sokoli su pored gimnastike organizovali zabave, igranke, izlete i bili su stalni na proslavama svih značajnijih nacionalnih datuma. Uobičajni su plesovi bili "na Nikolinjine, Silvestrovo i pokladni utorak. Istaknuta je i prosvjetna uloga sokolstva u našim krajevima, borba protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, a svim ovim aktivnostima prikupljana su materijalna sredstva neophodna za dalje funkcionisanje društva". (Hrstić: 86)

Prvo veliko delo Hrvatskog sokola bila je gradnja Sokolane u Zagrebu koja će postati središte kasnijeg Saveza hrvatskih sokolskih društava, odnosno Hrvatskog sokolskog saveza[6]. Sa vežbanjem u novoj zgradi zagrebačko društvo počelo je 1884, na desetogodišnjicu postojanja (Paar. 2011: 26—27). Najraniji kontakt sa srpskim sokolima, Hrvati će ostvariti polovinom juna 1897, kada će stići na javnu vežbu u Beograd. Na Kalemegdanu je tada upriličena vežba sa takmičenjem kojem je prisustvovao i kralj Aleksandar Obrenović. Hrvatski sokol bio je gost Saveza srpskih sokolskih društava "Dušan Silni" i u domu društva, a 14. juna došlo je do dogovora o solidarnom radu sa ciljem ostvarenja potpunog zbližavanja u budućnosti (Brozović, 1935: 62).

6 U nastavku SHSD i HSS.

Drugo veliko delo koje su hrvatski sokoli ostvarili do početka Velikog rata bilo je stvaranje Saveza hrvatskih sokolskih društava, odnosno Hrvatskog sokolskog saveza kojim su pod jednu upravu stavljena sva do tada postojeća društva, osnivana više ili manje nezavisno jedna od drugih.

Nakon dvogodišnjih dogovora, 15. decembra 1903. zaključena su i Zemaljskoj vladi na usvajanje predata *Pravila*, čime je proces trebao faktički biti priveden kraju (Brozović, 1935: 141). Uz nemale peripetije, razgovori su produženi sve do 18. juna, kada je na odborskoj sednici Hrvatskog sokola u Zagrebu, starešina Vrbanić "saopštio radosnu vest da je Vlada potvrdila pravila 'Saveza'" (Paar, 2011: 192). Ovaj akt sproveden je zapravo 3. juna, a *Pravilnik* SHSD, zaveden je pod brojem 6.629 (Brozović, 1935: 78).

Pravila su potom štampana u *Sokolu,* službenom glasniku objedinjenog hrvatskog i slovenačkog sokolstva, kao i u glasilima pojedinih društava širom Ugarske. Prva, konstitutivna sednica objedinjenog Saveza, održana je šestog novembra iste, 1904. godine na Sušaku. (Paar, 2011: 45) Za saveznog starešinu izabran je Stjepan pl. Miletić, a potom dr Lazar Car. Prvi vođa Saveza bio je Dragutin Šulce, zamenik starešine postao je Boža Vinković, a sekretar Franjo Bučar (Brozović, 1935: 193).

Kao rezultat stvaranja Saveza, došlo je do porasta broja članova i formiranja novog sistema župa: 1. Fonova – Zagreb; 2. Imbrišimovićeva – Požega; 3. Jelačićeva – Bjelovar; 4. Starčevićeva – Gospić; 5. Štrosmajerova – Osijek; 6. Vitezićeva – Volosko; 7. Vojvode Hrvoja – Split; 8. Bana Paližne – Zadar; 9. Zrinjsko-Frankopanska – Sušak; 10. Zrinjska – Karlovac, 11. Hrvatsko-Američko Sokolstvo – Čikaška Župa Tomislavova; 12. Tvrtkova – Sarajevo; 13. Kneza Višević – Mostar (Brozović, 1935: 194).

Do početka Velikog rata, SHSD organizovaće dva velika sleta, 1906. i 1911. (Paar 2011: 50). Izbijanjem do tada najkrvavijeg sukoba u istoriji čovečanstva, rad Hrvatskog sokola biće zabranjen, a njegovi članovi će se naći na različitim sukobljenim stranama. Tako dok jedan deo vežbača i članova makarskog društva sakuplja dobrovoljce za odbranu Monarhije, Josip Antunović, član makarskog društva i jedan od osnivača Hajduka već na početku rata preplivava Drinu i prilazi Srbima. Tokom sukoba, ranjavan je čak devet puta, a za svoje junaštvo odlikovan je Karađorđevom zvezdom sa mačevima, dobitnik je dve zlatne i jedne srebrne Medalje Miloša Obilića, nosilac je Spomenice Velikog rata, Albanske spomenice i francuskog Ratnog krsta sa dve palme i jednom zvezdom (Hrstić: 96).

Prva godina mira, 1919, bila je u znaku rada na ujedinjenju južnoslovenskih sokolskih organizacija u jedinstvenu celinu[7]. Prvi posleratni sastanak tri sokolske organizacije održan je 26. januara 1919. u Zagrebu i tom prilikom je, u ime slovenačkog sokolstva, dr Ivan Oražen prvi predložio potpuno napuštanje starih organizacija i stvaranje nove sokolske zajednice, što je, po njegovim rečima, značilo i napuštanje federalističkih koncepcija fuzije iz 1914. (Brozović, 1935: 225).

Na tom tragu je 9. februrara 1919. održana prva redovna poratna skupština Hrvatskog sokola u Zagrebu, pod upravom Lava Mazure, a uz učešće gostiju iz Srpskog sokola pod upravom dr Laze Popovića i starešine srpske organizacije Janka Ljuštine. Tom prilikom, Mazura je istakao da sokolski pokret i u novim okolnostima ima zadatak da da značajan doprinos narodnoj zajednici. Kako ta zajednica teži međusobnom ujedinjenju svih njenih elemenata, to je, smatra Mazura, obaveza sokolstva da preraste svoja plemenska ograničenja i stvori novu, ujedinjenu organizaciju. U tom smislu, zagrebačka organizacija podnela je zahtev za izmenom pravilnika, sa ciljem ukidanja "hrvatskog" imena radi stvaranja južnoslovenske organizacije (Brozović, 1935: 88).

Uporedo sa ovim, započeli su i prvi razgovori dve organizacije o sazivanju Sokolskog sabora koji je imao da reši pitanje ujedinjenja. Na skupštini zagrebačke hrvatske organizacije, održane 23. februara 1919. Župa Fonova vrlo oštro je napala ideju o ukidanju hrvatskog sokolstva, smatrajući da nema mesta "izmišljanju" nove, jugoslovenske organizacije kada već postoje srpska, hrvatska i slovenačka. Među onima koji su tada javno podržali Fonovu Župu, bio je i potonji starešina Hrvatskog sokola Lacko Križ, koji je tom prilikom istakao da takvo jedinstvo nije ništa drugo do "divlji brak, koji neće imati blagoslova" (*Hrvatski Sokol*, siječanj 1929: 239).

Pa ipak na skupštini HSS održanoj 9. marta 1919. primljena je "rezolucija koju je predložio brat dr. Miškulin", a u kojoj se ističe potreba za stvaranjem "jedinstvene organizacije" (Brozović, 1935: 226—227).

7 Prvi razgovori oko ujedinjenja južnoslovenskog sokolstva vođeni su 18. juna 1914. u Zagrebu i tom prilikom došlo se do zaključaka da objedinjena organizacija treba da: omogući zajednički nastup Srba, Hrvata i Slovenaca kao Južnih Slovena na međuslovenskim sletovima i drugim manifestacijama, da uvede zajedničku terminologiju za čitav sokolski pokret i utvrdi zajedničku zastavu na kojoj bi se nalazile nacionalne boje svih Južnih Slovena. Kao naziv za organizaciju u koju je trebalo da uđu i Bugari određen je Sokolski savez Južnih Slovena, što je bio izvestan kompromis shodno činjenici da su Srbi tražili stvaranje Jugoslovenskog Sokolskog Saveza (Brozović, 1935: 222).

Bez jasne ideje o tome kako treba doći do jedinstva sa srpskom i slovenačkom sokolskom organizacijom, hrvatsko sokolstvo organizovalo je 11. maja 1919. Glavnu skupštinu kojoj je pored 316 članova HSS prisustovao i nemali broj gostiju iz Srpskog sokola. Tom prilikom se raspravljalo o fuziji, pa je Lav Mazura ponovo istakao zahtev za raspuštanje postojećih organizacija i stvaranje Sokolskog saveza SHS sa centralom u Beogradu. Kao drugi predlog, Mazura je zatražio stvaranje jedinstvenog sokolskog glasnika koji bi izlazio u Zagrebu, dok je u Sarajevu trebalo stvoriti upravu Sokolskih pobratima, svojevrsnih seljačkih organizacija, dok bi u Ljubljani bila otvorena Sokolska škola u kojoj bi se obrazovali prosvetari (Brozović, 1935: 91).

Pored ovog, svoj predlog iznele su i stare hrvatske župe: Fonova, Štrosmajerova i Starčevićeva. One su tražile stvaranje jugoslovenskog saveza koji bi bio federalistički ustrojen, bez ukidanja postojeće srpske, hrvatske i slovenačke organizacije, što predstavlja iskorak u odnosu na Mazurin predlog. Tri spomenute župe smatrale su da bi od integracije bilo zgodnije ujedinjenje u spoljašnjem delovanju, gde bi Srbi, Hrvati i Slovenci mogli predstavljati južnoslovensko sokolstvo, dok bi unutar zajedničke države delovali odvojeno, ali u saradnji, što bi, smatralo se, doprinelo i mnogo bržem razvoju organizacije koja bi delovala na kompetitivnom, sportskom, ali bratskom nivou. Središte takvog južnoslovenskog sokola bilo bi, po zamisli tri župe neizmenično premeštano iz Beograda u Zagreb i Ljubljanu (Brozović, 1935: 92).

Taj predlog je odbačen uz komentar da u njemu nema istinske decentralizacije, budući da je glavna uprava smeštena u Beograd, što je, smatralo je većinstvo hrvatskog sokolstva, nužno moralo dovesti i do podređivanja čitave organizacije centrali (Brozović, 1935: 92). Na udaru se našao i predlog hrvatskih sokolskih župa, kojima je zamerano da dele ujedinjeni jugoslovenski narod time što se insistira na očuvanju postojećih organizacija kojima bi južnoslovenska bila samo federalni savez. Otvoreno je bilo pitanje, zbog čega da se "svoji" koji su se konačno ujedinili, odvajaju od "svojih". "Soko je slavenski, pa je zato i SHS suvišan. Separatizam treba da isključimo. Slavenstvo treba da manifestiramo" (Brozović, 1935: 93).

Sve dileme konačno je trebao da razreši Svesokolski sabor, održan u Novom Sadu za Vidovdan 1919. U tom smislu, novosadska rezolucija je konstatovala da u jednom mestu može postojati samo jedna organizacija, čime se došlo do ukidanja "plemenskih imena" (Brozović, 1935: 94).

Zagrebački Srpski soko, pošto je postao Soko II, održao je 1. novembra. 1919. Glavnu skupštinu na kojoj je rešio da se rasformira i ujedini sa Soko I, odnosno sa hrvatskom organizacijom u jedinstveno društvo. Deklaraciju o ujedinjenju, pročitao je starešina Srpskog sokola dr Srđan Budisavljević (Brozović, 1935: 97).

Mesec dana kasnije, tačnije 4. decembra 1919. dve zagrebačke organizacije održale su zajedničku sednicu. Tada je nekadašnje hrvatsko društvo dalo ideju da ne sprovede svoju likvidaciju, već da se raspusti samo srpsko i da se potom spoji sa Sokolom I, što su Srbi odbili, tvrdeći da tako nešto ne bi bilo u skladu sa odlukama Vidovdanskog sabora, pitajući u isto vreme svoju hrvatsku "braću" da li se iza njihove ideje koja odudara od ranije utvrđenih metoda fuzije kriju politički motivi kojima je stvar oko ujedinjenja tek izgovor (Brozović, 1935: 95).

U raspravi je došlo do razilaženja u stavovima, pa je, umesto donošenja odluke, rešeno da se za 14. decembra zakaže nova skupština na kojoj bi se razrešila sporna pitanja. Tom prilikom na odlučivanju je bio, i prihvaćen je, samo jedan predlog – prestanak i razlaz društva i stvaranje novog (Brozović, 1935: 95).

Dva dana kasnije došlo je do novog sastanka dve organizacije sa idejom da se 28. decembra organizuje konstitutivna sednica novog društva. Sednica je upriličena, pa je u svom pozdravnom govoru starešina zagrebačke hrvatske organizacije dr Dečak pozvao na spajanje, ističući da se time stavlja tačka na veliko delo Štrosmajera i jugoslovenskih boraca za jedinstvo, podsećajući okupljene na ulogu Zagreba u stvaranju i širenju jugoslovenstva. Potom je izložio istorijat rada hrvatskog i srpskog sokolstva, ukazujući na probleme koji su onemogućavali njihov složan rad na fuziji:

> Oba društva nosila su obeležja plemenske pripadnosti, potpadala su pod razne centre, pa umesto da bude njihov rad centripetalan, pa da okuplja sve Hrvate i Srbe u jedno, bio je praktično centrifugalan i pripravio je razliku između jednokrvne braće po rodu i jeziku. Naši sokolski korifeji propagirali su doduše i dalje rečju ujedinjenje i tumačili su, da Sokolstvo imade da udružuje sve Slovene, a najpače pak jednokrvnu braću, no u praksi, ostalo je opet sve pri starom, dok nije došlo do prevrata, kada je pod dojmom oduševljenja zbog oslobođenja od austrijskog i madžarskog ropstva

> provedeno faktičko ujedinjenje obaju zagrebačkih sokolskih društava, koja od tog vremena zajednički i sporazumno rade i zajednički javno nastupaju, jer su braća uvidela i spoznala da im se je uhvatiti u jedno kolo i zajednički nastaviti sokolski rad (Brozović, 1935: 97).

Starešina novostvorenog zagrebačkog sokola postao je dr Lav Mazura koji je nakon sprovedenog glasanja dobio 468 glasova, dok je iza njega ostao dr Laza Popović sa 452 glasa. Prvi zamenik starešine postao je dr Srđan Budisavljević, drugi zamenik je Franjo Bučar, pročelnik za kulturu Josip Hanuš, njegov zamenik Dragutin Šulce, prvi tajnik Radoslav Mužević, drugi tajnik dr Branko Mrvoš, zapisničar Ivan Budinski, prvi blagajnik Tomo Janjanin, drugi blagajnik Milan Zemljak (Brozović, 1935: 101). Kako bi objasnili učinjeno delo, ujedinjeni sokoli doneli su i svoju deklaraciju u kojoj je istaknuto da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod (koji se još uvek ne naziva "jugoslovenskim") i da, shodno toj činjenici u tom narodu može postojati i samo jedna sokolska organizacija:

> Narod Srba, Hrvata i Slovenaca jeste jedan. Sokolska društva Srba, Hrvata i Slovenaca, bila su, jesu i moraju biti narodna društva. Narod je jedan, pa i sokolska društva moraju biti jedna. Slavenstvo jeste jedno. Narod Srba, Hrvata i Slovenaca jeste i mora biti slavenski i jedan. Slavenstvo je deo čovečanstva. Ideali čovečanstva su jedni. Slavensko Sokolstvo, pa i Sokolstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, težilo je, teži i težiće za ostvarenjem tih ideala. Nakon fizičkog isrcpljenja i intelektualnog kaosa, ostaje jedan veliki kapital narodnog bića, koji mora da oživi i da se pojavi, a to je naš narodni moral, vrlina i čednost. U težnji da sagradimo moćnu i srećnu državu našu, naš narodni moral treba da bude temelj-kamenom te u borbi protiv srdite i negativne težnje čoveče duše, neka naš moral bude bedemom i štitom.
>
> Snaga našeg narodnoga morala, kolikogod je ogromna i mora se o njoj voditi briga, da izdrži potrebno vreme, da se razvije i ojača. Organizacija našega narodnog morala mora biti provedena kroz sve kadrove, staleže i poslove celokupnog naroda našeg, a središtem te organizacije mogu i moraju biti sokolska društva naša.

> Podmlađeno, obnovljeno i ujedinjeno Sokolstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, pozdravlja radosno narod, napredak i za cvetanje daje sebe. Pa snažno verujući da će pobeda narodne misli, istine i pravde doneti obilne plodove sreće i mira, duboko je osvedočeno, da će sokolstvo biti ona kulturna i etična sila, što će u času smrti starih bogova na svojim leđima preneti i spasiti čoveču dušu (Brozović, 1930: 60).

Stvaranje Sokolskog saveza Srba, Hrvata i Slovenaca, pisaće svojevremeno Ante Brozović, biće ne samo korak ka ujedinjenju, već i svojevrsni kamen spoticanja, budući da je izostavljanje jugoslovenskog naziva svedočilo o nedostatku istinskog jedinstva. Otuda se tokom naredne 1920. tražila mogućnost ispravljanja ove "greške", odnosno tražen je način koji bi omogućio stvaranje jugoslovenskog sokolstva (Brozović, 1935: 150).

Dok je za veliki deo Hrvata to nastojanje izjednačavano sa izdajom nacionalne kulture i u suštini značilo negiranje prethodno donetih odluka o načinu funkcionisanja i nazivu organizacije, za Antu Brozovića, stvaranje jugoslovenskog sokolstva bilo je "apoteoza" jugoslovenske ideje, njeno potpuno izvršenje, budući da je sokolstvo kao "kulturno-nacionalna" sveslovenska organizacija kao ona koja je od samih svojih početaka težila nadogradnji "plemenskih" identiteta bilo pozvano da postane i glavni nosilac jugoslovenskih integrativnih procesa. Sokolstvo je, govorio je Brozović, bilo jasan izraz narodne volje, pa otuda, zaključivao je, nema ništa logičnije od toga da se Srbi, Hrvati i Slovenci sokoli prvi udružuju i to ne kao plemenska, već kao zajednica novog kvaliteta.

Kao zajednica "novog kvaliteta", 25. jula 1920. osnovana je Zagrebačka sokolska župa Petra Svačića koju su činile bivše hrvatske župe Fonova i Ljudevita Posavskog, odnosno delovi slovenačke i celjske župe, kao i delovi srpske Krajiške župe. Na osnivanju ova župska organizacija imala je ukupno 20 društava i zamišljena je kao zajednica koja treba da bude podstrek razvoju sokolstva uopšte, a posebno jugoslovenskog (Brozović, 1935: 221).

Pa ipak, vrlo brzo se uvidelo da praktično ujedinjenje neće moći biti ostvareno brzo, kako se tome nadalo. Ideja o tome da je nakon 1918. izvršeno samo mehaničko ujedinjenje, te da je došlo vreme da se sprovede i duhovno, "kulturno", a koju je zastupao jugoslovenski deo organizacije, pokazala se ako ne jalovom, a ono svakako neprihvatljivom za dobar deo organizacije. Umesto toga, pitao se deo Hrvata, bolje bi bilo da postoje odvojena društva koja bi složno radila na ostvarenju zajedničkog cilja:

> Vodstvo jugoslavenskog sokola je moralo znati da je drugo Zagreb, a drugo Ljubljana ili Skoplje, i da ne ide svaka kapa na svaku glavu... Jer mi ne razumijemo toliko puta jer postavljamo pitanje, zašto ne bi i Hrvati mogli biti dobri Jugoslaveni, a Jugoslaveni dobri Hrvati? Zašto ne bi moglo jedno Sokolsko društvo u Hrvatskoj biti Hrvatsko sokolsko društvo i živjeti prema hrvatskoj sokolskoj ideologiji, kao što to de facto rade i srpska sokolska društva i što im niko živ ne zamjera (Barčot 2010: 45—46).

Kako bi svi sukobi i nesporazumi bili prekinuti, na Sletu u Mariboru 29 — 30. avgusta 1920. Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca menja svoj naziv u Jugoslovenski Sokolski Savez[8] što je dovelo do narušavanja odnosa kako unutar hrvatskog dela saveza, tako i unutar samog pokreta koji se našao u raskoraku između "odumiranja" stare organizacije i stvaranja nove (Brozović, 1930: 63—64).

Po mišljenju Adolfa Paara, problem koji je deo hrvatskog sokolstva imao sa ovim potezom ticao se odnosa prema kulturno-političkom radu, kao bitnom elementu sokolskog identiteta. Zajedničke vežbe i jednoobrazna uniforma i dalje nisu bili problem, ali je bilo pitanje kako nastaviti sa radom na jačanju nacionalnog identiteta u smislu sprečavanja "odnarođivanja" kao bitnog segmenta Tiršovog shvatanja sokolstva, u situaciji kada "svoji" "svojima" nastoje da daju novi identitet (Paar, 2011: 61).

Nastali spor imala je da reši Druga glavna skupština JSS održana u Osijeku 30. juna 1921. Pred ovu skupštinu, kako je pisao *Sokolski Glasnik*, "Vilsonov trg"[9] je, želeći da izvrši pritisak na upravu JSS, u "političkom časopisu", a ne pred zvaničnim organima jugoslovenskog sokolstva, izneo svoje stavove, što je dodatno isprovociralo teške odnose unutar zajedničke organizacije. Tom prilikom, "Vilsonov trg" ponovio je svoje zamerke: traži se "ponovna uspostava triju plemenskih sokolskih saveza: hrvatskog, srpskog i slovenačkog", uz konstataciju da je ranije osnovano društvo jasno sebe odredilo kao srpsko-hrvatsko-slovenačko, a ne jugoslovensko, te da se promene, koje su u međuvremenu nastupile, ne mogu sprovoditi bez opšte saglasnosti ("Jugoslovenskom sokolstvu", mart 1922: 66).

8 U nastavku JSS. Prim. aut.

9 "Vilsonov trg" bio je deo organizacije Hrvatskog sokola u Zagrebu, nazvan po lokaciji na kojoj se ovaj ogranak nalazio.

Kao odgovor na ovo, JSS, izrevoltiran ne samo prirodom zamerki, za koje je konstatovano da predstavljaju spuštanje "s visina slobode i njenih dobara u tesne granice predratnih prilika" ("Jugoslovenskom sokolstvu", mart 1922: 66) već i njihovom neskrivenom političkom notom, donosi *Osiječku*[10] *rezoluciju* u kojoj se ponavlja da je ujedinjenje plemenskih organizacija bilo i ostalo logički rasplet rada društava koja se od svog osnivanja bore ne za prosto jačanje nacionalnog identiteta, već ga gledaju kao temelj na osnovu kog se po sprovedenoj emancipaciji spram Beča i Pešte ima pristupiti opštem južnoslovenskom jedinstvu. Otuda, poručuje JSS, nema mesta ni negiranju integrativističkih procesa kao jedino ispravnih:

> Držeći se osnovnih sokolskih načela i pitanja narodnosti i naroda, kako ih je izložio Tyrš, postali smo putem evolucije Jugosloveni, a gledajući u budućnost stali smo na stanovište jugoslovenskog realizma pa jesmo i ostajemo Jugosloveni (Brozović, 1935: 299).

Komentarišući šta to "jugoslovenski realizam" jeste, JSS će istaći da on podrazumeva "integralno ujedinjenje i potpuno mehaničko izmenjivanje svih postojećih etičkih i moralnih elemenata naših u pravcu građenja jedne homogene jugoslovenske mase" (Brozović, 1935: 229).

Kao što treba da prevaziđe socijalne i polne razlike, sokolstvo, smatra JSS mora da prevaziđe i ideju razvrstavanja po "plemenskoj" osnovi, odbacujući od sebe sve političke izazove, bilo da dolaze sa leve bilo da dolaze sa desne strane političkog spektra:

> Priznajući sve teškoće današnjega razvoja i razmaha jugoslavenskoga, Jugoslovensko Sokolstvo, pod vođstvom Jugoslavenskog Sokolskog Saveza ide napred i, ne obaziruć se ni levo ni desno, ni natrag, a verno gore označenim načelima, ne poznaje ovde nikakovih kompromisa i stoji na stanovištu: ko je Soko, taj je Jugosloven (Brozović, 1935: 229—230).

Hrvatskom, pobunjenom delu organizacije, još jednom je u zaključku poručeno da su odluke o tome kako će savez funkcionisati već donete i da se one, kao takve, moraju poštovati, odnosno da se, ukoliko se nekome i ne dopadaju, o njima može i mora raspravljati isključivo na saveznim organima, uz puno poštovanje savezom utvrđenih pravila.

10 Prema originalu.

U spor se, sa namerom da ponudi izlaz koji bi održao JSS, uključio i urednik *Sokolskog glasnika*, zvaničnog organa JSS i Saveza češko-slovačkog i jugoslovenskog sokolstva dr Laza Popović, koji u januarskom broju, 1922. godine, u tekstu "Na početku godine" poziva nezadovoljne Hrvate da još jednom razmisle o tome u kojoj meri su njihovi razlozi za brigu opravdani, a u kojoj predstavljaju izraz delovanja različitih političkih pritisaka:

> Kažite nam braćo svi, jer je zbilja vreme da se ponovo zagledamo oči u oči, da govorimo jedan drugome u lice, da između nas ne bude posrednika nikakvih, ni prisluškivača, da bez asistencija i bez prepreka potražimo istinu, božansku istinu dobroga rada i dobroga puta našeg jugoslovenskog, da vidimo nju izbliza, da se uverimo i da obnovimo istinu i valjanost, da potvrdimo teškom i snažnom ozbiljnošću sadašnje volje naše mladu i zelenu venu bliske prošlosti, da se zakunemo ubeđenjem u Jugoslovensku Sokolsku Misao spremni bez ukrasa živote za nju dati – ili da oborene glave sramno i žalosno zaćutimo, da prekorenim uzdahom priznamo pokolenju sbunjenost i slabost, celom kolenu nesposobnosti i nedostajnost, svom vremenu bezizrazan i prolazan prelaz i most u nešto drugačije, što ne znamo što je i što će da bude, što nas ne interesuje, na što ne možemo, nesmemo i nećemo da svesno utičemo, nego samo puštamo neka se vrši volja pustoga dešavanja (Popović, januar 1922: 1—2).

Popović poziva svo južnoslovensko sokolstvo da gleda u budućnost, jer jugoslovenska ideja, smatra on, iako jeste istorijska činjenica, nije nužnost, datost koja ne zavisi od čoveka, od onih koji su pozvani da tu ideju ostvare. Jugoslovenstvo, smatra Popović, nije nešto što se može uzeti zdravo za gotovo. To je zadati ideal koji treba dostići i u ostvarenju tog cilja ogleda se krajnji ideal JSS i svakog pojedinačnog jugoslovenskog sokola:

> Jugoslovensko Sokolstvo nosi zastavu Jugoslavenstva i Jugoslavenskog idealizma. Braćo, za tom i za takvom zastavom, mi koračamo napred! I Hrvati i Slovenci i Srbi, a Jugoslovenski Sokoli, pogledajte u sebe unutra, da vidite kako što stoji i što je čisto, što vredi i što je sigurno! Onda slobodno birajte vašu metu i krećite za zastavom bez bojazni (Popović, januar 1922: 4).

Istovremeno, nastojeći da primiri uzburkane duhove, Popović piše "Otvoreno pismo br. Zagrebačkom sokolskom društvu I" čiji je Vilsonov trg i dalje bio integralni deo, a u kojem hvali njegov rad. Ističući ga kao dobar primer, Popović najveću njegovu vrednosti nalazi u "divnom pregalaštvu velikog broja vaših prethodnika, vaših časnika i članova" čime kao da želi da ukaže na potrebu da današnji hrvatski sokoli, oni koji ne pokazuju dovoljno snage da istraju na ujediniteljskom putu imaju ne (samo) privilegiju što su deo takve organizacije, već i obavezu da istraju na visoko određenim idealima starijih generacija:

> Sve možete postići samo ako razumno postupate. Zamislite da je sve to jedna velika bitka i vi imate da se borite. Treba upotrebiti sve načine borbe i navalu i odmora i brze juriše i zaobilaženja, udarce u prsa i skrivanja. Ali ići jednom cilju i povinovati se jednom planu, podeliti uloge, organizovati spremu (Popović, januar 1922: 6).

Popovićevi napori bili su od male koristi, o čemu možda najbolje svedoče i fizički obračuni dve grupe koji će obeležiti drugu polovinu 1921. (Brozović, 1930: 202), odnosno činjenica da su članovi upravo Vilsonovog trga[11], nezadovoljni daljim raspletom spora 18. januara 1922. doneli odluku o istupanju iz JSS. U zvaničnom saopštenju koje je tom prilikom izdato, izdvojeni deo hrvatskog sokolstva pozvao je i Srbe i Slovence da krenu za njim, čime je jasno stavljeno do znanja da "separatisti" nisu borci protiv srpskog i slovenačkog nacionalnog rada, već isključivo protiv jugoslovenskog, za koje se ističe da jednako šteti i Hrvatima, koliko i Srbima i Slovencima:

> [...] kako naš prijedlog o reorganizaciji na glavnoj skupštini JSS nije bio usvojen, mi smo odlučili osnovati s ostalim bratskim društvima, gdegod ih u našoj državi ima, posebni Hrvatski Sokolski Savez, a jamačno će se za ovim našim primjerom povesti i slovenačka i srpska sokolska društva ("Jugoslovenskom sokolstvu", mart 1922: 69).

11 Možda je Popović to predvideo?
Uz to, kao Jugosloven, Popović je i praktičan. On je svestan da se ne može održati federalno ustrojstvo sokolske organizacije u unitarnoj državi. A unitarna država je, smatra Popović, nužnost, jer bi u protivnom, u slučaju njenog federalizovanja, svoje zahteve izneli ne samo Hrvati, već i Srbi, što bi dovelo do potpunog rasula. U tom slučaju, pojavili bi se zahtevi ne samo da granica bude na Drini, već i na Kupi i Uni. Obe varijante, za Popovića bile su nedopustive.

Za člana zagrebačke župe i člana Starešinstva JSS, Antu Brozovića, ovaj čin bio je ravan izdaji, a sukobi koji su, pošto je Vilsonov trg istupio postali javni, pisao je Brozović, bili su logična posledica delovanja "separatističkih" sokola:

> Istupanje toga društva bilo je znak za njihove pristaše, da počnu borbu protiv jugoslavenskog sokolstva, koja je svršila s osnivanjem separatnog Hrvatskog Sokolskog Saveza i s razdvojenjem sokolskih sila, ali za JSS bez naročitog upliva (Brozović, 1935: 228).

Ovu odluku, Starešinstvo JSS je prihvatilo na sastanku 24. januara 1922. nakon čega je Sokolsko društvo – Vilsonov trg izbrisano iz spiska društava, što je, ubrzo potom, potvrdila i Župa Zagreb. Ubrzo potom, uprava jugoslovenskog sokolstva uputila je poruku svojim članovima u kojima ih poziva da se ne osvrću za onima koji su odustali od zajedničke borbe, već da rade tako da unaprede najpre sebe, a onda i sopstveni, Jugoslovenski sokolski savez:

> Pozivamo braću i sestre, koji jesu i ostaju naši, neka budu ustrajno i neumorno na poslu, neka mobilišu sve svoje materijalne i moralne sile, neka budu čuvari i organizatori dan i noć, da poraste sokolska slava do neslućene visine tako da u njoj zamre svako izdajstvo! Neprijatelja se ne bojte, njihova broja i ne gledajte! U pesnici sila, u srcu odvažnost, u mislima otadžbina! ("Jugoslovenskom sokolstvu", mart 1922: 71).

Raskol unutar organizacije, posebno je pogodio rad zagrebačkog sokolstva koje, umesto da bude stožer okupljanja južnoslovenskih sokola, prerasta u poprište sporova, sukoba i – stagnacije u radu[12] (Brozović, 1930: 202):

> Jedno društvo, za drugim, vođeno tadanjom momentalnom politikom, izglasalo je istup iz Jugoslavenskog Sokolstva i pristup novoformiranom hrvatskom Sokolstvu. Društva na teritoriji Hrvatske, slabila su, a ono što je preostalo, tavorilo je pod pritiskom političkih neprilika, dok nije uvenulo (Brozović, 1930: 201).

Samo istupanje dela Hrvata iz JSS, piše *Sokolski glasnik* manji je problem, za razliku od činjenice da će novoformirana hrvatska sokolska organizacija morati po sili nužde biti u opoziciji prema sopstvenoj državi čije je osnovne principe

12 Zagrebačko jugoslovensko sokolstvo će se od ovih udara početi obnavljati u značajnijoj meri tek 1925.

identiteta pogazila. Odvajanje od države, smatraju jugoslovenski sokoli, znači odvajanje od njene kulture, od njene tradicije, ali i od školstva, vojske, od svega onoga što jednu političku zajednicu čini suštinski živom. Na taj način, na svoju najveću žalost, hrvatsko sokolstvo postaje isto ono što su i Italijani ili bilo ko drugi ko želi da nanese zlo Kraljevini SHS – neprijatelj otadžbine, a to je teret koji nije lako nositi ("Nejugoslovenskom Sokolstvu", februar 1922: 36).

Ovakve optužbe su, po svemu sudeći, bile neprihvatljive hrvatskom sokolstvu (ili je barem tako bilo strogo formalno), pa je Vilsonov trg zvanično saopštio da njegovo izdvajanje iz JSS ne znači i konačno rastakanje sokolskih veza, već je pre svega preduslov za ponovno ujedinjenje, na novijim, zdravijim osnovama, onako kako se to tražilo odmah po okončanju Velikog rata: "... istupamo iz Jugoslov. Sokol. Saveza ovakvi kakvi smo sada, morali smo se razići, da se jednom ujedinimo, ali na sasvim novoj osnovi" ("Nejugoslovenskom Sokolstvu", februar 1922: 36).

Konačno, 28. maja 1922, hrvatski sokoli ponovo će pokrenuti rad Hrvatskog sokolskog saveza. Na čelu HSS-a naći će se u prvo vreme Lacko Križ iz Pule, dok je za saveznog vođu sokolstva izabran dr Vladko Maček. Njegov prvi zamenik postao je Milan Praunsperger (Paar, 2011: 67).

Oživljavanje HSS-a koje je preko Mačeka bilo direktno uvezano sa "Hrvatskom seljačkom strankom" naišlo je na brojne osude, a nisu izostali ni sukobi sa jugoslovenskim sokolskim organizacijama i srpskim seljacima koji su već trećeg juna 1922. na Plitvičkim jezerima i sa oružjem u rukama nasrnuli na "separatiste-Sokole" (Paar, 2011: 68).

Koliko je zaista odvajanje dela hrvatskog sokolstva predstavljalo izazov i opasnost za JSS izlišno je govoriti. Uostalom, činjenica da se tokom juna 1922. u čitav spor neposredno uključio i sam ministar prosvete Svetozar Pribićević, možda je najbolji pokazatelj kako raspona sukoba, tako i njegove (političke) dubine:

> Strah vlasti u aktivnostima Hrvatskog Sokola posebno je izražen u Zagrebu. Veliki revolt u hrvatskoj populaciji izazvao je ministar prosvjete Svetozar Pribićević. Beogradska vlada po njegovom dekretu 1922. otpustila je ili premjestila 400 hrvatskih uglednih profesora. Hrvatski Sokol je obznanio da će u nedjelju 11. lipnja 1922. odati s članstvom počast na grobu dr Ante Starčevića u Šestinama. Pridružilo im se zagrebačko društvo Hrvatska žena, s više od 1000 članica, te

> Hrvatske grofice Katarine Zrinski, članovi hrvatskih pjevačkih društava, te društva iz Šestina, Gračana i Remeta. U Šestine je došlo oko 20.000 Zagrepčana u povorci dugoj više od četiri kilometra koja je krenula od zgrade Hrvatskog Sokola. U 17 sati, govor je držao narodni zastupnik Stjepan Radić u kojem je prikazao značenje i zasluge pokojnog Dr. Ante Starčevića. Dr. Rudolf Horvat govorio je ispred Hrvatskog Sokola. Svečanost je završila pjevanjem hrvatske himne koju je "mnogo tisuća ljudi otpjevalo tadi gromko, da je odjekivala Zagrebačka gora!"
>
> Nakon toga, 14. lipnja 1922. starosta Josip Hanuš dobio je rješenje o presudi o ukidanju društva (Paar, 2011: 66).

Ubrzo potom, došlo je i do zaplene imovine zagrebačkog društva, što se posebno teško odrazilo na rad društva, budući da su zategnuti odnosi u značajnoj meri ograničavali i rad JSS na prostoru Zagreba.

U oktobru 1922. u Zagrebu (ne bez razloga baš tu!) organizovana je Treća Glavna skupština Jugoslovenskog Sokolskog Saveza. Tom prilikom, utvrđena su i prihvaćena savezna, župska i društvena pravila Saveza (Žutić, 1991: 12). Posebna pažnja poklonjena je radu društva Vilsonov trg. U Rezoluciji koja je tom prilikom doneta, nekadašnje zagrebačko društvo još jednom je osuđeno zbog "separatizma", dok se u petoj tački ovog dokumenta posebno raspravlja kako o politikantskom karakteru odvojenog hrvatskog sokolstva, tako i o potrebi distanciranja sokolstva od svih "destruktivnih" političkih ideja koje idu za tim da razore uspostavljeno južnoslovensko jedinstvo. Time su, konačno, članovi JSS pitanje odvajanja Vilsonovog trga sveli na političko pitanje, okrivljujući njegove članove za "partizansko" delovanje koje ide u korist onima zbog kojih mu se i pribeglo – političarima:

> Načela Sokolstva, jasno su izražena u izjavama novosadskog sabora, glavnih skupština u Osijeku i Mariboru, i u temeljnim principima sokolske organizacije. Zato je svako pravdanje o stanovištu Sokolstva u ovoj ili onoj političkoj stvari besplodno, jer Sokolstvo od svojih načela odustati neće (Brozović, 1935: 232).

Sokolstvo sebe vidi ne samo kao izdanak jugoslovenskih političkih težnji, već kao pokret koji teži moralnom i telesnom "savršenstvu naroda" odakle sledi da bi svako svođenje na političke-stranačke programe bilo pogrešno i pogubno,

budući da je sokolska ideja daleko šira od bilo kakvog partikularnog okvira (Brozović, 1930: 69). Nikola Žutić smatra da čitav ovaj spor zaista nije moguće razumeti ukoliko se ne stavi u širi politički okvir, pri čemu, za razliku od starešinstva JSS, on smatra da je politika ipak delovala u obe organizacije, podjednako:

> Pitanje fuzije sokolskih saveza u jugoslovenski bilo je vezano sa aktuelnim političkim teškoćama Ujedinjenje "plemenskih društava", bilo je otežano zbog političkih konflikata srpske i hrvatske buržoazije. Hrvatski sokolski savez je dobijao sve više "frankovačko" obeležje zbog masovnog ulaska u njegove redove pripadnika Hrvatske stranke prava (Žutić, 1991: 13).

Istog je stava i Tomo Barčot koji u svom radu o Hrvatskom sokolu u Boki između ostalog konstatuje da je po odvajanju od jugoslovenskog sokolskog pokreta, hrvatski bio pod jakim uticajem Hrvatske seljačke stranke, do te mere da se sa punim pravom može smatrati partijskim projektom (Barčot, 2010: 47).

Objašnjavajući svoju poziciju, Barčot navodi da se "projektni" karakter hrvatskog "separatnog" sokolstva najbolje primećuje u stvaranju seljačkih sokolskih društava "što se poprilično preklapalo s osnovnim pozivom i djelovanjem Hrvatske seljačke stranke" (Barčot, 2010: 47) koja je Hrvatskom sokolu na taj način otvarala vrata u široke narodne mase, dok je sa druge sokolska organizacija omogućavala Radiću i njegovim partijskim saborcima da se etabliraju kao neprikosnovene vođe hrvatskog naroda i glavni reprezenti njegovog političkog mišljenja.

Ovakvi stavovi Hrvatskog sokola u dobroj meri su uticali na to da se ovoj organizaciji u (savremenoj) srpskoj javnosti[13] pristupa ne samo kao separatističkom pokretu hrvatskih nacionalista, već i klerikalnom, što ga je nužno učinilo svojevrsnom ideološkom prethodnicom svega što se u okviru NDH dešavalo od 1941. do 1945. Zanemarivanje činjenice da je i jugoslovensko sokolstvo bilo nacionalno, ni manje ni više od hrvatskog[14], te da je usled svog

13 Zapravo kod Nikole Žutića, budući da je ova tema potpunuo neistražena u srpskoj literaturi.

14 Odličan primer za to daje čelnik vojvođanske ORJUNA-e, potonji četnički vojvoda i tokom Drugog svetskog rata, ali i nakon njega, istaknuti srpski nacionalista Dobrosav Jevđević koji u autorskom tekstu u orjunaškom *Vidovdanu* između ostalog beleži da u jugoslovenskoj zemlji nema ni srpskog ni hrvatskog kralja, da srpske i hrvatske "separatiste" čekaju "zrno i konopac", te da oni koji se ne slažu sa idejom jedne države, jugoslovenske, jednog naroda i jednog kralja, jugoslovenskog, mogu da se sele iz države. Više o tome: Lapčević S. 2023.

liberalnog pogleda na društvene odnose hrvatsko sokolstvo bilo često u zategnutim odnosima sa Rimokatoličkom crkvom navodilo je srpsku akademsku javnost, koja se hrvatskim sokolima bavila tek uzgredno, istražujući šire teme, (Žutić, 1991) na nedovoljno precizno zaključivanje koje je sokolstvo dovodilo u vezu sa katoličkim pokretima. U tom smislu, naročito je pogrešno stavljanje znaka jednakosti između sokolstva i orlovstva kao, nesumnjivo, rimokatoličkog, sokolu sličnog pokreta. Time se, konačno, briše liberalni i u dobroj meri antiklerikalni karakter sokolstva, a hrvatskom nacionalizmu u međuratnom periodu se kao sudbinska odrednica, određuje vezanost za Vatikan.[15]

Da se tu ipak radi o dve različite organizacije, te da njihovo poistovećivanje nije prihvatljivo ne samo iz praktičnih razloga, budući da su one same negirale mogućnost međusobnog poistovećivanja, već iz čisto teorijskih, načelnih, svedoči podatak da je orlovski pokret, stvoren u Češkoj 1902. godine, predstavljao upravo reakciju rimokatoličkih krugova na liberalni karakter sokolskog pokreta[16] (Protulipac, 1926: 11).

Među Hrvatima ideje o nužnosti katoličkog pro-aktivnog delovanja u zajednici javljaju se početkom 20. veka i to pretežno kao izraz zabrinutosti pojedinih sveštenika, poput krčkog biskupa Antuna Mahnića za moralno stanje zajednice (Protulipac, 1926: 56). I mada je čitava akcija katoličke "obnove" započela sa "Svekatoličkim hrvatskim kongresom" održanim 1900.[17] u prostorijama Hrvatskog sokola u Zagrebu (Novak 1986: 6, 8—9) na njene značajnije efekte, barem što se tiče hrvatske urbane, školovane omladine kao budućeg nosioca nacionalne inteligencije moraće da se čeka gotovo dve decenije.

Jačanje nacionalnog, ali ne nužno i religioznog sentimenta među Hrvatima na prelomu vekova učinilo je, posebno pod uticajem liberalnih ideja italijanskog nacionalizma i češkog sokolstva (Novak 1986: 5), pokretanje jačeg

15 Pri tome se zanemaruje da je Miroslav Tirš, kao tvorac sokolske ideje, upravo od strane Vatikana bio stavljen na listu zabranjenih autora (Novak 1986: 9).

16 Ovakvo delovanje Rimokatoličke crkve nije bilo izuzetak, budući da će se kao reakcija na postepeno udaljavanje tradicionalnih, za crkvene krugove vezanih pevačkih društava, sa prelaza u 19. u 20. vek, javljati različita "cecilijanska", odnosno crkvena pevačka društva. Njihov cilj je bio da posvedoče da Rimokatolička crkva nije zastarela, konzervativna i da mlađe generacije, zaljubljene u muziku, ovu svoju ljubav mogu razvijati ne izlazeći iz rimokatoličkog svetonazora. Više o tome: Adamović B. 2025.

17 Što još uvek ne govori o simbiozi dve organizacije: "Protiv naprednog i širokog jugoslavenskog svaćanja sokolstva, organiziranog u Jugoslavenskom sokoslkom savezu SHS, imala se provesti slovenska i hrvatska organizacija Orlova" (Novak 1986: 156—175).

orlovskog pokreta nemogućim. Nema nikakve sumnje da je tome, između ostalog, doprinosio i stav mlađih generacija hrvatskih nacionalista da su krugovi oko Rimokatoličke crkve, bivajući bliski vladajućim krugovima i Bečkom dvoru, kao rimokatoličkom, direktno suprotstavljeni načelima panslovenstva i pravu na samoopredeljenje koje se nalazili u korenu sokolske misli (Novak 1986: 5, 6).[18]

O tome, između ostalog svedoči i tekst "Pokušaj cijepanja u hrvatskom Sokolstvu" štampan u januarskom broju *Hrvatskog Sokola* 1912. godine. Nepotpisani autor u ime HSS-a, pojavu orlovske organizacije na hrvatskom prostoru određuje kao nepotrebno spoljašnje mešanje, usmereno ka tome da se hrvatska nacionalna sokolska organizacija pocepa i tako otupi njena emancipatorska oštrica ("Pokušaj cijepanja u hrvatskom Sokolstvu", siječanj, 1912: 1).

Nekoliko zamerki orlovstvo nalazi u radu Hrvatskog sokola: ismevanje crkvenim obredima, saradnja sa Česima koji se vide kao previše liberalni i "bezvjerni" te otuda "pogibeljni" za Hrvate i konačno, nepotrebna i prekomerna saradnja sa Srbima ("Pokušaj cijepanja u hrvatskom Sokolstvu", siječanj, 1912: 1).

Odgovarajući na ove "zamerke" HSS odbacuje svaki prekor za "izrugivanje crkvenim obredima". Sokolstvo, poručuje se, jeste liberalna organizacija, ali to u isto vreme znači da ne zadire u verske stvari, da je otvoreno za sve vernike, pa i za one koji ne veruju, budući da je za sokolski pokret nacionalno ispred verskog koje se posmatra kao privatna stvar svakog pojedinog člana. Kao dokaz navodi se činjenica da je na čelu organizacije Lazar Car, "starješina koji za svoju osobu osvjedočeni katolik, te svoju vjeru i javno ispovjeda". Što se tiče "zamerke" u vezi saradnje sa Česima i mogućim lošim posledicama, HSS odgovara da su Česi stvaraoci sokola i da im otuda pripada dužna čast koje se hrvatska organizacija, vodeći računa o sopstvenim potrebama i narodnim karakteristikama, ne odriče. Što se pak tiče komentara u vezi sa "prekomernom" saradnjom sa "srpstvom", HSS daje zanimiljivu konstataciju da Hrvatski sokol nema ništa sa "Srpstvom" kao takvim, već sarađuje isključivo sa Srpskim sokolom. Kako je orlovska kritika išla u pravcu stava da su srpska i hrvatska ideja dva međusobno sukobljena koncepta (pravoslavno-rimokatolička), možemo zaključiti da je HSS u tom pogledu zauzeo, najblaže rečeno, neutralan stav.

18 Kao posebno otežavajuću okolnost, Novak navodi i loše držanje visokog rimokatoličkog klera prema Slovenima rimokatolicima u Dalmaciji, pod italijanskom kontrolom. (Novak 1986: 319—392)

Konstataciju orlova HSS nije odbacio, već ju je dopunio ogradom da se savez upušta u saradnju samo sa sokolskom srpskom organizacijom, a i to na tragu opšte sokolske solidarnosti:

> Zdravi pak sokolski liberalizam i demokratizam uzrokovao je da je bratsko zbližavanje toli srodnih slovenskih naroda moglo biti ostvareno najpače u Sokolstvu, te se sve slavenske narode Sokolske organizacije spojiše u Slavenski Sokolski Savez u kojemu uz ostale pripadaju jednako naš H. S. Savez kao što i Savez Srpskih Sokolskih Društava. Tu postoji i mora postojati bratimstvo, pa ako se hrvatski Sokoli brate sa slovenskima, zašto, da se ne paze sa srpskima? Poznato je u ostalom, da je u sokolskim redovima mnogo pravaša, ali nijedan nije doživio, da bi u Sokolu bio napadnut, što je u političkom svom djelovanju dospjeo ma u kako oštar sukob sa Srbima ili ako je zastupao ma kako intransigentno stanovište prema Srpstvu ("Pokušaj cijepanja u hrvatskom Sokolstvu", siječanj, 1912: 2).

Istrajavajući na svojim dominantno rimokatoličkim klerikalnim pozicijama, orlovstvo na hrvatskom etničkom prostoru, usled opšteg nezadovoljstva novonastalim stanjem, počinje znatnije da se razvija tek nakon Velikog rata, kada će, u periodu između 1919 — 1923. doći do njegovog konačnog obrazovanja (Protulipac, 1926: 68).[19]

Kao organizacija čiji je primarni cilj bio ne da stvori nacionalnog Hrvata ili Jugoslovena, (oko čega se primarno vodila rasprava unutar sokolske organizacije, a koja je, konačno, dovela i do njenog rastura) već da izgradi Hrvata rimokatolika[20], Hrvatski orlovski savez[21] je od svojih prvih dana radio

19 Možda je razlog tome moguće pronaći i u činjenici da nakon 1918. Hrvati žive u državi koja, ma kakva bila, po svom karakteru nije rimokatolička. Njen monarh, iako pravoslavan, nastojao je da pitanje religije drži podalje od oblikovanja političkih sudova, rukovodeći se činjenicom da se nalazio na čelu multikonfesionalnog jugoslovenskog naroda. Sve to skupa, bilo je strano i previše liberalno krugovima koji su formirali orlovstvo.

20 To ne znači da HOS nije bio zainteresovan za rešavanje statusa Hrvata u Kraljevini SHS, već da je taj status morao ishoditi iz činjenice da su Hrvati rimokatolici. U praktičnom smislu to je značilo ne samo pravo na samoopredeljenje, što su tražili i sokoli, već je to pravo, odnosno njegovo zadovoljenje, bilo osnov za dalju, dublju reformu hrvatskog društva, računajući tu i promene u privatnom i javnom životu za koji se smatralo da se u dobroj meri udaljavao od rimokatoličkog ideala.

21 U nastavku HOS. Prim. aut.

u korelaciji sa Katoličkom akcijom (Novak 1986: 282—316), što ga je dovelo u sukob sa sokolskim pokretom, posebno sa njegovim hrvatskim delom, za koje se smatralo da, bivajući rimokatoličko, predstavlja ne samo idejnog protivnika, već i razočarenje.

Suprotstavljajući se sokolstvu, orlovi će, u brošuri *Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji* objavljenoj 1920. od strane "Nadbiskupske tiskare u Zagrebu" između ostalog istaći da je soko, vezujući se za razrešavanje sopstvenog unutrašnjeg pitanja, u prvim godinama po ujedinjenju bio "indiferentan" prema promeni sveukupnog načina života u novostvorenoj kraljevini, što se pokazalo kao pogodno tlo "za liberalizam i za 'slobodnu misao'". Kao posebnu zamerku, orlovi će isticati brojne okružnice i saopštenja HSS-a "da Sokoli ne smiju službeno u odori nastupati kod procesija i.t.d" (*Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji*, 1920: 21).

U odricanju značaja vere u "naprednjačkom" radu sokolstva, orlovstvo pronalazi koren uspostavljanja "kulta golotinje" koji se maskira pod "sokolsko tjelesno obrazovanje", dok "prosvjetni rad Sokolstva", lišen svake veze sa staranjem o pravilnom duhovnom razvoju, nije ništa drugo do spremanje na "protucrkveni rad" kao konačne mete koja se ima ostvariti (*Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji*, 1920: 24).

Iznoseći čitav niz primera "protuvjerskog rada zagrebačkog Sokola", orlovstvo naglavašava da sokolstvo svet svodi na materijalizam, na tezu o nepostojanju Boga i večnosti materije, na ideju o religiji kao prevaziđenoj vrednosti čiji je smisao podela među Slovenima, dok se svaki vid saradnje sa Crkvom svodi na "klerikalizam", čime se u samom korenu ukazuje na svojevrsno negativno određenje iste, što je za hrvatsko sokolstvo, koje ulogu Rimokatoličke crkve u životu zajednice i konačno u obrazovanju nacionalnog identiteta vidi kao presudnu, nije samo nedopustivo već se kosi i sa osnovnim principima sokolstva (*Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji,* 1920: 25—27, 47).

Iako protiv Rimokatoličke crkve, navodi se dalje, sokolstvo, a pre svega jugoslovensko, nije protiv religioznog pogleda na svet, samo uz tu razliku što "nova ili velika religija" o kojoj se govori u dokumentima JSS nije ništa drugo do prelazak "iz krišćanstva u paganstvo" (*Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji*, 1920: 58) jer tamo gde jedna ideja ima cilj da "zamjeni religiju" nema mesta za bilo kakvu misao o mogućoj saradnji sa Crkvom, kao ni misli o mogućem učešću iskrenih rimokatolika u takvoj organizaciji (*Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji,* 1920: 67).

Različito gledište na pitanje uloge vere u životu čoveka, te Rimokatoličke crkve u životu zajednice, dirigovalo je i različite poglede na čitav niz drugih fenomena koji bi se, na prvi pogled, mogli činiti povezujućim. Takav je slučaj i sa panslovenskom idejom koja, iako prisutna u orlovstvu, (Protulipac, 1926: 9) za razliku od sokolskog, ima "radikalno katolički" karakter, pod kojim se podrazumeva stav da se vernici ne mogu zadovoljiti svođenjem na porodice i crkvene obrede, odnosno da religija ne može ostati "samo privatno uvjerenje" (Protulipac, 1926: 17).

"Radikalni" rimokatolicizam orlovske organizacije se tako opire "liberalnom" rimokatolicimu sokolskog pokreta koji, kako piše Ivan Protulipac, ide za tim da dopušta vernicima samoodređivanje mere verovanja. To je hrišćanstvo bez Crkve, bez držanja pravila, hrišćanstvo u kojem "je riječ demagoga važnija i odlučnija nego riječ crkve i njezinog učitelja" (Protulipac, 1926: 18).

Za orlovski pokret, sukob sa sokolstvom nije bila ni retka, a ni pojava koja se izbegavala, budući da je orlovstvo, po rečima dr Ivana Protulipca "samo po sebi znači diobu duhova", shodno hrišćanskoj ideji o tome da je Hristos Onaj koji donosi ne mir, već mač i podelu među pravednima i nepravednima. Orlovstvo je "raskrsnica" i zato ga, polazeći od sopstvenih slabosti, "liberali toliko mrze" (Protulipac, 1926: 19).

U toj podeli, barem kada govorimo o stavovima HOS-a, sokolstvo je ostalo na pogrešnoj strani istorije, dok su sokoli, svevši hrvatski identitet na nacionalne, etničke karakteristike, odvojivši ga od rimokatolicizma, obesmislili i one ciljeve koje su proglasili za sopstvene vrednosti, a koji se svi mogu svesti na definisanje i ostvarenje ideala samoopredeljenja. Jer, dok je, smatrao je HOS, samoopredeljenje kakvo je nudilo sokolstvo bilo besmisleno, budući da nije donosilo nikakav zaokret od opštih trendova savremenog života koji narušavaju rimokatoličko shvatanje stvarnosti, orlovstvo je na prvo mesto, kao vrednost višeg ranga, postavljalo nužnost ustrojstva društva na hrišćanskim, rimokatoličkim principima.

Zahvaljujući podršci Rimokatoličke crkve, do 1926. HOS je značajno proširen, a svoje jedinice imao je i u Sremu i to, u Zemunu, Vinkovcima i Vukovaru (Protulipac, 1926: 90—91) ali ne i u Mitrovici, koja je otuda bila lišena sukoba o kojima je bilo reči. Kao i druge "plemenske" organizacije, i Orao je 1929. ugašen, da bi se već naredne godine orlovske ideje (istina lišene gimnastike, jer je

za to službeno bio zadužen sokolski pokret) javile u križarskoj organizaciji[22] (Bijelić, 2015: 126).

I dok je hrvatsko "separatno" sokolstvo, rastrzano između potrebe da "očuva" nacionalni, etnički identitet Hrvata sa jedne i verski sa druge strane (u čemu je orlovska organizacija sa kojom je mogućnost saradnje postojala samo uslovno, na nivou borbe za jačanje osećaja hrvatskog nacionalizma, svojim radikalnim rimokatolicizmom, više odmagala) sve više postajalo "politička tribina", vezujući se za anti-klerikalni, ali nacionalni seljački pokret braće Radić (Novak 1986: 203—252) jugoslovensko je sve više dolazilo pod neposredan uticaj Demokratske stranke i Svetozara Pribićevića koji je u svom sukobu sa Nikolom Pašićem potencijalne glasače tražio među zaljubljenicima u integralno jugoslovenstvo.

Koliko je nastala situacija bila kritična, najbolje svedoče teški incidenti koji su pratili održavanje Sveslovenskog sabora u Zagrebu, koji je 1924. organizovalo jugoslovensko društvo. Tih dana, po Zagrebu su odjekivali revolverski hici, u smirivanju situacije učestvovala je čak i vojska, a čitava situacija svojevrsni vrhunac doživela je spaljivanjem drvenih tribina od strane Hrvatskog sokola (Paar, 2011: 71, Brozović, 1924).

Hrvatski sokol obeležiće naredne godine i hiljadugodišnjicu hrvatskog kraljevstva gradnjom sokolske Mogile na Mirogoju (Paar, 2011: 78—81), a na svoj rad konačno će staviti tačku četiri godine kasnije, kada će, uvođenjem šestojanuarske diktature biti stvoreni uslovi za zabranu rada svim društvima sa nacionalnim predznakom. Konačno, ove zabrane prerašće u decembru 1929. u likvidaciju Hrvatskog sokola.

I mada je tokom avgusta 1941. bilo pokušaja da se obnovi rad Hrvatskog sokola, poglavnik NDH, Ante Pavelić, koji je jedno vreme i sam bio član organizacije, pod pritiskom svojih nemačkih saveznika odbacio je ovaj predlog, svedočeći tako svu paradoksalnost večitog traganja Hrvatskog sokola za "Domovinom" dostojnom njegovog poštovanja.

22 Viktor Novak konstatuje da se koreni ustaštva mogu pronaći u orlovskom i križarskom pokretu i njihovim idejama (Novak 1986: 294), ali u tom kontekstu on ne spominje sokolstvo.

/ Rad mitrovačkog Hrvatskog sokola

/ *Od osnivanja do Velikog rata: 1904 — 1918.*

Nakon ukidanja Vojne granice i uzdizanja Mitrovice na nivo slobodnog kraljevskog grada 1881. stvoreni su uslovi za intenzivniju borbu za nacionalnu emancipaciju Hrvata. Prva društva koja su imala za cilj ne samo da omoguće lakše funkcionisanje zajednice, već i da sačuvaju i probude nacionalni identitet Hrvata u Sremu, nastaju nakon 1885. kada se osniva Hrvatsko pevačko društvo "Nada"[23] (*Spomen knjiga*, 1911: 17).

Vrlo brzo, ovo društvo, u kojem će značajnu ulogu odigrati i brojni osnivači i članovi Hrvatskog sokola, poput Nikole Gamiršeka, Jaše Gamiršeka, Emila Kuncla, Viktora Placerijana, Julia Pajera i drugih (*Spomen knjiga*, 1911: 19), postalo je nosilac kulturnog i društvenog života Hrvata u Mitrovici, oko koga će se u narednim decenijama okupljati i druga slična društva, čime će dati značajan doprinos podizanju opšteg nivoa hrvatske samosvesti u Sremu.

Budući da je HPD "Nada" bila društvo prevashodno građanske provinijencije, od 1910. u Mitrovici deluje i Hrvatsko ratarsko pjevačko i prosvjetno društvo "Tomislav", čiji je cilj bio kako "sabiranje seljačke snage" tako i rad na podizanju opšteg nivoa kulturne samosvesti "najgolemijeg" i "najjačeg" dela hrvatskog naroda u Sremu (Anonimus,1936: 174).

Ovo društvo, u kojem će tokom godina aktivno raditi i istaknuti članovi Hrvatskog sokola poput dr Petra Gvozdića, Petra Strniše, Arnolda Kolognata, Mije Vineka i drugih, osnovaće 1912. i "društvenu knjižnicu" koja će vremenom prerasti u svojevrsni ratarski kulturni centar (Anonimus, 1936: 179). U tom centru hrvatske seljačke mase dobijale su mogućnost ne samo da se kulturno uzdižu, već i da se politički obrazuju, što će im, konačno, omogućiti da kao članovi, simpatizeri i pomagači Hrvatske republikanske seljačke stranke stupe u mitrovačku dnevnopolitičku arenu.

I mada su ova društva umela međusobno da sarađuju, tek sa stvaranjem Hrvatskog sokola, početkom 20. veka, zahvaljujući činjenici da su u njima radili i značajni sokoli, kao i tome da je sokolska ideja od samog početka imala

23 Kod Srba je taj proces započet dve decenije ranije, tačnije 1865. sa osnivanjem Srpske crkvene pevačke družine.
Više o tome: Adamović. 2025.

i jasno izražen integrativni karakter, biće stvoreni uslovi za povezivanje svih hrvatskih društvenih elemenata u Mitrovici u jedinstveni narodni pokret koji više nema samo kulturni, već i nacionalno-politički ideal.

O potrebi stvaranja sokolske organizacije u Mitrovici, prvi put se otvoreno govorilo tokom leta 1903, da bi u maju 1904. ti razgovori, kako je pisao zvanični organ SHSD *Sokol* ušli u finalnu fazu ("O sokolskoj organizaciji", 15. svibnja 1904: 72). Konačno, početkom avgusta naredne, 1904. mitrovačka organizacija je i formalno osnovana, o čemu je *Sokol* pisao u svom 9. broju, od 15. septembra 1904.

> U subotu, dne 3. VIII bila je u dvorani Stare pivare skupština prijatelja tjelovježbe na kojoj se je pretreslo pitanje o osnutku gimnastičkog društva". Skupštinom je predsedavano Nikola Gamiršek, dok su u privremeni odbor Hrvatskog sokola tom prilikom izabrani: Nikola Gamiršek, dr Josip Fuks, Milivoj pl. Somođi, Franjo Grgінčević, Viktor Placerianno, Stjepan Holub, Julijo Pajer, Nikola Dogan. Zamenici odbornika su postali: Stevo Volf i Ivan Jurketić[24] ("Hrvatski Sokol u Mitrovici", 15. rujan 1904: 137).

Već dva meseca kasnije Mitrovčani su u Iloku, gde u cilju organizovanja društva u ovom mestu priređuju "javnu vježbu uz pučku svečanost u vrtu svrtaišta 'K Dunavu'". Podršku im je pružala vojna muzika iz Petrovaradina, a nakon javnog časa upriličen je i ples (Iveljić, 2016a: 32). Do kraja prve godine postojanja društvo je radilo na unutrašnjem organizovanju i pozivanju mitrovačkih Hrvata da stupe pod sokolski barjak. Otuda, u cilju jačanja sopstvenih kapaciteta u Zagreb će 1906. otići Vilko Vanjek[25], koji će tokom marta učestvovati na prvom velikom prednjačkom tečaju, organizovanom od strane HSS-a i Župe Fonove[26] ("Društvene vijesti", 15. ožujka 1905: 41).

24 Društvena pravila potvrđena su 6. aprila 1905. Fond HR-HDA-79. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove *Pravila mitrovačkoga društva za tjelovježbu Hrvatski Sokol* (1905), Mitrovica, Tisak hrvatske dioničarske tiskare: 15

25 Nešto kasnije, tačnije 1907, Vanjeka ćemo videti na Drugom prednjačkom tečaju, ovaj put kao člana rumske organizacije, dok će u ime Mitrovice u Zagreb doći Franjo Čeliković (II prednjački tečaj S.H.S.D., veljača 1907: 23).

26 Tom prilikom, nastavu i obuku držala su neka od najznačnijih hrvatskih sokolskih i u to vreme gimnastičarskih imena: Josip Hanuš, Franjo Bučar i Dragutin Šulce.

Svoje prvo učešće u radu SHSD-a, Mitrovčani će zabeležiti na Trećoj odborskoj sednici, održanoj 29. juna 1905. u Karlovcu ("Društvene vijesti" 15. srpnja 1905: 110). Svega nekoliko meseci kasnije, tačnije polovinom septembra, Mitrovčani su ponovo u Zagrebu gde učestvuju u činu osvećenja zastave tamošnjeg društva. U ime mitrovačkog društva srebrni ekser je u barjak zabio starešina Milivoj pl. Somođi, a svoj dar imali su i srpski sokoli iz Sremskih Karlovaca, predvođeni dr Lazarom Popovićem. Činjenica da su ovom svečanom događaju prisustvovali pored hrvatskih i srpski sokoli iz Srema, te da su Mitrovčani bili jedini predstavnici Hrvatskog sokola iz savsko-dunavske ravnice, vredne su svake pohvale.

Da postojanje Hrvatskog sokola u Sremu i njegov nacionalni rad, čemu je svakako doprinosila i činjenica da je njegov istaknuti član Nikola Dogan bio urednik pravaškog mitrovačkog *Hrvatskog Branika*[27], nije bilo i bez negativnih posledica u dnevnopolitičkoj borbi, najbolje svedoči pisanje novosadske *Zastave* od 25. septembra 1905. kada se otvoreno kritikuje stav pojedinih članova ovog pokreta u pogledu hrvatskog prava na Srem.

Kao naročito važno, *Zastava* ističe da najveći broj onih koji vode organizaciju hrvatskog sokolstva u Sremu ne samo da nisu Hrvati, već nisu ni Sloveni, nego su Germani, Mađari i drugi, koji ovu organizaciju (protiv koje *Zastava* načelno nema ništa protiv) koriste u svrhe koje ne odgovoraju svesloven-skom integrativnom impulsu koji je sokolstvu dao Miroslav Tirš. Za *Zastavu,* odnosno za njenog dopisnika, Hrvatski sokol u Mitrovici nije ništa drugo do produžena ruka pangermanske politike, zbog čega kao takav mora biti prokazan i konačno odbačen:

> I ovde ima Hrvatski Soko, a članovi su mu predsednik Šomođi, starešina Đuzepo Olaveriano, članovi Hugo Damenbaum, Franc Hemer, Jozef Valter, Kasparielos, ima tu dakle Mađara, Talijana, Nemaca, Grka, samo nema – Hrvata. No to je moguće u zemlji u kojoj se frankfurtski Čivutin Frank svađa sa mađarskim Čivutinom Pfajferom, ko je bolji Hrvat ("Naše prilike", 25. septembar 1905, 1).

27 *Hrvatski Branik* bio je neraspoložen prema srpskom pitanju u Sremu zbog čega je često bio na meti novosadske *Zastave* kojom je početkom prošlog veka upravljao Jaša Tomić. Činjenica da su radikali imali jako uporište u Sremu, te da je jedna od najznačajnijih radikalskih figura dr Žarko Miladinović bio u isto vreme i starešina Srpskog sokola u Rumi, dodatno su sa vremena na vreme otežavali srpsko-hrvatske odnose u savsko-dunavskoj ravnici.

Svoju redovnu godišnju skupštinu, Mitrovčani će održati 15. januara 1906. Vodio ju je Starešina Milivoj pl. Somođi, koji je u to vreme dobio službeni premeštaj u Osijek. Shodno toj činjenici, novi starešina postao je doskorašnji član uprave Viktor Placerijano, a u odbor su ušli: dr Josip Fuks, Jaša Gamiršek, Ivan Šalentić, Emil Kuncl, Ernesto Korelha, Franjo Voler, Nikola Dogan. Zamenici su postali: Pavle Marunić i V. Polesni ("Hrvatski Sokol u Mitrovici" 15. veljače 1906: 29). Mesec dana kasnije, nova uprava priredila je veliko plesno veče na kojem je predstavila rad sokolske organizacije, upoznavši mitrovačku javnost sa svojim planovima na jačanju iste ("Hrvatski Sokol u Mitrovici" 15. ožujka 1906: 43).

Tokom prve dve godine postojanja, mitrovački Hrvatski sokol uspeo je da omasovi svoje redove (početkom 1906. ima 18 članova utemeljivača, 90 izvršujućih i 59 podupirućih) što mu je omogućilo da sakupi dovoljno sredstava (preko 900 kruna) od kojih su kupljene "sprave i ostali predmeti potrebni za gombanje" ("Hrvatski Sokol u Mitrovici" 15. veljače 1906: 29).

Bliskost hrvatskih i srpskih sokolskih društava koja su počela da ničU u Sremu tokom 1905 — 1906. godine, posebno je došla do izražaja za Vidovdan 1906. kada je uprava SHSD predvođena Josipom Hanušom, skupa sa brojnim hrvatskim sokolskim društvima, među kojima, iz Srema, mitrovačkim i vukovarskim, uzela učešće na Drugom sletu Srpskog sokola u manastiru Ravanici na Fruškoj gori.

O ovom značajnom događaju organizovanom od strane Srpske sokolske župe Fruškogorske čiji je starešina bio dr Lazar Popović iz Sremskih Karlovaca, naročito svedočanstvo ostavio je u *Sokolu* u broju od 15. avgusta Josip Hanuš. Tako on, između ostalog beleži da su se Mitrovčani u Ravanici pojavili sa 23 člana, od kojih je 15 vežbalo, gde su skupa sa 250 sokola, što srpskih, što hrvatskih, doprineli obeležvanju važnog datuma, Vidovdana, za koji se ističe da je jedan od najvrednijih datuma u istoriji ne samo srpskog naroda, već slovenstva u celosti:

> Krasan je bio momenat, kada je zadnji vlak od Rume u četvrt na 10 prije podne prispio u Ravanicu (z.p. Vrdnik) nedaleko od manastira, gdje se svi sokolovi nadjoše na okupu. Vesela srca, puna žarke ljubavi brata prema bratu, koga prvi put u životu vidjesmo, pozdravljasmo se i grlismo se, kao stari znanci. To je uspjeh ideje sokolskog bratstva, koja nas spaja jednim te istim ciljem, jednom te istom zadaćom, jednom te

> istom svrhom, te uljeva u srca naša bez ikakovog vanjskog utjecaja bez ikakove pretenzije na materijalu korist iskrenu bratsku ljubav kojoj je cilj samo i jedino zajednički ustrajni rad za dobrobit naroda i naše nam majke domovine Hrvatske (Hanuš, 15. kolovoz 1906: 121).

Čitav Slet, kako beleži Hanuš, protekao je u znaku srpsko-hrvatskog jedinstva, o čemu je u svom govoru posebno besedio i starešina mitrovačkog Srpskog sokola dr Dušan Popović koji je poručio da jedinstvo dva naroda nije (samo) izraz aktuelnog istorijskog momenta[28] već i mnogo dubljih, kulturno-istorijskih veza Srba i Hrvata:

> Sa zanosnim biranim riječima spomenu[29] u kratko značaj spomen slave Vidov-dana, pozdravi sve prisutne, te istakne kako je dirnut, što ove godine i braću Hrvate vidi u nepomućenoj slozi i bratskoj ljubavi združene na II sletu srpskog sokolstva, sjedinjene za istim ciljem, istom idejom i to idejom sokolskom, kojoj je zajednička svrha podignuće tjelesne i moralne snage naroda (II. slet srpskog sokolstva u Ravanici", 15. kolovoz 1906: 122).

Na lepim i "biranim" rečima, upućenim hrvatskim sokolima, zahvalio se na češkom jeziku i Josip Hanuš. Tom prilikom on će istaći da je do pojave sokolskog pokreta komunikacija Srba i Hrvata bila ograničena na uzani krug intelektualaca, dok se na početku 20. veka, zahvaljujući predanom sokolskom radu, ona spustila u sam narod, okupljen oko društava koja su kao svoj cilj proklamovala jedinstvo Slovena.

Jedinstvo Srba i Hrvata u sveslovenskoj ljubavi, poručio je tada Hanuš, predstavlja suštinu nacionalne sokolske misli. Ona je najveći izraz nacionalne samosvesti, a činjenica da joj se u Hrvatskoj, izvan sokolskih krugova, posvećuje nedovoljno pažnje, zaključuje Hanuš, navodi na promišljanje u kojoj su meri Hrvati, kao i Srbi, uopšte svesni sebe:

> Divne li ideje! Samo šteta, što ostaje u našoj hrvatskoj domovini tako osamljena, ograničena još na uzan krug muževa i mladića prožetih tom idejom i neshvaćena od širih slojeva naroda. Veliki dakle još posao čeka naše sokolstvo i hrvatsko

28 Popović je bio i poslanik u Saboru, mitrovački kandidat sa liste Svetozara Pribićevića.
29 Dr Dušan Popović, prim. aut.

> i srpsko, ali bio tvrdi i dalek put... ustrajnim radom, odlučnošću, svladati će sokolstvo i tu poteškoću (II. slet srpskog sokolstva u Ravanici, 15. kolovoz 1906: 121).

Nedugo potom, Mitrovčane i Rumljane vidimo kao učesnike na Prvom hrvatskom sokolskom sletu održanom 2. i 3. septembra 1906, gde se pojavljuju u značajnom broju. Krajem godine, Mitrovčani su u Vinkovcima, gde 12. decembra učestvuju u prvoj javnoj vežbi koju je organizovao tamošnji Hrvatski sokol. Tom prilikom, Mitrovčane su predvodili Franjo Gamiršek i Nikola Dogan ("Hrvatski Sokol u Vinkovcima" siječanj 1907: 11).

Jedan od najznačajnijih događaja u istoriji hrvatskog sokolstva u Sremu dogodiće se 22. septembra 1907. kada je u Mitrovici, shodno opštoj reorganizaciji SHSD-a osnovana "Hrvatska sokolska župa Jelačićeva" u čiji sastav su ušla društva iz Mitrovice, Rume i Iloka, da bi im se kasnije, uoči Velikog rata, a po osnivanju, pridružila i društva iz Zemuna i Petrovaradina. Uprava župe smeštena je u Mitrovici, a u njenoj upravi, većinu su činili Mitrovčani:

> U nedjelju dne 22. rujna, imao je "Hrvatski Sokol u Rumi" izlet u Mitrovicu. Išlo je 18 članova pod društvenom zastavom. U Mitrovici nas dočekaše Sokoli iločki i mitrovački, te smo svi korporativno pošli u sokolanu. U 11 sati bilo je porinuće novog čamca "Sokola" koji će Sokolu služiti za vježbanje. U 12 sati osnovana je župa Jelačićeva u koju spadaju Sokoli rumski, mitrovački i iločki, sjedište u Mitrovici. Za starješinu župe je izabran Jaša Gamiršek, podstarješina: dr Josip Fuchs, tajnik Rudolf Gasparides, blagajnik: Julio Pajer, vođa Franjo Čeliković, zamjenik vođe Vilim Vanek, revizori: Mile Nježić, Nikola Dogan.
>
> Poslije podne bila je javna vježba. Najprije su vježbale mitrovačke Sokolice, proste vježbe i sa zastavama, onda odjel rumskog i mitrovačkog Sokola na preči i ručama, zatim dizanje utega i napokon proste vježbe. Na veče je bila zabava i ples[30] ("Hrvatski Sokol u Mitrovici", listopad, 1907: 168).

30 Uz izvesne napomene za potrebne korekcije, Pravila ove župe usvojena su i odobrena 6. juna 1908. Fond HR-HDA-79. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove *Pravila Hrvatske Sokolske Župe Jelačićeve u Mitrovici*, Mitrovica, 1908.

Svoj prvi Slet, Hrvatska sokolska župa Jelačićeva održaće 28. maja 1908. godine. Kao zborno mesto izabran je Petrovaradin, budući da se u ovom mestu nalazi i rodna kuća čuvenog Bana. Glavni nosioci aktivnosti bili su Mitrovčani, članovi uprave i Hrvatski sokol iz Rume. Tom prilikom, kako je, kroz pero nepoznatog rumskog sokola izvestio i *Hrvatski Sokol* pokrenuti su i razgovori sa petrovaradinskim Hrvatima sa ciljem organizovanja sokolstva, do čega će doći tek nekoliko godina kasnije:

> Već ranim jutrom prije 4 sata dovezoše se mitrovčaki sokoli na kolima u Rumu. Tu ih dočekasmo i mi, rumski sokoli, pa se krenusmo iz Rume nešto poslije 4 sata. Vrijeme je bilo nekako tmurno, ali nas to nije niti najmanje smetalo, što više, bila nam je vožnja ugodnija. Lijepa je to bila povorka od kojih dvadeset kola, a svaka su bila puna mladih i vatrenih sokolova, zanosnih i zauzetih za ideju sokolsku. Putovali smo preko Iriga i Fruške gore. Divna li izleta! Na "vijencu" Fruške gore zaustavismo kola i učinismo mali odmor. A kako je tek svakomu sokolu srce zakucalo od ushićenja u toj krasnoj prirodi i na svježemu u vazduhu! Nakon što smo malo založili, krenusmo vijugavom cestom, koja vodi sa vijenca ravno u Kamenicu. Opće je poznata i priznata činjenica, da su ovo najdivniji dijelovi Fruške gore. Tako su se eto i mnoga braća sokolovi upoznali uz put sa krasotama svoje domovine, pak će ju još i više ljubiti ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 67).

Po dolasku u Kamenicu, Mitrovčane i Rumljane dočekali su sokoli iz Iloka, pa su, sabrana u jednu kolonu, a nakon što je župski starešina Jaša Gamiršek održao pozdravnu besedu, društva pošla ka Petrovaradinu:

> Impozantna je to bila povorka, koja je oštro stupila u sam grad. Naprijed su bili starješine i zastavonoše. Ponajpre stadosmo pred rodnom kućom bana Jelačića, gdje smo mu na spomen-ploču postavili vrlo ukusan lovor-vijenac sa trobojnim vrpcama. Na prvom traku te vrpce bijaše štampano krupnim slovima: "Slava Banu Jelačiću", a na drugom: "Sokolska župa Jelačićeva". Gradonačelnik Nemeš pozdravio je Sokol toplim riječima, na kojima se zahvalio naš župski starješina. Mi stojasmo u razvoju čelom okrenuti prema kući na kojoj se

> vijenac pribijao, kličući: "Slava banu Jelačiću!" ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu" lipanj 1908: 67).

Pošto je odata počast Jelačiću, hrvatski sokoli pošli su ka crkvi, smeštenoj u neposrednoj blizini kuće, gde su dočekani i pozdravljeni od "preč. g. Ambrinca", a svoj doprinos pevanjem dalo je i hrvatsko pevačko društvo iz Čerevića. Pošto je ceremonijal završen, pošlo se u "majur" na realizaciju glavne vežbe, koja je praćena i zabavom u gostionici "K. Frankopana". Upravo tu je održana i velika skupšina župe na kojoj je posebna pažnja bila usmerena na organizaciju hrvatskog sokolstva u samom Petrovaradinu.

> Župski starješina nazdravio je srdačnim riječima domovini, na što je slijedila "Lijepa naša" koja se, dakako stojeći, otpjevala. Poslije te zdravice, zaredale su se mnoge druge, a trajalo bi to i duže, da nije bilo vrijeme za pokusne vježbe. Svi se izvršujući članovi digoše, da pođu na vježbalište koje je uređeno u dvorištu iza gostione. Oko tri sata, imala je započeti i javna vježba ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 67).

Kako dalje izveštava dopisnik, i pre same vežbe, sve je više meštana Petrovaradina počelo da pristiže i da sa znatiželjom prati svaki pokret gostiju, što je u sokolskim redovima izazvalo pravo oduševljenje, pa je, po rečima zabeleženim u *Hrvatskom Sokolu* i realizacija vežbe u kojoj je vežbalo 24 sokola i to: iz Iloka 7, iz Rume 8 i Mitrovice 9, bila na zadovoljavajućem nivou:

> U cjelosti je ovaj naš prvi skupni nastup baš dobro uspio, a da je bilo više vremena za pripravu i malo više pažnje, mogao bi ovaj župski slet još ljepše uspjeti.
>
> Prema samom rasporedu, koji je bio dosta kratak, nijesu se mogla sokolska društva iskazati, da su baš u svim granama tjelovežbe dotjerana i naobražena, ali su je ipak opazila i u onim pojedinim granama tjelovježbe, koje su se toga dana izvadjale, velika ustrajnost i ona prava i ozbiljna volja, koja je članstvo, kako smo opazili, dovela do željenog cilja i ogojila toli vrsne sile, koje su nam sada u društvu uzorom ostaloj braći ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 68).

Ukupno, članovi župe izveli su pet tačaka, a na čelu svih vežbača nalazio se Franja Čeliković[31] iz Mitrovice, "koji je svojim marom pokazao, da je vrijedan

31 Franjo Čeliković, kao načelnik mitrovačkog društva i Župe Jelačićeve, bio je ujedno i član

mjesta, što ga u članstvu župe zauzima". Ipak, kako beleži komentator, najviše spremnosti i spretnosti pokazali su rumski sokoli, pa za njima mitrovački i konačno iločki soko koji "vježba sa spravama tek nekoliko mjeseci ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 68).

> Nakon vježbe, odoše mnogi članovi i gosti, da prošetaju po lijepom Petrovaradinu i Novome Sadu. Na večer je uz svirku vojničke glazbe otvoren ples, koji je animirano potrajao do zore. Premda je na večer kiša ljevala kao iz kabla, sabralo se mnogo ženskog i muškog svijeta u dvorani za ples, koji je, kako rekosmo, bio vrlo živahan uz bacanje koriandola. Nama je drago bilo, da je ovako ispalo sa tim vremenom, jer smo bili u neprestanom strahu, da nam kiša ne pokvari javnu vježbu.

Ovom događaju čiji značaj za hrvatsko sokolstvo u Sremu ne treba posebno naglašavati, prisustvovali su i predstavnici Srpske sokolske župe Fruškogorske, koju su predvodili dr Laza Popović iz Karlovaca i "dr Stojšić, starešina 'Srpskog Sokola' iz Mitrovice"[32]. Tim činom, smatralo se, nije samo uzvraćena poseta sa Vidovdana, već se još jednom pokazalo duhovno jedinstvo dve organizacije i iz nje proizišla spremnost na međusobnu saradnju ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 69).

Ocenjujući slet i prisustvo srpskog sokolstva na njemu kao veliki uspeh, dopisnik *Hrvatskog Sokola* navodi da sokolska ideja nije pala "na nepolodno tlo", jer je "marljivi brat E. Vajda sakupio već oko 50 vježbača i formirao privr. odbor sa starješinom V. Grginčevićem na čelu", što je davalo nadu da bi se uskoro moglo doći i do formiranja hrvatske sokolske organizacije u Jelačićevom rodnom gradu[33] ("I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu", lipanj 1908: 69).

Prednjačkog zbora HSS-a. To je koliko je nama poznato, u saveznim organima, najviše pozicionirani član Hrvatskog sokola iz Istočnog Srema. (Izvještaj vodje brata Šulce-a podastrt glavnoj skupštini H.S.S. od 30. x. 1909., prosinac 1909: 125).

32 U pitanju je advokat dr Ljubivoje Stojšić, prim. aut.

33 Hrvatski sokol u Petrovaradinu osnovan je nekoliko godina kasnije, tačnije 1912. Na njegovom čelu nalazio se, kao prvi starešina Adam Vlašić, a upravni odbor činili su pored njega još: Josip Jakobac, postarešina, Josip Divlid, tajnik i vođa, Stjepan Vargić, poslovođa, Emil Ivanošević, blagajnik, Eugen Nađi (Nagy), revizor, Jerko Segin, nadzornik zgrada i sprava, Josip Ejsenbejser (Eisenbeiser), odbornik, Marko Adam, odbornik, Viktor Panian, zamenik odbornika i revizor, te Antun Šantek, zamenik odbornika i revizor.
Pored društva u Petrovaradinu, Hrvatski sokol postojao je od 23. marta 1905. i u Zemunu, ali

Do kraja 1908. mitrovački Hrvatski sokol, u čijoj upravi su bili starešina dr Josip Fuks, zamenik Jaša Gamiršek, sekretar Gustav pl. Burijan, blagajnik Eugen Kolibaš. Odbornici: Josip Konrad, Hinko Poloni, Petar Strniša, Franjo Valter, Julijo Pajer, Pero Egelhard, Franjo Čeliković, kao načelnik ("Hrvatski Sokol u Mitrovici" listopad 1908: 133) steći će značajan ugled u SHSD-u. Posebno, Mitrovčani će biti poštovani u Sremu, o čemu između ostalog svedoči i sahrana jednog od osnivača društva Nikole Garmiršeka[34], kojoj je 17. septembra 1908, uz sve počasti prisustvovalo više od "5.000 duša", među kojima su bili i članovi sokolskih organizacija.

U cilju jačanja "bratskih sokolskih" veza, Hrvatski sokoli iz Srema pojaviće se i na četvrtom po redu Sletu srpske sokolske župe Fruškogorske, održanom ponovo u Ravanici na Vidovdan 1909. godine. I ovaj put, kao zalog jedinstva, na Fruškoj gori će se pojaviti i članovi uprave SHSD-a:

> Sa vrdničke železničke stanice odjekuju zvuci sokolske fanfare, lepršaju zastave, ore se oduševljeni povici. Dugi niz vagona iskrcava šarene sokolske odore i mnoštva svjetine. Sokoli se pozdravljaju i grle, vrstaju u redove u ljetnoj sparini koju razblažuju hitri oblaci i jak povjetarac sa ravaničkih obronaka. Oko 10 sati prije podne, na Vidovdan ove godine svrstala se sokolska povorka. Naprijed četiri zastave srpskih sokolskih društava zatim neumorni i velezaslužni st. "Srpske Sokolske Župe Fruškogorske" br. Dr. L. Popović, oko njega izaslanici Slavenskog Sokolskog Saveza i Hrvatskog Sokolskog Saveza dr. Lazar Car iz Zagreba, izaslanici Hrvatske sokolske župe Strossmayerove dr. Franjo Papratović, Ivan K. Dončević, Alojz Wagner iz Osijeka; nadalje izaslanici srpskih Sokolova iz Banovine u odori, a konačno i članovi srpskih

se nama, na osnovu pregleda sokolske štampe čini da su ova društva bila slabo aktivna. To posebno važi za zemunsko, za koje se može lako utvrditi da je nekoliko puta obnavljalo svoj rad. Nedostatak građe ne dopušta nam da se iscrpnije bavimo ovim društvima, pa je istraživanje njihovog rada imperativ za istraživače u narednom periodu. Ista je situacija i sa Hrvatskim sokolom u Irigu. O postojanju ovog društva svedoči jedna fotografija, nastala svakako pre Velikog rata. Nekih bližih podataka o njegovom radu nemamo, a ne mogu se pronaći ni u *Sokolu*, odnosno *Hrvatskom Sokolu* kao zvaničnim glasilima. Nema podataka o tome da je društvo delovalo u Inđiji, Staroj Pazovi i Šidu. Više o tome: Paar. (2011).

34 Pomen mu dat i na glavnom odboru SHSD-a. (Izvještaj središnjeg odbora o radu Hrvatskog sokolskog Saveza u poslovnoj godini 1908./1909., studeni 1909: 99).

> sokolskih društava u građanskom odielu. Svi nose društvene i sletovske oznake.
>
> Uz skladnu svirku srpske sokolske fanfare iz Zagreba, kroz guste redove svjetine, čas uz brdo, čas niz dol, u prašini i sparini, uz burno klicanje naroda, potisnula se povorka mimo Ravanice na vežbalište ("IV. Slet srpske sokolske župe Fruškogorske" kolovoz i rujan 1909: 71).

Pre početka vežbi, prota Giga Jović iz Karlovaca je sa srpskim sokolima održao pomen Knezu Lazaru i kosovskim junacima, te je uputio pozdrav svim sokolima, nakon čega su srpski i hrvatski sokoli skupno ušli u manastirsku crkvu, gde im je "otac Sergije uz ostalu braću vrlo ljubeznim načinom pokazao lijes i smrtne ostatke Kneza Lazara, razne njegove haljine, zlatne čaše i ine dragocene stvari..." ("IV. Slet srpske sokolske župe Fruškogorske" kolovoz i rujan 1909: 72).

> Po napuštanju manastira, započelo se sa vežbama koje su, kako se beleži u izveštaju, posvedočile ne samo spremnost srpskog sokolstva, već i jedinstvo srpskog i hrvatskog pokreta, što je osnov sveslovenskog sokolskog rada ("IV. Slet srpske sokolske župe Fruškogorske" kolovoz i rujan 1909: 72).

Tokom leta 1910. Mitrovačka organizacija zauzeće se za stvaranje Hrvatskog sokola u Šidu. Tako mitrovačke hrvatske sokole 14. avgusta zatičemo u Šidu i Moroviću gde su skupa sa šidskim Srpskim sokolom, a pod vođstvom starešine dr Josipa Fuksa upriličili javni čas ("Hrvatski Sokol u Mitrovici", rujan, 1910: 125).

Saradnja sa srpskom organizacijom nastaviće se, pa će naredne godine, takođe u avgustu, dve organizacije zajednički nastupati na Drugom hrvatskom svesokolskom sletu u Zagrebu. HSS će upravi Župe Fruškogorske poslati i zvanično pozivno pismo na slet u kojem će "dragoj braći" poručiti da dođu u Zagreb gde će biti dočekani kao "prvi" gosti:

> Dođite draga braćo, dođite u što većem broju. Dočekaće vas otvorenih grudiju i puna srca čitav narod hrvatski da vas primi pod svoj krov kao rođenu braću svoju. U čvrstoj vjeri, da ćete se našem pozivu rado odazvati, pozdravljamo vas sa sokolskim Zdravo! ("Srpsko Sokolstvo" 8. (21.) maja 1911: 114).

Svoje učešće na sletu, srpska organizacija smatrala je za veliku obavezu i značajnu dužnost ("O jedinstvu srpskoga sokola", 18. (31.) januar 1911: 18). Slet

je održan od 13. do 15. avgusta 1911. a izveštaj sa istog objavio je *Srpski Soko* u svom broju od 12. (25) oktobra iste godine. Ističući razloge zbog kojih srpsko sokolstvo učestvuje na sletu, *Srpski Soko* naglasiće potrebu održavanja bratske solidarnosti i jačanje svesti o tome da su srpska i hrvatska organizacija delovi jedne, sveslovenske celine:

> Ta je celina sastavljena iz srodnih delova, organizovana na približno jedan i jednak način, zaposlena je istim sredstvima i svrhama, po mogućstvu uređena je i postavljena jednim smislom, jednim radom, u jednaki front, front otpora i odbrane prema općim neprijateljima slovenskim. Ta sokolska i svesokolska celina postala je udruženjem živih delova, živih sokolskih organizacija pojedinih slovenskih naroda. Zato je i ta celina živa ("II Hrvatski Svesokolski Slet", 10. (23.) mart 1911: 49).

Učešće na sletu koji organizuje hrvatsko sokolstvo znači pružanje pomoći bratskoj organizaciji, ali i više od toga. Budući da su sokoli svi jedinstvena celina, to je onda sasvim logično da i srpsko sokolstvo oseća kao svoju obavezu da pomogne hrvatskom, kako bi zajedničkim snagama učinili veliko delo čiji je krajnji cilj proslavljanje sokolstva i slovenstva ("II Hrvatski Svesokolski Slet", 10. (23.) mart 1911: 50).

U februaru 1912. održana je redovna godišnja skupština na kojoj je za starešinu izabran dr Marijan Horvat, za zamenika Josip Prpić, tajnika Zvonimir Dogan[35], blagajnika Marijan Damjančević, vođu Đuro Vojnović, dok su dobornici postali: Đuro Žunter, Franjo Gašparac, Aleksandar Radošević i Hinko Polesni. Zameni odbornika je postao Pero Karačević (ujedno i zamenik vođe) i Franjo Schreier (nadzornik nad spravama). Za revizore izabrani su Pero Strniša i Stevo Volf ("Hrvatski Sokol u Mitrovici", ožujak, 1912: 53). Nešto kasnije, Mitrovčani su opet u pokretu, pa ih u julu 1912. vidimo u Bjelovaru gde učestvuju u posveti prostorija Hrvatskog doma ("Hrvatski Sokol u Mitrovici" kolovoz 1912: 121).

Naredne godine, 23. februara, mitrovačko hrvatsko sokolstvo održaće svoju poslednju godišnju skupštinu do 1918. Tada će za starešinu ponovo biti izabran dr Marijan Horvat, podstarešina će postati Stanislav Pavliček, tajnik Stjepan Vujčić, blagajnik Marjan Damjančević, poslovođa Josip Cajsberger,

35 U broju iz srpnja, na stranici 116. biće doneta korekcija, pa se kao tajnik navodi Vilim Šram.

vođa Nikola Orčić, odbornici: Franjo Šrerer, nadzornik sprava; Ivan Žunter, zamenik Šrerera, Vinko Polesni. Zamenici odbornika: Đuro Žunter, Vilim Šram, reviozori: Stevo Volf i Petar Strniša ("Hrvatski Sokol u Mitrovici", travanj, 1913: 59).

Upravo ova uprava će već naredne godine, po pisanju uglednog sokolskog radnika Jovana Udickog, zaštititi Srpski sokol nakon atentata Gavrila Principa u Sarajevu. Naime, 1937. godine Udicki piše tekst *Sokolsko društvo Sremska Mitrovica,* u kojem između ostalog beleži i to da su Hrvatski sokoli, pošto se po gradu pročulo za sarajevski atentat, odnosno pošto se proširila vest da bi "frankovački elementi" mogli napasti zgradu u kojoj je vežbao Srpski sokol, izašli na ulice i tako "zaštitili svoju srpsku sokolsku braću" (Udicki, 1937).

/ *Od "ujedinjenja" do ukidanja: 1918 — 1929.*

Izlazak iz Velikog rata, barem kada je reč o sokolskim organizacijama u Mitrovici, stavio je na dnevni red dva važna pitanja: 1. obnovu rada, tj. način angažovanja na prikupljanju snaga i članstva i 2. ujedinjenje u novu, jugoslovensku, organizaciju. Dok je rad na obnovi i okupljanju članstva sa protokom godina doživljavao postepene uspone, pitanje ujedinjenja biće, ispostaviće se, sudbinsko. Njegovo razrešenje, prateći poteškoće na saveznom nivou, pokazaće se kasnije, trajno će uticati na odnos dve organizacije koje će, našavši se u vrtlogu političkih nesuglasica i nejasnih igara vodećih predstavnika Srba i Hrvata poći putevima toliko različitim da će ih sa vremena na vreme dovoditi i do otvorenih sukoba sa teškim posledicama.

Uopšte uzev, rad na obnovi mitrovačkog Hrvatskog sokola i njegov kasniji život u međuratnom periodu obeleženi su političkom nestabilnosti koja je na prostoru savsko-dunavske ravnice dobijala i dodatnu težinu u vidu stalnih rasprava oko toga čiji je Srem. Ove rasprave čiji su glavni akteri bili nosioci srpske i hrvatske politike, biće posebno intenzivne do 1925. kada će Srem biti izdvojen iz administrativne nadležnosti Zagreba i podređen Beogradu (kasnije Novom Sadu) što će kod Srba proizvesti oduševljenje, dok će kod Hrvata stvoriti osećaj razočarenja i podređenosti. Na tom osećaju, tokom narednih godina svoju politiku će, sve do konačnog ukidanja partijskog života 1929. graditi najznačajnija hrvatska stranka u Mitrovici, Hrvatska seljačka stranka.

Reagujući na hrvatsko nastojanje da Srem pokažu kao "svoj", Narodna radikalna stranka, kao najveća srpska stranka u Sremu povešće široku akciju

kako protiv svakog oblika hrvatskog "separatizma" tako i protiv integralnog jugoslovenstva čiji će glavni protagonisti biti Jugoslovenska demokratska stranka. Boreći se protiv prvih, radikali su se usmerili ka Radiću, dok je krajnja meta u slučaju jugoslovenstva bio Svetozar Pribićević (Lapčević, 2022a; Lapčević 2022b).

Tako se već od prvih dana nove države na mitrovačkoj političkoj sceni javljaju sva tri nacionalna pola: jugoslovenski, srpski i hrvatski. Uz odbijanje dela Hrvata da u proslavi oslobođenja i ujedinjenja učestvuju[36], javnim manifestacijama u kojima su se angažovale nacionalne organizacije i literarnim radovima najuglednijih pojedinaca, započelo se sa jačanjem kako nacionalnog kulta koji je (započinjući kao srpski, prerastao u jugoslovenski, da bi se sa vremena na vreme vraćao svom ishodištu) bio nerazdvojan od ideje južnoslovenskog ujedinjenja u jedinstvenu državu, tako i kulta Doma Karađorđevića koji je smatran najzaslužnijim za dovršetak onih napora koje su u Orašcu, pod Karađorđem, 1804. započeli srpski ustanici.

Svesna teških okolnosti do kojih je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca dovodilo ne samo srpsko-hrvatsko nerazumevanje, već i nastojanja Svetozara Pribićevića i Ljube Davidovića da parirajući NRS-u integralno jugoslovensku ideju učine dominantnom među Srbima, *Srbija* sa žaljenjem konstatuje da se Dan ujedinjenja ne proslavlja onako kako bi trebalo, sa pesmom i ponosom, već u grču i stalnom strahu kuda će razilaženje "troimenog naroda", kao i njegovo prerastanje u novi identitet, dovesti budućnost mlade Kraljevine:

> Da je sreće, što na žalost nije, današnji dan svake godine trebao bi da bude jedan zgodan povod za opštu i nepodeljenu radost celog našeg naroda. Da je sreće, kao što na žalost nije, na današnji dan svake godine, bratske duše Srba, Hrvata i Slovenaca, prostim sećanjem na srećan dan bratskog sastanka i ujedinjenja braće s braćom, trebale bi da budu ispunjene bezmernom radošću i beskrajnim unutarnjim duševnim miljem. Da je sreće, kao što na žalost nije, na današnji dan,

36 Sporovi između (dela) Srba i Hrvata javiće se već po ulasku srpske vojske u Mitrovicu, u novembru 1918. kada će rimokatolički župnik dr Franjo Rački odbiti da služi misu zahvalnicu za kralja Petra i oslobodilačku vojsku. Nezadovoljni ovakvim držanjem, deo rimokatolika će se pobuniti i javno oglasiti, ograđujući se od ovakog postupka, što je dovelo do odlaska dr Račkog iz grada u koji će se vratiti godinu dana kasnije.
Plakat se nalazi u vlasništvu autora teksta.

> svake godine, prostrana teritorija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, trebalo bi da se prožima od vesele pesme i bučnog raspoloženja njenih građana (Lapčević, 2023: 56).

Dodatno će ove odnose komplikovati pojava različitih nacionalističkih organizacija poput Organizacije jugoslovenskih nacionalista, Srpske nacionalne omladine i konačno Hrvatske nacionalne omladine koje će, počev od 1923. na ulicama Srema, pa posledično i Sremske Mitrovice (koju su hrvatske organizacije uporno odbijale tako da zovu, ističući da u njihovoj državi postoji samo jedna Mitrovica, te da nema potrebe za dodavanjem bilo kakvog prefiksa), nastojati da, manje ili više oslonjene na različite stranke i blokove, u međusobnim tučama razreše sve nesuglasice. Sve do 1929. Srem je bio poprište teških incidenata u kojima se ORJUNA, onda kada nije sarađivala sa SRNAO-om u borbi protiv HANAO-a, paralelno sukobljavala sa srpskim i hrvatskim "separatizmom"[37] (Lapčević, 2023).

Jedan od najintrigantnijih događaja koji možda najviše ilustruje do koje mere su odnosi između različitih nacionalizama bili usijani dogodio se u maju 1926, kada je došlo i do pokušaja ubistva Stjepana Radića. Naime, vojvođanska ORJUNA je još 1923. planirala likvidaciju vođe HSS-a. Kao "idealno" mesto atentata planiran je Vukovar, no kako je stranka bila blagovremeno obaveštena, čitava akcija je prekinuta i pre nego što je faktički započela. Tri godine kasnije, na mitingu u Sremskoj Mitrovici, ORJUNA je ponovo pokušala da ostvari svoj plan, ali je Radić i ovaj put imao sreće. Naime, orjunaški aktivista Slavko Mihić uhvaćen je sa bombom u ruci u trenutku kada se penjao na govorničku binu postavljenu u parku Svetog trojstva, u neposrednoj blizini Rimokatoličke crkve, i to u momentu Radićevog obraćanja publici (Lapčević, 2023: 172).

37 I mada se obično misli, naročito u hrvatskoj javnosti, da je ORJUNA bila svojevrsna produžena ruka srpskog nacionalizma, njeno ponašanje u Vojvodini, a pre svega u Sremu govori da stvari stoje sasvim drugačije. Naime, za vojvođansku organizaciju nema nikakve razlike između srpskog i hrvatskog nacionalizma. I jedni i drugi se posmatraju kao "separatisti", što je za posledicu imalo ne samo česte sukobe, već i sukobe sa tragičnim krajem, iz kojih su kao mrtvi izlazili i srpski i hrvatski nacionalisti. Saradnja ORJUNA-e sa SRNAO-om bila je ograničena i kratkoročna i ne može se smatrati da su ove dve organizacije imale zajednički cilj. O tome svedoči i činjenica da je ORJUNA bila okrenuta ka Svetozaru Pribićeviću, dok je SRNAO nastala unutar radikalskih krugova. Konačno, HANAO je u dobroj meri zavisila od HSS-a, ali su se u njoj mogli naći i pravaški elementi.
Više o tome: Lapčević S. 2023.

I mada je, usled nedovoljne posvećenosti ovoj temi, u srpskoj javnosti opšta ocena da su za izostanak ujedinjenja sokolskih organizacija "krivi" Hrvati, dok su Srbi bili od samog početka za bezuslovno spajanje, istorijat srpsko-hrvatskih sokolskih odnosa i u Mitrovici (kao uostalom i na nivou HSS i JSS) pokazuje nešto drugačiju sliku[38]. Naime, ni mitrovački Srpski soko, baš kao ni hrvatski, tokom proleća 1919. nije pokazivao previše sklonosti prema integralnoj jugoslovenskoj ideji i konačno, prema uzimanju jugoslovenskog imena za društvo koje je imalo da nastane. Sve to skupa, kao što smo videli u prvom delu našeg istraživanja, nije značilo i negiranje potrebe za spajanjem, već je samo značilo potrebu za pronalaženje drugačijeg modela koji bi doneo novi kvalitet, uz istovremeno očuvanje nacionalne samobitosti južnoslovenskih naroda.

O tome koliko je u prvim poratnim danima jugoslovensko ime bilo prezreno među dobrim delom srpskih sokola, možda najbolje svedoči čitava serija napisa objavljenih tokom aprila u mitrovačkom listu *Srbija*, u kojima se nepovoljno reaguje na činjenicu da je zagrebački Srpski soko "odbacio" "svoje" ime i u ime jugoslovenskog sokolstva prihvatio da postane Soko Dva, dok je hrvatsko zagrebačko društvo, učinivši isto, pristalo da bude Soko Jedan.[39]

> Zagrebački Srpski Soko, zaključio je na svojoj skupštini da se više ne zove srpski, već samo "Soko u Zagrebu". Gospoda, koja su ovaj zaključak donela, smatrala su ga tako važnim po javni život i državne interese, da su ga objavili putem presbiora celom svetu. Ne znamo da li su na to dali pristanak svi članovi Srpskog Sokola u Zagrebu i da li je to učinjeno sa pristankom cele župe sokolske (Lapčević, 2025: 29).

Kritikujući svoju "braću" u Zagrebu, Mitrovčani će poručiti da im nije jasno zbog čega su tamošnji srpski sokoli napustili "srpski grb i srpsku zastavu", tvrdeći, baš kao i zagrebačka Župa Fonova da tamo gde se traži da se napusti

38 Problemi koje primećujemo u Mitrovici, bili su identični problemima i u drugim mestima u Sremu, a pre svega u Rumi koja je takođe imala dve jednako razvijene organizacije. Jedina sredina u kojoj nije bilo problema bila je Stara Pazova, gde su se ujedinjavali srpski i slovački sokoli. Više o tome: Lapćević S. 2023., Lapčević S. 2026.

39 Interesantno je da *Srbija* nema ništa protiv hrvatskog odbijanja jugoslovenskog imena. Kao što su hrvatski sokoli smatrali da i Srbi treba da očuvaju svoje ime, tako je i mitrovačka *Srbija* smatrala da ni Srbi, ni Hrvati, ali ni Slovenci, ne treba da se odreknu sopstvenog nacionalnog predznaka.

svoje, "za ljubav – jedinstva", nikada nije moguće doći do zajedništva (Lapčević, 2025: 29).

Isto će mitrovački srpski sokoli izreći i u "Osudi Sprskog Sokola u Zagrebu", izrečenoj ponovo u *Srbiji*, poručujući da zbog takvog čina prekidaju svaku komunikaciju sa istim. Ujedno, Mitrovčani poručuju da svaki narod koji tvori zajedničku državu, pa samim tim i njegove sokolske organizacije, treba da zadrži svoje tradicionalno ime, odnosno da bi, ukoliko se pak traga za jednim, novim imenom, najpodesnije bilo da se uzme srpsko ime, budući da je pod njim Južnim Slovenima doneta sloboda[40]:

> Mitrovački Srpski Soko osudio je postupak zagrebačkog Srpskog Sokola zbog toga, što se odrekao srpskog imena. Prekida s njim apsolutno svaku vezu i poziva sve ostale Srpske Sokole, da to isto učine i da Srpski Soko u Zagrebu svi potpuno bojkotuju.
>
> Mi hoćemo slogu i zajednicu sa braćom Hrvatima, ali napuštati srpsko ime, nećemo nikada. Ako je potrebno da za ljubav jedinstva izbacujemo pojedina imena i uzmemo jedno ime, onda bi trebalo da se složimo i uzmemo ono ime koje je donelo svima nama slobodu! (Lapčević, 2025: 29—30).

U satiričnoj pesmi "Zagrebački 'Soko'" objavljenoj u *Srbiji* u aprilu, zagrebačkom Srpskom sokolu se poručuje da je sam sebi iskopao oko, pa se njegovi članovi pogrdno nazivaju "ćor-sokolima", koji su naneli uvredu "Orlu Belom" u čija gnezda legu "podmet – jaja, kukavice!" (Lapčević, 2025: 30).

Konačno, u *Srbiji* od 14. (27.) aprila 1919. oglasiće se i "Jedan stari soko" koji će, podržavajući držanje zagrebačkih hrvatskih sokola po ovom pitanju, poručiti da se ne smatra delom novostvorene organizacije:

> Braćo! Zašto bacate svoje uzvišeno ime, kad Vam to niko ne traži i kad Vam se otvoreno pred celim svetom kaže, da braća Hrvati i Slovenci žele da srpsko poštuju, ali svoje ne daju.
>
> Braćo! Pa zar sada, kada su nam srpski vitezovi, sokoli sa juga, doneli luč slobode, zar sada, kada se još puši srpska neizmerna krv, kada su tolike – kako svet ne pamti – žrtve pale i kosti posejane po celome svetu za Srpsko ime i slobodu, a da

40 Setimo se da su u Zagrebu smatrali da srpsko društvo treba da proglasi likvidaciju i da se pripoji hrvatskom.

> ne spominjem na kakve su muke naši stari metani, samo da im se trag srpskom imenu satre, oni su živote davali, ali se nisu svoga imena odricali. Pa zar sada, braćo, kada je mnogom srpskom fruškogorskom i bosanskom sokolu za vreme rata majčino mleko propištalo, kad je mnogi soko poteran na vešala, kada je u lance stezan, kad je bacan iz tamnice u tamnicu, kada je pod najstrožijim eskortom bajuneta gonjen kao politički sumnjivac i kao takav na frontu bacan, gde je od vlasitih regimenti mnogi puškaran, pa se ni jedan ne odreče svoga uzvišenoga imena, koje danas ceo čestiti i obrazovan svet visoko ceni, a Vi da sad, braćo, kada to niko ne traži odbacujete! (Lapčević, 2025: 31—32).

I ovaj "Stari soko", baš kao i pojedini članovi HSS-a i Župe Fonove, Štrosmajerove i Starčevićeve, poručuje da Srbi, Hrvati i Slovenci mogu međusobno sarađivati, a da se ne odriču svojih nacionalnih imena, baš kao što je to bilo i pre ujedinjenja u zajedničku državu:

> Ja sumnjam, da smeta ujedinjenju reč Srpski, kad ne smeta Hrvatski ili Slovenski, tu mora nešto treće po sredi da je, pa ako ste hteli vidnije zbliženje, mogli ste izabrati vrhovnu upravu od šest ljudi, a vrhovni starešina neka bude periodično biran na jednu, dve ili tri godine, tako da jedne godine bude vrhovni starešina Srbin, druge Hrvat, a treće Slovenac, pa bi se i na taj način dala prilika da se vidi koliko je koji vredan bio i koliko je u čemu opštoj stvari uprava doprinela. Na javnim sastancima je nužna utakmica srpskih, hrvatskih i slovenačkih sokola, a uvek da bude jedna ili više tačka svih zajedno. Ta zar ste zaboravili 1912. kako je bilo u zlatnom Pragu, kada su 12.000 vežbača na jednu komandu radili (Lapčević, 2025: 32).

Ostaje otvoreno pitanje u kojoj meri su ove kritike bile prisutne unutar uprave mitrovačke srpske sokolske organizacije, budući da se o njima ne može saznati više iz uvida u zapisnike sa sednica Upravnog odbora. Šta više, na 7. sednici, održanoj 25. maja 1919. na kojoj se, u prisustvu "brata Toše Janjanina", člana "Sokolskog saveza Srba, Hrvata i Slovenaca" razgovaralo o pripremama za Vidovdanski sabor koji je u Novom Sadu imao da reši nastali problem oko ujedinjenja, nema govora u unutrašnjim sukobima (Lapčević, 2025: 43—44).

Mogućnost da njih nije bilo svakako nije nešto što bi se moglo do kraja odbaciti, ali smo skloni da verujemo da su konačni zapisnici mogli biti u dobroj meri korigovani, kao što je činjenica i to da je u mitrovačkom odboru bilo i zagovornika jugoslovenske ideje (Lapčević, 2025: 47) što u listu *Srbija*, kao glasilu Radikalne stranke,[41] u kojem su izricane kritike, nije bio slučaj.

Nikakvu raspravu po ovom pitanju nije moguće zapaziti ni na sednici Upravnog odbora Srpskog sokola od 11. jula 1919, kada su delegati sa Vidovdanskog Sabora, dr Milutin Tanjurdžić i Bogdan Lalošević podnosili izveštaj, konstatujući tek toliko da je ujedinjenje zadatak koji se ima sprovesti, a za čije izvršenje je određen kraj decembra (Lapčević, 2025: 61).

Na pitanje delegatima, na koji način se ujedinjenje ima izvršiti, isti su odgovorili da još uvek nije poznato, te da će "tehnički" detalji u vezi procesa biti saopštavani naknadno, pošto se o njima reši na nivou župa, kako srpske, tako i hrvatske.

Nešto više razjašnjenja o ovom procesu, barem kada je reč o srpskom delu mitrovačkog sokolstva, dao je sam starešina dr Milutin Tanjurdžić u tekstu "Sa Sokolskog Sabora u Novom Sadu" objavljenom u *Srbiji* 20. jula 1919. u kojem konstatuje da na sokolima nije da promišljaju o državnoj politici, već da na polju nacionalno-kulturnog rada čine sve kako bi se Srbi, Hrvati i Slovenci što više približili jedni drugima. Sokolstvo je, smatra Tanjurdžić, od svojih početaka, bilo vesnik novog doba, izraz avangardnog načina mišljenja, te otuda, poručuje ovaj advokat blizak Svetozaru Pribićeviću koji je u to vreme vatreno zagovarao ideju integralnog jugoslovenstva, nema nikakvog razloga da se od modernističkog karaktera odustaje u okolnostima koje dopuštaju da se ove ideje sprovedu u delo:

> Na političarima je, da izgrađuju državu, a mi Sokoli, preinusmo, da izgradimo društvo novim prilikama. Ovo je, po našem mišljenju, primarno, jer bez sređenog društva, nema ni sređene države. Sokolstvo ulazi u nov život, život čije se perspektive, ako baš ne vide, a ono barem naslućuju. Taj život treba po zamisli Sokolskoj, da bude zdrav, bujan, veličajan – fizički i moralno. Zato je nuždan preporod našeg

41 Urednik i osnivač lista bio je Lazar Rašović, istaknuti srpski nacionalista, oficir Kraljevine Crne Gore, komita Vojvode Vuka. Uz to, Rašović je tokom svojih studentskih dana u Zagrebu bio aktivni član tamošnjeg Srpskog sokola. Otuda možda i ovoliki antagonizam. Više o Rašoviću: Lapčević S. 2022.

> društva, ne izmenom elemenata, već sabiranjem moralnih i etičkih sila, koje leže u narodu neorganizovane, i da se tako organizovane, upute stalnoj i zajedničkoj meti. Drugim rečima, zadaća Sokolstva je: organizacija duha putem discipline i rada (Tanjurdžić, 1919: 2).

Ujedinjenje sokolstva u jedinstveni pokret, smatra Tanjurdžić, biće, ukoliko do njega dođe, svedočanstvo da Srbi, Hrvati i Slovenci nisu sposobni za jedinstvo samo kada su u nevolji, već da su sposobni i da u miru rade zajednički, radi ostvarenja većeg dobra. Zato je spajanje društava "jedna logična konzekvencija našeg državnog i političkog jedinstva", ono je manifestacija jedinstvenog duha radi snažnijeg oblikovanja zajednice kao njegovog konačnog izraza. Taj "konačni" izraz, smatra Tanjurdžić, nije ništa drugo do potpuno izmenjena svest sokolstva prema državi u kojoj se deluje, jer je "sokolstvo u bivšoj Austro-Ugarskoj bilo neprijatelj države (i obratno), danas je ono jedan od glavnih stupova države. I radi lakše saradnje sa državom dobija Sokolstvo svoja zvanična odelenja u ministarstvu vojnom, prosvete i zdravlja".

Konačno, svoju misiju, poručuje Tanjurdžić, ujedinjeno sokolstvo vršiće ne kao "jedna nacionalno politička ustanova, sa prikrivenom zadaćom, da čuva i širi narodnu svest", što je bilo nužno u Austro-Ugarskoj, već kao živi organizam, koji "u svojoj i slobodnoj državi ima više socijalnu i kulturnu zadaću. Borba protiv alkoholozima, neprosvećnosti, čuvanje vrlina i čestitosti, to su ciljevi Sokolstva. Telesno vežbanje, zabave, sletovi, samo su sredstva za ove ciljeve", zaključuje starešina mitrovačkog srpskog sokolstva" (Tanjurdžić, 1919: 2).

Da su u ovo vreme srpska i hrvatska mitrovačka sokolska organizacija i dalje aktivno sarađivale, svedoči između ostalog i zapisnik sa četvrte sednice Upravnog odbora Srpskog sokola, održane 2. jula 1919. na kojoj je, između ostalog, rešeno da se, u pogledu dočeka "naslednika prestola Aleksandra" koji će, u svom proputovanju kroz Kraljevinu posetiti i na Mitrovicu oslonjena sela severne Mačve, zajednički angažuju srpski i hrvatski sokoli (Lapčević, 2025: 54).

O ovoj saradnji, pisala je u broju od 26. juna/9. jula 1919. i više puta spomenuta *Srbija* koja ističe da su Srbi i Hrvati regenta Aleksandra dočekali pod svojim zastavama i sa svojim starešinama, te da se u ime obe organizacije "dragom gostu" obratio starešina Srpskog sokola dr Milutin Tanjurdžić (Lapčević, 2025: 58).

Šta više, iz zapisničke beleške sa pete sednice Upravnog odbora mitrovačkog Srpskog sokola saznajemo i to da su se hrvatski sokoli ovom prilikom ponašali znatno doličnije od dela srpskih, budući da su se Bogdan Bogunović

i Bogoljub Stojanović toliko zapili, "da je barjaktar Hrvatskog sokola morao sa zastavom svojom istupiti iz reda Sokola i priključiti se u društvo pevačkog društva 'Nada'" (Lapčević, 2025: 62).

Zajedno, dva društva su učestvovala i u obeležavanju rođendana kralja Petra Prvog, na Petrovdan 1919, kada je Podmladak Hrvatskog sokola nastupio sa "prostim vežbama i piramidama" (Lapčević, 2025: 60).

I pored saradnje, do ujedinjenja dve mitrovačke organizacije nije došlo u predviđenom roku, pa je 17. januara 1920. održana sednica Upravnog odbora na kojoj je došlo do dogovora o sazivu Glavne skupštine "u svrhu ujedinjenja sa bratskim Hrvatskim sokolom u mestu". Skupština je zakazana za 1. februar "gde će se od strane ovoga Odbora staviti predlog Skupštini za likvidaciju društva, a po tome da ovaj Upravni odbor sporazumno sa Upravnim odborom bratskog Hrvatskog sokola nakon likvidacije i Hrvatskog sokola sazove Skupštinu gde će se u zajednici osnovati društvo 'Soko' u Mitrovici, na temelju pravila koje je Savez ustrojio" (Lapčević, 2025: 96).

Nije nam poznato kada je ova skupština održana, budući da je nekoliko puta došlo do pomeranja iste. Kao razlog navodi se nedostatak kvoruma, što bi se moglo tumačiti i kao moguće nastojanje da se prolongira čin spajanja dva društva. Nedostatak arhivske građe ne omogućava da se ovaj proces do kraja rekonstruiše, ali na osnovu zapisnika sa 14. sednice Upravnog odbora "Srpskog Sokola", održane 3. februara 1920. saznajemo da je odlučujuća sednica zakazana za 8. februar, "sa istim dnevnim redom, koja će odlučiti, bez obzira na broj prisutnih" (Lapčević, 2025: 97).

U međuvremenu, na svojoj sednici, održanoj 29. februara 1920. mitrovački Hrvatski sokol konačno će odlučiti da ipak ne želi da se pripoji srpskom društvu i sa 34 glasa "za" i svega 9 glasova "protiv" proglasiće potpunu likvidaciju društva (Žutić, 2005: 173). Ovakva odluka dovešće do podele unutar organizacije, čiji će deo nastaviti da radi na ujedinjavanju.

Prvu zajedničku sednicu, Srbi i Hrvati, mitrovački sokoli, održali su 18. aprila 1920. u "Srpskoj osnovnoj školi" i tom prilikom prihvaćena su *Pravila* novog društva koja je sastavio "Sokolski savez", na osnovu kojih je izabrano i prvo zajedničko rukovodstvo, čiji legitimitet, usled činjenice da predstavnici Hrvatskog sokola nisu iza sebe imali društvo, tada nije osporavan, ali će se na tome insistirati nakon što Hrvatski sokol obnovi svoj rad.

Tom prilikom, starešina je postao dr Dušan Gajić, podstarešina Đura Žunter pređašnji član Hrvatskog sokola. Vođa je postao Slavko Stajić, a člano-

vi odbora: Slavko Dogač, Ivan Živanović, Đuka Jovanović, Ilija Galović, Jova Šubarković, Ruda Voler, Petar Nikoljačić, Dušan Dukić i Ljuba Jovanović. Tri zamenika članova odbora: Spasa Bogunović, Franjo Harm, Žika Janošević. U revizioni odbor ušli su Jovan Stanišić, Anton Žunter i Nika Nenadović, u sokolski sud Ivan Voler, P. Petrović, dr Jaroslav Daneš, Milan Janković, Rada Lazić, dok je zastupnik kod župe postao Slavko Stajić[42] (Lapčević, 2025: 104—105).

Ujedinjenje dva društva pozdravila je 30. aprila i nekada po ovom pitanju vrlo skeptična *Srbija* koja tim povodom piše:

> Na opšte zadovoljstvo postignuto je ujedinjenje brackog sokolskog društva srpskog i hrvatskog u jedan zajednički Soko [...] Sjedinjenje Sokola, vidan je znak zrelog shvaćanja novih prilika kod naših građana Srba i Hrvata, čemu se mi iskreno radujemo (Lapčević, 2025: 107).

Konačno, svoju prvu sednicu, odbor ujedinjenog društva održao je 11. maja 1920. Najviše pažnje posvećeno je rešavanju pitanja imovine nekadašnjeg Hrvatskog sokola koja je, pošto je društvo likvidirano, predata osnovnoj školi na upotrebu i čuvanje (Lapčević, 2025: 109).

Svega dve godine kasnije, sa pokretanjem rada HSS-a, ideja o potrebi obnove Hrvatskog sokola lagano će dolaziti i u Srem. O radu na ponovnom pokretanju društava u Sremu govori se i na tome se radi od 1924, ali će se prvi pravi efekti videti u periodu 1925 — 1927, kada dolazi ne samo do ponovnog pokretanja rada pojedinih društava, već i do obnove osječke Župe Štrosmajerove (pod upravom starešine Krsta Dončevića) u čijem će se sastavu naći hrvatski sokoli iz (oba) Srema, među njima i Mitrovčani.

Jedan događaj, održan 7. septembra 1924. mogao bi biti važan u procesu obnove rada mitrovačkog Hrvatskog sokola. Naime, tog dana obavljeno je osvećenje zastave Hrvatske omladine kojem su, kako je u svom broju od 13. septembra pisao *Srijemski Hrvat,* između ostalih prisustvovali predstavnici Hrvatske nacionalne omladine (HANAO) iz Splita, mitrovačka HANAO, delegacija đakovačkog biskupa na čelu sa "Akšamovićevim zamjenikom dr Vincetićem" i najposle, hrvatski sokoli (Lapčević, 2023: 62).

I mada se ne navodi odakle su ovi sokoli došli, jasno je da oni nisu iz Srema, kao što nema nikakve sumnje u to da je njihova pojava u gradu na Savi ostavila

42 Mitrovčani su postali deo Župe Beograd.

značajan trag, kako među Srbima i Jugoslovenima, tako i među Hrvatima. U tekstu "Slava hrvatske misli u Mitrovici" *Srijemski Hrvat* beleži da je svečanost počela u 5 sati, nakon čega se počelo sa velikim defileom, koji nikoga u Mitrovici nije ostavio ravnodušnim:

> U 9 sati krenula je velika povorka iz prostorija Stare pivare u župnu crkvu, u kojoj su sudjelovala sva domaća hrvatska društva: "Nada", "Tomislav", Vatrogasno društvo, Hrvatska čitaonica, Hrvatski sokol, Obrtna zadruga, a od stranih Dunav iz Vukovara (delegati), "Reljković" iz Vinkovaca (delegati), "Tomislav" iz Županje, "Zrinski" iz Iloka itd. Osobito su u oči pali kršni momci delegati Hrvatske narodne omladine iz Splita, Zagreba, Vukovara, itd. Poslije svečane mise obavljen je svečani obred posvete zastave vani na trgu sv. Trojstva, u prisustvu mnoštva građana i gostiju iz Rume, Iriga i obližnjih sela, a slikoviti konjanički banderij, od kojih 50 jahača, činio je uzornu asistenciju ovom velikom živom krugu. Tom zgodom izrekao je zamjenik biskupa dr Vincetić prigodno slovo i obavio svečani čin. U zastavu je zabijeno 100 zlatnih čavala od kojih je najveći biskupov, kumin, Hrvata iz Amerike i predsjednikov. Poslije toga krenula je povorka gradom kličući Hrvatskoj, Radiću, Hrvatskoj omladini i hrvatskom Srijemu. U dva sata bio je banket za goste i uzvanike, na kome su nazdravili Hrvatskoj i mitrovačkim Hrvatima, presvj. gosp. dr Vincelić i ostali gosti i govornici, a gostima je nazdravio predsjednik Hrvatske omladine gospodin Ivo Matijašević, dr Rački i drugi. Iza toga je otpjevana "Lijepa naša", poslat brzojavni pozdrav Radiću i počela je pučka svečanost na kojoj su lijepe mitrovačke Hrvatice zabavljale gospe pjesmom i šalom, a pjevačka društva "Nada", "Tomislav" (Mitrovica), "Tomislav" (Županja), "Zrinski" (Ilok), skladno su pjevala. Na večer se razvio animirani ples koji je potrajao sve do zore. Sutradan, u ponedjeljak na večer ponovo je priredilo zabavu Hrvatsko pjevačko društvo "Tomislav" iz Županje. Ta veselica bila je dobro posjećena i razvila se u još intimnije veselje ("Slava hrvatske misli u Mitrovici", 13. septembar 1924, 2).

Dalje, list naglašava da je na klicanja "hrvatskom Srijemu" i "hrvatskoj Mitrovici" veliki broj okupljenih članova različitih srpskih i jugoslovenskih organizacija "ružno" odgovarao.

O ovom događaju, pisaće i novosadski *Vidovdan,* glasilo vojvođanske ORJUNA-e koji će isticati da među nosiocima "hrvatskih" aktivnosti nije ni bilo Hrvata, već da su to mahom Mađari, Jevreji, Nemci, a da su mitrovački Hrvati mahom pripadnici jugoslovenskih organizacija i kao takvi protivni svakom obliku separatizma.

> Tom prilikom, beleži i Vidovdan, Mitrovicu je posetio i zamenik biskupa dr Alojzije Vincetić koga je dočekao advokat Ivan Lončarević, čelnik HRSS-a koji je tom prilikom držao govor o "hrvatskoj misli" u Sremu. Kuma zastave bila je Sokica Majzac, koju je svečano pozdravila fanfara. Pošto je fanfara završila, govor je počeo da drži advokat Lončarević, pozdravljajući "velikohrvatskim" govorom kumu koja je, na opšte iznenađenje, umesto potvrđivanja izrečenog, poručila okupljenima da treba da zaborave na plemenske razlike i da se ujedine u jedno kolo: "Ja bi bila najsretnija da vidim da se sve tri zastave sliju u jednu, da vas vidim sva tri brata u zagrljaju". Ove reči bile su grom iz vedra neba za priređivače, ali je zato brojan element, koji se oduševljava za ideju integralnog jugoslovenskog ujedinjenja, frenetično aplaudirao uz povike: "tako je" i "živelo jedinstvo" (Lapčević, 2023: 64).

Da sokoli koji su defilovali mitrovačkim ulicama nisu bili iz Srema, svedoči sam *Srijemski Hrvat* koji će nedugo po ovom događaju pozvati Hrvate Vukovara da što pre organizuju Hrvatski sokol i, podučeni iskustvom iz Sremske Mitrovice, krenu u borbu protiv jugoslovenskog sokolstva u Sremu:

> Jugoslovensko sokolstvo pokazalo se uskoro u pravom svjetlu. Hrvati su doskora stekli uvjerenje da jednakosti između braće u tom sokolstvu nema: da ime Hrvat za jugoslavenske Sokole znači provokaciju; da je hrvatska zastava ogavna krpa; da Zagreb, taj centar Hrvata, budi u toj braći – nebraći neprijateljske nagone itd. […] Razumljivo je da su Hrvati na ove uvrede reagirali […] i počeće Hrvati ponovo da se konstituišu u svoja stara sokolska društva. Hrvatski soko raširio je ponovo nad Hrvatskom svoja krila i jedno sokolsko gnjezdo

> za drugim osnovalo se tokom posljednjih godina po svim hrvatskim gradovima i mjestima (Lapčević, 2023: 64).

Tako je Sremska Mitrovica, tačnije, ovaj događaj koji, kao što ćemo videti, neće biti i jedini takav, ako je suditi prema pisanju *Srijemskog Hrvata* postati značajna tačka u procesu obnavljanja sokolstva među Hrvatima na širem sremskom prostoru.

Bilo kako bilo, činjenica jeste da je ubrzo potom došlo do obnove rada Hrvatskog sokola u Vinkovcima i Vukovaru, što će za posledicu imati i organizovanje prvog sleta Štrosmajerove župe koja će u periodu između 31. jula i 1. avgusta 1926. biti upriličena upravo u Vinkovcima. Ovaj događaj, ispostaviće se, biće poslednji vetar u leđa Mitrovčanima koji će, nakon što su 1925. prilikom svečanog obeležavanja hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva, pored predstavnika brojnih hrvatskih kulturnih društava, u čitavoj svečanosti učestvovali učestvovali mitrovački jugoslovenski sokoli[43], ponovo stupili na javnu scenu (Lapčević 2023a: 65).

Svoj rad, mitrovački Hrvatski sokol obnoviće neposredno po održavanju vinkovačkog sleta kada će se na njegovom čelu za kratko naći advokat dr Ivan Lončarević, koga će vrlo brzo na tom mestu smeniti još jedan advokat: dr Petar Gvozdić. Kako bi stavili do znanja da su ponovo počeli sa radom, hrvatski sokoli će već 6. avgusta 1926. prirediti veliku svečanost kojom je obeležena 21. godišnjica osnivanja društva. Tom prilikom, shvativši oživljavanje hrvatskog sokolstva kao vid svojevrsnog separatizma, mitrovačka *Srbija* uputila je javni poziv na bojkot kojim je građanstvo imalo da pokaže šta misli o, kako je istaknuto, separatizmu i šovinističkom nacionalizmu Hrvatskog sokola.

Ovaj apel dodatno je propraćen letkom koji je tih dana rasturan po gradu, a u kojem "nacionalisti" poručuju jugoslovenskim rodoljubima da okrenu leđa Hrvatskom sokolu, da zatvore svoje prozore i spuste zavese dok ulicama budu prolazili ne sokoli, već "austrijski oficiri i pitomci Radićevi" (Lapčević, 2023a: 68).

> Braćo! Apelujemo na vaš nacionalni ponos da na svakom koraku ignorišete rušioce državnog jedinstva! One junake koji

43 Tom prilikom, starešina Petar Nikoljačić održao je i svečani govor u kojem je između ostalog istakao i to da je "veliko doba kralja Tomislava bilo produkt složne braće, vođene jakim i zrelim čovekom kraljem", nastojeći ne samo da izrekne pohvalu na račun "narodnog kralja", već i da ga stavi u rang sa Aleksandrom Karađorđevićem. Više o tome: Lapčević. 2023a.

> su bacali kamenje na jugoslovenske sokolice i njihovu decu na sletu u Zagrebu 1924 god[44], one ljude koji pljuju na sve što je srpsko i jugoslovensko, onih kojih se danas stidi 90% pravih i čestitih Hrvata.[45]

Defile i svečana proslava ipak su prošli mitrovačkim ulicama, o čemu je u tekstu "Krvavi husarski slet u Mitrovici" u broju od 22. avgusta pisala *Srbija* koja je sve u vezi Hrvatskog sokola svodila na separatizam i nedopustivo protivsrpsko delovanje:

> Već to što je proslavljena 21-godišnjica, koju do sada niko još nije proslavljao, prilično ilustruje pozadinu toga sleta. Mitrovici, srpskoj Mitrovici, uvek nacionalnoj koja je i pre rata i u toku rata svojim nacionalizmom prednjačila i vodila Srem, toj i takvoj Mitrovici trebalo je pokazati ko su oni, t. jest Hrvatski Sokoli ("Krvavi husarski slet u Mitrovici" 22. avgust 1926: 1).

Razlog ovakvog "neprikladnog" ponašanja, *Srbija* nalazi u sukobima unutar same organizacije u čijem epicentru su se našli suštinski obnovitelj rada Hrvatskog sokola u gradu, dr Ivan Lončarević, advokat, afirmisani vođa HSS-a i njegov kolega, još jedan advokat dr Petar Gvozdić, kojem je, pošto je iz Županje krajem 1922. stigao u grad, trebalo da se "popularišе, a onda bi stupio u borbu sa protivnikom jednako jak". Ta činjenica, napominje list, učinila je da su se zaoštrili ne samo odnosi unutar HSS-a[46] već, posledično i odnosi između Srba i Hrvata, i to mnogo pre same sokolske svetkovine, do te mere da je "noću vrlo opasno ići" ("Krvavi husarski slet u Mitrovici" 22. avgust 1926: 1).

Održana u ovakvoj atmosferi, trodnevna svetkovina Hrvatskog sokola ostavila je težak trag na srpsko-hrvatskim odnosima u međuratnoj Mitrovici. Sam program trajao je tri dana, a započeo je konjičkom povorkom u kojoj je glavnu reč imao Konjički sokol iz Vukovara. Već po stupanju gostiju na mitro-

44 Ovde se misli na seriju incidenata koji su obeležili zagrebački jugoslovenski slet održan 1924.

45 Letak se nalazi u vlasništvu autora teksta

46 Ovde je *Srbija* imala pravo, budući da je Lončarević zastupao federalističke ideale za koje je smatrao da se mogu ostvariti dogovorom sa Beogradom, dok je Gvozdić sa vremenom postajao bliži ideji o potpunom izdvajanju Hrvata iz Jugoslavije. Ta ideja će ga na kraju i privući ustaškom pokretu. Sukob dvojice advokata, dovoljno uticajnih u gradu, podeliće i HSS u Mitrovici na dva krila, "levo" kojim će tokom '30-ih upravljati Stjepan Ivančić i "desno" u kojem će sve do 1941. rukovoditi Gvozdić.

vačke ulice, brojni građani i protestanti zasuli su hrvatske sokole povicima "dole Husari, dole separatisti":

> Masa sveta je išla za povorkom Hrvatskih Sokola i demonstrirala. Neupućen posmatrač dobijao je utisak, da nacionalisti manifestuju. Povici: Živeo Kralj, živela Otadžbina, dole husari, separatisti, izdajice, pratili su povorku ("Krvavi husarski slet u Mitrovici" 22. avgust 1926: 1).

Tokom defilea, red je održavan teškom mukom, a situacija je bila toliko napeta da je policija obrazovala kordon sa isukanim sabljama. Ova predrostrožnost se, makar tokom prvog dana svetkovine, ispostavila kao dobrodošla, pa osim što su manifestanti sa obe strane rasterani po mitrovačkim ulicama, nisu zabeleženi značajniji problemi (Lapčević, 2023a: 70).

Situacija ništa nije bila bolja ni glavnog dana, kada je u parku, u blizini Rimokatoličke crkve, a tačno ispred vežbaone mitrovačkog Sokolskog društva podignuta tribina. Velika buka činila je da su se govornici jedva čuli. I ovom prilikom čitav događaj obezbeđivao je veliki broj pripadnika policije koji su razdvajali hrvatske sokole i njihove simpatizere od protestanata (Lapčević, 2023a: 70).

U nastavku dana, kako je program odmicao, počelo je sa skupljanjem protestanata koji su, noseći ispred sebe jugoslovensku zastavu, nastojali da i fizički spreče kretanje Hrvatskog sokola kroz grad. Dve strane sukobile su se u Savskoj ulici a "sokoli-husari" su u jednom momentu na protestante krenuli sa isukanim sabljama.

"Pala je krv Mitrovačke dece i gomila Sokola-husara, koju je krv ohrabrila i oduševila, pojurili su divljačkim alakanjem na goloruku decu". Naročito se isticao "Mitrovčanima poznati Vlašić", koji je i ranije rasturao frankovačke publikacije po gradu, a koji je tom prilikom, uz povike "prolijmo hrvatsku krv za hrvatski Srem" prema pisanju štampe predvodio napade:

> Policiji je uspelo da povrati red i Sokoli-husari su ušli u Promenadu, da održe javni čas. Tu se dogodio opet jedan incident. Na ulazu u Promenadu kupio je kartu g. Sreta Ličanin, kojega je, kada je pošao unutra, na par koračaja od ulaza, lupio preko lica jedan Sokolac. Kasnije se doznalo da je taj Sokolac ovdašnji knjižničar Collognath. Ovaj mučki napad na jednog Srbina, koji je mirno ušao u Promenadu, plativši pre toga, da prisustvuje javnom času, ozlovoljio je

> svo građanstvo, čija je uzrujanost bila tako velika, da već nije prezalo ni od golih noževa na policijskim puškama. Naprežući poslednje snage, policija je održavala red do na veče, kada je bila prisiljena pozvati u pomoć žandarmeriju od kojih je došla jedna desetina (Lapčević 2023a: 70—71).

Incidenti su trajali do večernjih sati, kada je napadnut i izvesni oficir, kapetan Vukotić, kojem je, prema pisanju štampe, "neki Furst, Jevrejin" dobacivao: "Dole srpska vojska, dole srpski oficiri iz srpske kože, dole srpska stoka". Vukotića su, po svemu sudeći napala dva pripadnika Hrvatskog sokola, od kojih je, kako se navodi u izveštaju, jedan imao sablju, a drugi motku:

> Tom prilikom ispaljena su tri metka koji su promašili. Jedan je udario i polupao veliko staklo na opravljenom Srpskom domu. Na zahtev kapetana Vukotića, koji je sam pojurio da brani oficirsku čast i čast vojske, policija je sa žandarmerijom ušla u kuću Mihajla Kalate, u koju su se husari sakrili i uhvatili dvojicu, dok su ostali uspeli da pobegnu preko bašti. Kroz noć su češće odjekivali revolverski metci, a naročito, kada se razjareno i ogorčeno građanstvo uputilo ka Pivari, gde su Sokoli-husari trebali održati koncert. Sa teškom mukom i sa mnogo truda, policija je uspela da zadrži građanstvo da ne upadne u Pivaru gde bi došlo do pokolja. U toku noći, krstarile su često pojačane policijske patrole ("Krvavi husarski slet u Mitrovici" 22. avgust 1926: 1).

Poslednji incident dogodio se poslednjeg dana svetkovine, kada su mitrovački jugoslovenski sokoli pokušali da upadnu u vagone kojima su se gosti Hrvatskog sokola, u pratnji svojih domaćina, spremali za polazak. "Tom prilikom povređeni su 'želj. Činovnici Vesović i Ađanski'". Tri dana nakon ovih događaja, nekolicina hrvatskih sokola, presrela je na ulici jednog jugoslovenskog sokola i otela mu društvenu značku sa surke. "Herojsko raspoloženje držalo je nedeljne heroje i nekoliko dana posle sleta, a daju mu oduška napadajući decu", zabeležila je gradska štampa (Lapčević, 2023a: 71).

O ovom događaju koji je bez premca ne samo u istoriji mitrovačkog Hrvatskog sokola, već i celokupnih srpsko-hrvatskih odnosa u gradu u to vreme, pisala je i beogradska *Pravda* što ukazuje i na njegov širi značaj.

Tako, 17. avgusta u tekstu "Sukob hrvatskih sokola i omladine u Sremskoj Mitrovici", Krešimir Georgijević kao glavne aktere sukoba ističe

Hrvatski sokol, te pripadnike ORJUNA-e i SRNAO-a[47]. Jedni su okarakterisani kao "velikohrvatski separatisti", a drugi kao borci za jedinstvo. Georgijević, izveštaju datom u *Srbiji* dodaje još i to da je prilikom sukoba udarac sabljom dobio i "trgovački pomoćnik Murdok"[48] ali i podatak da je dr Petar Gvozdić, koji se tada našao na čelu Hrvatskog sokola, otišao u Beograd, gde se direktno požalio ministru unutrašnjih dela Ivanu Pernaru (Georgijević, 17. avgust 1926).

Najposle, izveštaj o prvoj javnoj vežbi obnovljenog Hrvatskog sokola u Mitrovici, podneo je i *Vidovdan,* glasilo vojvođanske ORJUNA-e. Kako se ističe, Mitrovica je počevši od 6. avgusta postala "poprište separatističkih orgija, od kojih su pored orjunaša stradale žene i deca, zatim jedan aktivan kapetan naše vojske, konačno šef policije, koga su separatisti isprebijali iz zahvalnosti što je bajonetima udario na orjunaše koji su hteli da osvete ranjene drugove". (Lapčević, 2023a: 173)

Donoseći svoju sliku događaja, *Vidovdan* će ponoviti ono što su pisali *Srbija* i *Pravda*, ali će dodati i to da je prvi čovek mitrovačkog Hrvatskog sokola Petar Gvozdić[49], u jednom momentu između ostalog povikao: "'Braćo Hrvati, koljite malo i veliko'. Takođe saznajemo i to da je na železnici napadnuti 'činovnik Vesović' bio poverenik Orjune za Mitrovicu, što je *Srbija* prećutala. 'U svemu', završava *Vidovdan* svoj izveštaj, 'ranjeno je deset orjunaša iz Novog Sada, Mitrovice i Rume, isto toliko građana i dece i oko trideset sokola'" (Lapčević, 2023a: 173—174).

Ovaj incident neće omesti rad Hrvatskog sokola, koji će svoj prvi javni nastup van grada, imati već početkom septembra 1926. (tačnije 5. septembra) u Vukovaru, gde učestvuje u obeležavanju četiri decenije rada tamošnjeg

47 Organizacija jugoslovenskih nacionalista i Organizacija srpskih nacionalista, prim. aut.

48 Nije nam poznato ime povređenog, ali znamo da su dva brata Mudrok, Nikola i Andrija bili prve žrtve ustaškog terora. Više o tome: Udicki J. 2022.

49 Rođen je 29. juna 1899. u Soljanima, kotar Županja. Sa 17 godina, kao član Hrvatske omladine učestvuje u paljenju mađarske zastave u Vinkovcima, zbog čega je isključen iz svih srednjih škola u dvojnoj monarhiji, pa školovanje nastavlja privatno. Filozofski fakultet upisuje u poslednjoj ratnoj godini Velikog rata i 1922. daje profesorski ispit iz specijalne filozofije i prirodne istorije. Od 1922. do 1924. bio je profesor u gimnaziji u Sremskoj Mitrovici. Politički, najpre je pripadao Hrvatskoj zajednici, a onda, od 1923. HRSS-u. Tri puta je kandidovan za narodnog poslanika, 1927, 1935, 1938. i to u Mitrovici, Vukovaru, Županji i Staroj Pazovi. Zbog udela u ustaškom aparatu čiji je jedan od viđenijih čelnika bio, presuđeno mu je i javno je obešen u Sremskoj Mitrovici 1946. Više o tome: Španović D. 2007.

društva. Kao stari znanci koji su obnovili svoj rad, kao saborci koji su svoje prvo vatreno krštenje imali upravo skupa sa hrvatskim sokolima iz Vukovara, Mitrovčani će tom prilikom biti naročito pozdravljeni od strane okupljene publike:

> Sama proslava počela je ujutro budnicom, te je prije podneva nastavljena povorkom kroz ulice Vukovara. Sokolove je predvodila brojna sokolska zagrebačka i vukovarska konjica. Popodne je bila javna vježba, na uređenom sletištu. Oduševljeno su pozdravljeni Mitrovčani, vukovarska konjica, te hrvatski seljaci iz Ivankovca (*Hrvatski Sokol,* isečak bez datuma).

Već godinu dana po obnovi rada, mitrovački Hrvatski sokol dobio je 1927. svoju fanfaru koja je brojala 18 članova. Te godine, pored Mitrovčana, fanfare su imali Ilok, sa 12 članova, Vinkovci, sa 23 i Vukovar sa 26. Tokom 1928. Hrvatski sokol ima ukupno 46 fanfara, od toga pet u Sremu, uključujući i dalje Mitrovicu, koja će je zadržati sve do ukidanja društva 1929. godine.

Svoju veliku javnu vežbu, praćenu bogatim kulturnim programom, mitrovački Hrvatski sokol održaće 14. avgusta 1927:

> Dopodne je nakon obavljena pokusa povorka prošla gradom predvođena osječkom konjicom, banderijem seljaka te mitrovačkom i vinkovačkom fanfarom do trga, gdje su fanfare odsvirale hrvatsku himnu. Nakon popodnevne vježbe u parku, održana je veselica uz glazbu u pivovari.
> I kapelnik u Mitrovici Karlo Helbich, aktivno se uključio u raspačavanje melodiziranih i za sokolsku fanfaru prikladnih koračnica, kao što su Kalnička, Koprivnička, Varaždinska i Dragica (Iveljić, 2016: 78).

Nedugo potom, tačnije 25. septembra iste godine, Mitrovčane vidimo i u Petrovaradinu, gde skupa sa društvom iz Iloka učestvuju u javnoj vežbi tamošnjeg sokola (Iveljić, 2016: 78).

Ako bismo tražili godinu koja bi se po značaju za život i rat Hrvatskog sokola u Sremskoj Mitrovici mogla staviti rame uz rame sa godinom osnivanja Župe Jelačićeve (svakako osim godine osnivanja i obnove rada) onda bi to svakako mogla biti 1928. budući da su u toj godini mitrovački sokoli aktivno učestvovali u izgradnji Hrvatskog doma u svom gradu, odnosno budući da je baš u toj godini došlo do podele Župe Štrosmajerove i stvaranja nove, Župe Ha-

nuševe[50] sa središtem u Vinkovcima, u kojoj će se naći i ona društva smeštena u (istočnom) Sremu.

Svoju redovnu godišnju skupštinu, u ovoj sudbinskoj godini, mitrovačko društvo održalo je 15. januara 1928:

> Iz izvještaja upravnog odbora, vidjelo se da je društvo bilo u prošloj godini veoma aktivno. Osim velike javne vježbe, održane u kolovozu prošle godine, priređeno je više zabava, koje su sve priredbe vanredno uspjele. Društvo se nije ograničilo samo na fizički rad, već je priredilo i više poučnih i popularnih predavanja: iz povijesti, o sokolstvu, iz higijene i bon-tona itd. I predavanja su bila lijepo posećivana od članstva. Pošto su svi izvještaji od skupštinara, kojih je bilo oko 100 primljeni s odobravanjem, izabran je novi odbor. Odbor je ostao uglavnom isti samo s neznatnim promjenama. Za starešinu je ponovno izabran br. Dr. Petar Gvozdić, za blagajnika br. Franjo Brindl, za tajnika br. Dragutin Komerički, dok je za vođu izabran br. Nikola Fritz. Osim blagajnika koji je novi, svi su oni zadržali svoje dosadašnje časti ("Župske vijesti", ožujak 1928: 123).

Nedugo potom, tačnije 11. marta 1928. Mitrovčani će u prostorijama Hotela "Kovač" održati kulturnu akademiju. Tom prilikom, centralno mesto zauzela je sokolska fanfara, a na programu

> (...) su bile slijedeće točke: 1. I. pl. Zajc: Zrinsko-Frankopanska koračnica, 2. V. Novak: Hrvatskoj, pjesma, 3. E. Štolc: Moja kraljica ouvertura, 4. V. Novak: Bog i Hrvati, pjesma, 5. J. Offenbach: Hoffmanove price, karišik I 6. I. pl. Zajc. U boj! Izvadak iz opera Zrinski. Sve su ove tačke svojom izvedbom sve posjetnike koncerta prijatelje Hrvatskog Sokola mitrovačkog i sokolstva uopće tako zadivile, da je svaku točku pratio buran i dugotrajan pljesak. Upravo je zavidan uspjeh naše sokolske fanfare, kad se zna, da ona tek sad navršuje godinu dana, otkako je počela radom. Fanfaru je uvježbao njezin učitelj br. Karlo Halbich, glazbenik u Mitrovici. Neka

50 U spomen na Josipa Hanuša, Čeha, jednog od utemeljivača Hrvatskog sokola, koji je preminuo 1927. u 75. godini života.

> samo naši Sokolovi proslijede na svom putu, a hrvatsko će ih građanstvo izdašno podupirati ("Župske vijesti", travanj 1928: 193).

U to vreme, kraju će biti privedeni i poslovi u vezi sa reorganizacijom Župe Štrosmajerove, koja je slovila za jednu od najvećih i najbrojnijih u čitavom savezu. Zapravo, o potrebi njene reorganizacije, prvi put se pričalo još na Plenarnoj sednici Hrvatskog sokolskog saveza, održanoj 15. novembra 1927. Smatralo se da je župa prevelika (brojala je u tom momentu 44 društva), da se u njoj nalazi nekoliko značajnih i uglednih sokolskih centara, Osijek, Vinkovci, Vukovar, Sremska Mitrovica (od kojih prva dva u drugoj fazi postojanja imaju značajnu ulogu u životu HSS-a) te da bi, radi boljeg funkcionisanja organizacije, najzgodnije bilo sprovesti podelu.[51] Iz izveštaja sa ove, inicijalne sednice saznajemo i to da je mitrovačko društvo, na čijem čelu se u to vreme nalazio advokat dr Petar Gvozdić bilo protiv podele "jer da je bolje imati veliku i dobro organiziranu župu nego nekoliko manjih i slabih" ("Savezne vijesti", veljača 1928: 69).

U cilju rešavanja ovog pitanja, 4. decembra 1927. održana je župska sednica kojoj su prisustvala društva: Brod, Bukovje, Dalj, Donji Miholjac, Đakovo, Habjanovci, Sremska Mitrovica, Nova Gradiška, Oriovac, Osijek, Petrijevci, Požega, Radovanci, Subotica, Valpovo, Vinkovci, Voćin, Vukovar i Županja ("Župske vijesti", veljača 1928: 560). Sednicom je predsedavao "dr. Petrović" koji je u ime starešine Župe Štrosmajerove Dončevića ponovo predložio podelu. Ipak, njegova je ideja bila da se Župa podeli ne na dva, već na četiri dela pri čemu bi svoje župske centre dobili: Osijek, Vinkovci, Mitrovica i Požega. Na taj način bila bi zadovoljena ne samo administrativna organizacija, već i činjenica da bi se vratio ugled starim župskim centrima ("Župske vijesti", veljača 1928: 72).

Pored ove, razmatrala se i ideja društva iz Voćina, koje je smatralo da podelu treba izvršiti, ali da je stvaranje četiri centra previše. Svoj stav, Voćinci su obrazlagali snagom jugoslovenskog sokolstva koje bi na taj način dobilo priliku da usitnjene hrvatske župe dodatno razdrobi, a članstvo uključi u sopstvene redove. Tako, ovo društvo daje predlog da se ostane pri dva centra, uz razliku što bi Osijek zamenila Požega ("Župske vijesti", veljača 1928: 72).

51 U ovo vreme, Hrvatski sokol ima ukupno 210 društava sa oko 25.000 članova što se smatralo usponom i saveznoj upravi davalo je nadu da će u vremenu koje dolazi društvo tek doživeti svoj puni procvat.

Do konačnog rešenja nije došlo ni ovom prilikom, ali je postalo jasno da će nekada jedinstvena župa morati da se podeli. Bilo je samo pitanje na koji način sprovesti tu zamisao. Rešenje je pronađeno nekoliko meseci kasnije, tačnije 25. marta 1928. na Glavnoj skupštini Župe Štrosmajerove:

> Na glavnoj skupštini župe Strossmayerove osnovana je 25. ožujka t. g. Župa Hanuševa; kojoj će pripasti ova društva sadašnje župe Strossmayerove: Brod, Brodska Varoš, Bukovje, Cernik Davor, Ilok, Kobaš, Lužani, Mitrovica, Nova Kapela, Nova Gradiška, Oriovac, Petrovaradin, Padvini, Ruma, Sibinj, Slakovci, Štivica, Vinkovci, Vukovar, Vukovar, konj. društvo i Županja ("Župske vijesti", travanj 1928: 182).

Iako je, kao što smo videli, bilo predloga da se župa podeli na četiri centra, konačno je odlučeno da Osijek i dalje ostane središte Župe Štrosmajerove, dok su za središte novoformirane župe određeni Vinkovci, kojima je od 44 stara društva pripalo 23. Tokom narednih dana, novoformirana župska uprava, u kojoj nije bilo Mitrovčana, aktivno je sprovodila postupak preuzimanja materijala i inventara od Župe Štrosmajerove. Ovaj proces je završen 5. aprila 1928, a mesec dana kasnije, tačnije 14. juna, Ministarstvo unutrašnjih poslova dalo je saglasnost na župska pravila čime je njeno delovanje postalo u potpunosti zakonito ("Župske vijesti", travanj 1928: 167).

O tome šta Župa Hanuševa vidi kao svoj i krajnji cilj Hrvatskog sokola, govorio je prilikom njenog obrazovanja član uprave Josip Pizek koji ističe da je krajnja meta stvaranje "atinskog čoveka", kao središnje tačke između "špartanskog" tipa koji u svom shvatanju sveta apostrofira materijalno i posledično telesno, i "srednjovekovnog" koji "zapada u protivnu krajnost" koja ga dovodi do pred potpuno odbacivanje tela. "Atinski tip" izmiruje krajnosti: "on nastoji oko skladnosti u razvoju duše i tijela. Jasno je da je potonji sustav bliži idealu, jer dohvata cijelog čovjeka. I hrvatski sokol valja da je potpun čovjek, a da životom i djelovanjem svojim najbolje opravda geslo 'U desnici snaga, u srcu odvažnost i u mislima domovina'" ("Župske vijesti", travanj 1928: 168).

Da bi se razvijali i telesno i duhovno, sokoli, članovi župe, treba da su naročito aktivni u prosvetnim i kulturnim društvima, i posebno u onim odeljenjima Hrvaskog sokola koji se bave poslovima jačanja društvene i uopšte hrvatske kulture. Upravo taj sektor rada, poručivao je Pizek, među sokolskim društvima koja su se našla u "Župi Hanuševoj" bio je najslabije zastupljen:

> Za nerad ne krivim braću pročelnike, ali zato moram slomiti štap nad glavom onih inteligenata, Hrvata, naročito od mlađe generacije, koji su po sposobnotima svojim zvani da dižu prosvjetni nivo naroda, a oglušuju se tome porivu pretpostavljajući mu ličnu lojalnost i nebrigu ("Župske vijesti", travanj 1928: 168).

Možda baš zbog ovih reči, Mitrovčani su na svečan i programima bogat način 29. aprila 1928. svečano, obeležili "Sokolski dan", odnosno Dan Zrinskog-Frankopana. Svečana akademija priređena je u Hotelu "Kovač", a otvorena je opširnim govorom dr Petra Gvozdića o sokolstvu i njegovom značaju za hrvatsku nacionalnu emancipaciju. Pošto je starešina završio sa izlaganjem, fanfara je svirala *Koračnicu*, a muški podmladak je "pod vođstvom Josipa Uhlika[52] izveo proste vežbe sa zastavicama". Ženski naraštaj je pod upravom "Planičke" izveo "vježbe s cvijetnim lukovima" ("Župske vijesti", svibanj 1928: 234—235).

Iz "Tajničkog izvještaja" sa Glavne skupštine HSS održane na Sušaku 28. maja 1928. saznajemo i to da je tokom 1927 — 1928. Hrvatska sokolska organizacija značajno napredovala, te da je u ovom periodu sagradila 14 novih sokolana, a da je 9 bilo u gradnji ("Tajnički izveštaj", lipanj 1928: 256).

U sklopu skupštinskih aktivnosti, 27. i 28. maja upriličeno je i veliko Međužupsko takmičenje, na kojem je odličan uspeh postigao mitrovački soko Josip Uhlik. U ukupnom zbiru, Župa Hanuševa bila je drugoplasirana, odmah iza Fonove, a pre Štrosmajerove i Tvrtkove. Pored Uhlika, od mitrovačkih takmičara, zapažene rezultate ostvarili su tada i Petar Konstantinović i Franjo Španović ("Savezne vijesti", srpanj 1928: 301—303).

Mitrovčani će biti aktivni i 26. avgusta, kada će, skupa sa hrvatskim sokolima iz Vukovara (fanfara i konjanici), Iloka, Ilače, Rume i Petrovaradina organizovati svoju veliku javnu vežbu:

> Već dan prije, bile su hrvatske kuće iskićene hrvatskim zastavama i grad je imao vrlo svečan izgled. U 5 sati ujutru bila je budnica, u 8 sati pokus u promenadi. Poslije pokusa Sokoli su u velikoj povorci, kojoj su se priključili i mnogi građani, išli na želj. stanicu pred braću iz Vukovara. Zatim se vidjela

52 Uhlik je bio jedan od malog broja mitrovačkih sokola koji je ostvarivao zapažene rezultate u gimnastici. Svoje uspehe nizao je kako na župskim tako i na saveznim sletovima. Zbog toga je u sokolskoj štampi nazivan i jednim od hrvatskih "svesokolskih" prvaka.

> povorka od kojih 1.500 ljudi uputila, predvođena fanfarama u Hrvatski dom. Tu je starešina domaćin br. dr. Petar Gvozdić održao lijep govor pozdravivši goste. Popodne bila je javna vježba u "promenadi". Na vježbu je došlo oko 2.000 građana. Javna je vježba izvrsno uspjela. Izvedeno je u svemu 12 točaka, a najviše odobravanja postigle su slijedeće točke: 1. Janković: Ritmičke proste vježbe, izveo muški podmladak, 2. J. Uhlik: Vježbe s cvijetnim lukovima, izveo ženski naraštaj, 3. J. Dobričević: Skupinske proste vježbe, muški naraštaj, 4. Proste vježbe, odlično je izvelo članstvo i naraštaj H. S: iz Rume, 5. Pechlatora: "Osmica", vježbe s vijenčićima, izveo ženski naraštaj, 6. Vježbe sa karikama, izveli članovi. Kod ove se točke naročito proslavio čuveni naš sokolski prvak brat Josip Uhlik, koji je pobrao silno odobravanje. Još valja istaći vječbe s vrpcama (Stj. Bukač), koje su odlično izvele članice. Poslije javne vježbe bila je pučka svečanost u Hrvatskom domu s lutrijom, a navečer ples ("Župske vijesti", rujan 1928: 372).

Po svemu sudeći, i ovaj veliki skup Hrvatskog sokola izazvao je, kao i dve godine ranije, dosta nezadovoljstva u redovima jugoslovenske organizacije i uopšte dela stanovništva, te je "gradski kapetan V. Ignjatović, pozivajući se na rezervat ministarstva unutrašnjih djela, ali ne izdajući pismenog naloga" zabranio paradu ulicama Mitrovice. Ovaj čin izazvao je dosta neraspoloženja među članovima Hrvatskog sokola, zbog čega je dr Petar Gvozdić otišao u policiju radi dodatnih objašnjenja. Tom prilikom mu je poručeno da je "u interesu javnog reda i mira" da se odluka sprovede u delo. Dozvolu da nastupi dobila je samo fanfara, a i ona "samo u tom slučaju ako to g. kapetan dozvoli, inače ne. Dogodi li se obratno, smatra on lično odgovornim br. dra. Gvozdića. Taj škandalozni zahtjev gradskog kapetana, koji bi se, kako se čini, htio igrati obmane u malom stilu, brzo se po gradu pročuo, te je naišao na sveopću osudu" ("Župske vijesti", rujan 1928: 372).

Početkom septembra, tačnije, 15. septembra 1928. Mitrovčane ponovo vidimo u Vukovaru, gde skupa sa Rumljanima učestvuju u činu osvećenja zastave tamošnjeg konjaničkog sokola. Dve nedelje kasnije su na "Trećoj javnoj vježbi" koju je organizovalo petrovaradinsko društvo. Predvođeni dr Petrom Gvozdićem, oni su skupa sa Rumljanima i Iločanima, kao deo neka-

dašnje "Župe Jelačićeve" upotpunili program Sednice Upravnog odbora "Župe Hanuševe":

> U subotu, t. j. 29. rujna u 8 sati navečer, održana je sjednica upravnog odbora H. S. u Petrovaradinu, kojoj su prisustvovali dr. Fulanović, te br. dr. Gvozdić. Br. st. Jelašić pozdravio je prisutne, razložio stanje našeg društva. Dalje je preuzeo riječ br. dr. Fulanović koji je vrlo lijepo govorio o lokalnim prilikama sokolstva i o sokolstvu uopće. Nakon toga, govorio je dr Gvozdić o prilikama hrv. sokolstva u Srijemu ("Župske vijesti", studeni 1928: 509).

Tom prilikom, u zvaničnom programu izvedeno je 12 tačaka na kojima je, uz domaćine, Iločane i Mitrovčane "sudjelovala i vatrogasna glazba iz Sremskih Karlovaca". Početkom decembra 1928. Mitrovčani ponovo u Rumi, gde će učestvovati na javnom času upriličenom u "Hrvatskom domu":

> Braća i sestre iz Mitrovice nastupili su sa četiri točke i to pozdravna točka fanfare: članovi na preči, gdje se osobito istakao brat Uhlik, sa biranim i tehnički dotjeranim vježbama: naraštajke sa prostim vježbama, te članice sa šerpama. Sve su ove vježbe dobro uspjele, te su bile predmetom odobravanja. Od domaćih su sve kategorije članstva vježbe također dobro izvele. Naročito su se dopale vježbe naraštaja, pa vježba članova "Petorka" i boksačke vježbe. Fanfara je odsvirala na koncu koncertni komad, a Hrv. pjev. društvo, otpjevalo je dvije pjesmice. Nakon rasporeda, razvio se ples, šaljiva pošta, kao i luka sreće ("Župske vijesti", ožujak 1929: 372).

U martu naredne godine, tačnije 24. marta Mitrovčani, preko svog predstavnika Ante Bobeka aktivno učestvuju u radu Godišnje skupštine Župe Hanuševe, kojom prilikom je za starešinu ponovo izabran Josip Fulanović. Kako je tada rečeno, za godinu dana postojanja, župa je prošla kroz tešku finansijsku krizu "ali je ipak brzo napredovala". Održala je 15 sednica starešinstva i u skladu sa opštim okolnostima (pod kojima se najpre razume napet odnos sa jugoslovenskim sokolstvom i nakon uvođenja diktature i sve jačeg pritiska zvaničnog Beograda na društva sa izraženim nacionalnim predznakom) održala svoje članstvo ("Župske vijesti", travanj 1929: 166, 168).

Radom župske uprave i društava u sastavu iste, saznajemo iz jednog izveštaja pisanog u julu 1929, bila je zadovoljna i savezna uprava:

> Sve se rješava uredno i na vrieme. Perspektiva je ove župe za budućnost u svakom pravcu najbolja. Župa broji u 17 društava, 2051 član. Od toga, 658 izvršujućih, 1.573 muških, 298 ženskih. Naraštaja imade 470, od toga 326 naraštajaca i 144 naraštajke. Podmlatka imade 306. Svih sokolskih pripadnika imade 2.827. Najjače je zastupan seljački stalež sa 488 seljaka, zatim obrtnički, sa 384 obrtnika, a onda trgovački sa 195 trgovaca. Slobodnih zvanja imade 46. Svećenika imade samo 5[53] ("Iz tajničkog izvještaja saveznoj glavnoj skupštini 14. VII 1929." srpanj 1929: 391).

Iako nam nije poznato kada je mitrovačko društvo upriličilo svoju godišnju skupštinu, sa sigurnošću možemo reći da je od proleća 1929. na njenom čelu bio ugledni mitrovački građanin, u gradnji "Hrvatskog doma" posebno istaknuti Emil Maldini ("Župske vijesti", srpanj 1929: 314).

Svoju prvu veliku aktivnost u ovoj godini, mitrovački Hrvatski sokol imao je, pod upravom novog starešine, 10. marta u "Hrvatskom domu", kada je upriličio svečanu akademiju:

> Raspored je bio ovaj: 1. Fanfara: Koračnica; 2. Šulek: Proste vježbe, izvodio muški ženski podmladak; 3. Erven: Proste vježbe, izvodio muški naraštaj; 4. Preča, prednjački zbor; 5. Šoba: Skupinske vježbe s cvijetovima, vrlo slikovito izvele članice; Nakon izvedbe tih tačaka bilo je burno i gotovo beskrajno. Sve je ovo zasluga našeg vrijednog prednjaka i učitelja vježbi br. Josipa Uhlika, poznatog prvaka hrvatskog sokolstva i autora 6. i 8. točke ovoga rasporeda. Na akademiju su došli i hrv. Sokolovi iz Rume, sa br. drom. Dumešićem, a prisustvovao joj je i novi gradonačelnik g. dr Tanjurdžić. Poslije rasporeda bio je ples. Posjet je bio dobar ("Župske vijesti", travanj 1929: 170).

Već 5. maja, Mitrovčani su u saradnji sa pevačkim društvima "Nada", "Tomislav" i "Hrvatska omladina" upriličili i obeležavanje "Sokolskog dana", odnosno dana Zrinskog-Frankopana. I tom prilikom, u "Hrvatskom domu"

53 Župa Štrosmajerova, imala je u to vreme 23 aktivna društva sa 2.527 članova i to 2.152 muška i 375 ženskih, dok ukupan broj svih članova iznosi 3.770, za gotovo hiljadu više od Župe Hanuševe.

upriličena je svečana akademija, koja je ponovo okupila veliki broj članova i prijatelja društva:

> Prije podne, bila je u rkt. žup. crkvi svečana služba božja, a poslije službe zavjera novih članova H. S. u velikoj dvorani Hrv. Doma. Od pola 12 do pola 1 sat, koncertirala je fanfara H. S. u Hrv. Domu. Navečer je bila zabava, čiji je raspored ispunila fanfare H. S. (koračnica). Proslov je govorio br. Ante Bobek, prikazavši hrvatsku povijest za vrijeme hrvatskih narodnih velikana. "Nada" je pjevala "Lasticama" od Adamića, "Tomislav" od Vilcaha "Hrvatska Hrvatom", a "Hrv. Omladina" od Novaka "Bog i Hrvati". Fanfara je izvela pod ravnanjem g. Karla Helbiha od Zajca "Nikola Šubić Zrinski" i od Novaka "Hrvatskoj". "U boj", proste vježbe, izveo je muški naraštaj uz pratnju fanfare. Kao posljednja točka bila je "Zrinsko-Frankopanska" od I. pl. Zajca, koju su vrlo skladno zajednički otpjevali muški zborovi "Nade" i "Tomislava". Nakon rasporeda, bila je luka sreće i ples. Budnica se nije održala, jer ju je redarstvo zabranilo ("Župske vijesti", lipanj 1929: 266).

U Lipovcu, na osnivanju svoje seoske čete, Mitrovčani će biti 23. juna 1929. Skupa sa starešinom Emilom Maldinijem, "braću" su posetili stari sokolski pregaoci, dr Petar Gvozdić, Drago Komerički, Stjepan Ivančić, Anton Kovačić i Arnold Kolognat:

> Oni su sakupljenim našim seljacima, kojih je bilo oko 150, razložili cilj i svrhu sokolstva i potom je jednoglasno zaključeno, da se u našem selu osnuje prethodno odjel mitrovačkog Hrv. Sokola. Izabrali smo i upravni odbor na čelu sa bratom Lakom Stipićem, kao starješinom i Petrom Burilovićem kao zamjenikom starješine. Za tajnika i blagajnika smo izabrali Franju Hernanta, a za vođu Matu Fischera. Odbornika smo izabrali pet. U nadzorni odbor ušla su tri člana, a isto toliko i u časni sud. Razlaganje braće Maldinia i fra Gvozdića o hrvatskoj sokolskoj ideji saslušali su naši seljaci i seljakinje s potpunim razumijevanjem i odobravanjem, a samu skupštinu završili smo sa hrv. himnom, koju smo otpjevali stojeći. Ovoj skupštini prisustvovao je i starješina ilačkog H. S. br. Živan Kuveždić ("Župske vijesti", srpanj 1929: 314).

Svoju javnu vežbu, Mitrovčani su organizovali 11. avgusta, uz učešće društava iz Ilače i Rume "te seljačkog odjela iz Nijemaca, Nikinaca i Hrtkovaca, po delegatima iz Petrovaradina, Zemuna i Iloka, te konjanicima iz Vukovara i Iloka" ("Župske vijesti", rujan 1929: 421). Program je započeo dočekom gostiju i koncertom fanfare u "Hrvatskom domu", da bi zatim narednog dana, u nedelju, rano izjutra, fanfara započela dan sa budnicom i defileom gradom:

> U nedjelju je osvanuo lijep, vruć ljetni dan, i fanfara obilazeći gradom svirala je budnicu. Pokusi su izvedeni na vježbalištu od 9 do 10 sati, a poslije su se svrstala braća i sestre u lijepu sokolsku povorku koja je predvođena sokolskim konjanicima, krenula kroz grad do Hrvatskog Doma. U Hrvatskom Domu, pozdravio je braću i sestre starješina br. Emil Maldini. Popodne je održana javna vježba na šetalištu kod Save ("Promenada"). Vježba je sastojala od 12 točaka. Prvi su nastupili najmanji sokolići, domaći podmladak muški (16) u Erbenovim vježbama sa štapovima, a ženski (22) sa vjenčićima od Freudetreicha i iločki muški podmladak (7) sa zastavicama. Zlatni mališani trudili su se iz petnih žila i izveli svoje vježbe na sveopće zadovoljstvo i odobravanje općinstva. Proste vježbe od Šobe izveli su naraštaj muški (22), članovi (32) i članice (16) dobro, samo u nedostatku pokrivanja, što je općenita pogreška kod svakoga nastupa vježbača. U vježbama na spravama, koje su izvodili domaći i gosti Rumljani, pokazali su vježbači puno svoje elastičnosti, snage i odvažnosti i bile su vrlo dobro izvedne osobito na karikama (prednj. zbor Mitrovica), ali moram i ovdje primjetiti i staviti u pažnju neka članovi paze na nastupe i odstupe, to daje i samoj dobroj i lijepoj vježbi sasma drugu sliku. Vođe i prednjaci, trebali bi ovo osobito dobro na srce uzeti ("Župske vijesti", rujan 1929: 422).

Posebno interesovanje izazvale su vežbe konjanika, kao i seljačko odeljenje čiji su nastupi, kako se navodi, pozdravljeni sa oduševljenjem. Poslednja je bila simbolična vežba, koja se izvodila uz *Lijepu našu* što je bilo naročito lepo prihvaćeno kako od strane domaćina, tako i od strane gostiju iz Nikinaca, Nijemaca, Vukovara (odakle je stigao Konjanički Soko) i Hrtkovaca.

> Priredba je bila dobro posjećena, a općinstvo je sa zanosom pratilo pojedine točke rasporeda. Navečer se razvila u Hrvat-

> skom Domu vrlo vesela zabava za ples, luk sreće, a potrajala je do odlaska gostiju, koji i ovaj puta, kao uvijek, ponesoše opet lijepe uspomene svojim kućama iz gostoljubive Mitrovice ("Župske vijesti", rujan 1929: 422).

Ubrzo potom, Mitrovčani su u Ilači, gde su 15. avgusta učestvovali na javnoj vežbi tamošnjeg društva koje se nalazilo pod upravom mitrovačkog društva. U Ilaču, Mitrovica je došla 14. avgusta "uvečer, te udružena s fanfarom ilačkom sudjelovala je u procesiji kod zavjetne crkve Bogorodičine na Vodici, a na sam dan vježbe nastupili su vježbači i vježbačice pod vodstvom svoga starešine brata Emila Maldinija. Na kolovozu ih je dočekalo pučanstvo na čelu sa konjicom Hrv. Sokola, koja je prošla na dvadesetak konja. Obrazovala se velika povorka kroz selo.

U dva sata poslije podne, bila je javna vježba na Sajmištu. Vježba je jako dobro uspjela, a da nije padala velika kiša, pola sata pred samu vježbu, bio bi uspjeh i veći. Poslije javne vježbe, bila je uspjela "pučka veselica" ("Iz tajničkog izvještaja saveznoj glavnoj skupštini 14. VII 1929." srpanj, 1929: 421).

Prvog dana septembra, Mitrovčani i Rumljani, skupa sa drugim društvima iz Župe Hanuševe, nastupili su na velikom župskom sletu u Vinkovcima. U izveštaju koji je tim povodom podnet u *Hrvatskom Sokolu*, naročito se hvali nastup muškog i ženskog naraštaja:

> Sve je vježbe dupkom puna Sokolana propratila s oduševljenjem i burnim odobravanjem. Na akademiji su bili nazočni savezni delegati, savezni starešina br. Križ, savezni tajnik, br. Negler, i savezni učitelj sokolske gimnastike br. Kučan, pa delegati župe Strossmayerove i župe Tvrtkove, a nijesu manjkali ni delegati mnogih društava iz susednih župa, dok su članovi H. S. iz Tavankuta došli u svojoj narodnoj nošnji, korporativno. Poslije akademije, razvila se mala veselica u vrtu Hrvatskog doma, gdje su Bunjevci pjevali narodne pjesme ("Župske vijesti", listopad 1929: 474).

Drugi dan sleta, bio je rezervisan za takmičenje. Ulicama Vinkovaca defilovali su hrvatski sokoli, svirala je budnica, a učesnici su dočekani i pozdravljeni od strane Vinkovčana sa hrvatskim zastavama u rukama. Sama javna vežba počela je drugog dana u 15:30 sati, radilo se pred 5.000 gledalaca, a na programu je bilo čak 12 tačaka. Po okončanju programa, u večernjim satima, upriličena je "pučka svečanost, na kojoj je svirala fanfare iz Vukovara,

Vinkovaca, Iloka, Mitrovice, Broda i Rače" ("Župske vijesti", listopad 1929: 474—475).

Poslednjeg oktobarskog dana, kulturno-prosvetna sekcija mitrovačkog hrvatskog sokolstva, priredila je svoje selo, na kojem je Ante Bobek govorio o istorijatu hrvatskog sokolstva, sa posebnim akcentom na sokolstvo u Sremu ("Župske vijesti", studeni 1929: 518).

U popodnevnim satima, 10. novembra 1929. Mitrovčani su ponovo u "Hrvatskom domu", gde su upriličili još jedno poselo, na kojem je Bobek, govorio kako o problemima Hrvatskog sokola, uzrokovanim nastojanjima da se isto ukine, tako i o stavu hrvatskog sokolstva po pitanju eventualnog ujedinjenja sa jugoslovenskim u novu organizaciju. Ideja je odbačena, a o tome šta hrvatsko mitrovačko sokolstvo misli o samoukidanju, možda najbolje svedoči i pozorišni komad koji je u nastavku programa odigran:

> Poslije ovog lijepog i poučnog predavanja, izveli su Sokoli i Sokolići kazališni komad "Zaruke Hrvatske" s pravim shvaćanjem. U komadu je prikazana borba Talijana, Madžara i Nijemaca za gospodstvo nad našom domovinom, koja borba, naravno, ne rađa željenim rezultatom.
> Uloge su tumačili: sestre Madićeva (Hrvatska) i Luketićeva (Dalmacija), te braća Mićija (Kalman), Bartoš (Deutsch) i Mirčeta (Hrvoje, Hrvat). Posjet je bio dobar, ali bi ipak bilo poželjno, da građani koji pomažu svoj Sokol materijalno, pohadaju više i njegove priredbe, da mu na taj način pruže i moralnu pomoć ("Župske vijesti", prosinac 1929: 558).

Nedugo posle ovog komada čija su i poruka i momenat postavljanja na scenu bili više nego jasni, mitrovačko hrvatsko sokolstvo organizovalo je, u istom tonu, i "Katarinsku zabavu", u čast Katarine Zrinske. Tom prilikom izveden je komad "Poslednji dani Katarine Zrinske" koji je režirao Ante Bobek. U komadu koji nije samo preneo "živu sliku" iz istorije hrvatskog naroda, već i svojevrsnu poruku da se Hrvatski sokol ni ovaj put neće prikloniti jugoslovenskom, Katarinu je igrala Marica Pravidur, a učestvovali su i Terezija Mandić, Stjepan Bortoš, Štefica Stipić, Josipa Šobloher, Melanija Luketić, Ivo Mićija, Đuro Štajnoeher, Mato Ciprijanović, Mitar Mirčeta, Antun Vagner ("Župske vijesti", prosinac 1929: 558).

Vrlo brzo, mitrovački hrvatski sokoli imali su priliku da u praksi dokažu poštovanje sopstvene odluke. I zaista, nakon što je u decembru 1929. Kralj

Aleksandar konačno zabranio sva društva sa nacionalnim predznakom (kako hrvatska, tako i srpska i slovenačka[54]) Mitrovčani su, osim nekolicine pojedinaca (koji su to učinili nošeni ljubavlju prema gimnastici), po drugi put napustili svoj sokolski rad i likvidirali svoje društvo.

Budući da Hrvatski sokol u Sremskoj Mitrovici više nije obnavljao svoj rad, ta je likvidacija bila konačna.

/ Zaključak

Tokom dve decenije postojanja i rada, mitrovački Hrvatski sokol bio je značajni nosilac društvenog života Hrvata u ovom gradu. Ujedno, to je i organizacija koja je shodno sopstvenoj prirodi iskazivala jasan nacionalni i integrativni karakter. U redovima Hrvatskog sokola bili su angažovani najugledniji Hrvati, mitrovački građani, a činjenica da je dobar deo istih bio angažovan i u drugim organizacijama, pre svega kulturnog tipa, omogućavala mu je da izraste u krovnu organizaciju Hrvata u Mitrovici.

Nema nikakve sumnje da je tom usponu u velikoj meri doprinosilo i to što je sokolski pokret bio jedini koji je, posredstvom svog saveza, mimo zvanične politike, spajao celokupan hrvatski etnički prostor. To ga je, konačno, učinilo organizacijom koja je paralelno, manje ili više nezavisno od politike, prema kojoj su sokoli imali promenljivi stav, gradila sopstvenu sliku Hrvatske, onakvu kakvu je zahtevala i o kakvoj je mislila šira hrvatska javnost.

Tokom prvog perioda rada, od osnivanja 1904. pa do Velikog rata, mitrovački Hrvatski sokol imao je pre svega kulturni i društveni karakter, a tek onda politički, ukoliko izuzmemo pojedine njegove članove poput Nikole Dogana koji je bio vatreni i na lokalnoj sceni angažovani pravaš. Tome su, smatramo doprinosila dva faktora: 1. činjenica da su hrvatski sokoli delovali unutar jedne države koja je, posmatrano iz njihovog ugla, bila neprijateljska (germansko-mađarska i klerikalna) i 2. iz ove proistekla činjenica da sve do 1918. pitanje konačnog i praktičnog rešavnja prava na Srem neće doći na dnevni red.

Onog momenta kada se 1. Hrvatski sokol bude našao u svojoj zemlji, u kojoj će, pri tome 2. pitanje prava na Srem biti, po mišljenju njegovih članova,

54 Zanimljivo je istaći da zabrana nije mimoišla ni integralno jugoslovensku nacionalnu ORJUNA-u.

rešeno nepovoljno po mitrovačke Hrvate, priroda delovanja Hrvatskog sokola u Mitrovici će se promeniti iz osnova.

Od 1926. pa sve do 1929. odnosno od godine obnove rada, pa sve do njegove konačne zabrane, rad mitrovačkog Hrvatskog sokola će dobijati sve izraženiji politički karakter koji će ovu organizaciju dovesti u sukob sa konkurentskom jugoslovenskom organizacijom u čijim će se redovima naći i značajan broj mitrovačkih Hrvata.

O tome između ostalog svedoče i različite manifestacije koje su izazivale veliko nezadovoljstvo mitrovačkog građanstva, a u kojima su primat imale nacionalne (ali ne i verske) teme. Od tada, u njegovim upravnim organima biće angažovani prvaci Hrvatske seljačke stranke, od kojih je svakako najznačajniji bio dr Petar Gvozdić, a najveći broj njih će tokom rata 1941 — 1945. aktivno učestvovati i u genocidu koji je NDH sprovodila nad Srbima Srema. Svi oni, do kojih su nove vlasti došle, će zbog takvog svog angažmana tokom 1946. biti presuđeni na robiju i smrt, bilo streljanjem, bilo vešanjem.[55]

Zabrana rada Hrvatskog sokola, optuživanog za "separatizam" (i potonji angažman njegovih istaknutih članova, ne samo iz Mitrovice, budući da je slično bilo i sa organizacijom u Rumi, Vukovaru, Ilači, Petrovaradinu, Zemunu[56]... unutar NDH), dovelo je do mišljenja da je doprinos dat NDH aparatu bio logičan, očekivan i unapred određen. Na taj način, Hrvatski sokol "postao je" avangarda ustaškog pokreta, njegova preteča, a njegovi članovi bilo kripto, bilo proto ustaše.

Nama se čini da je takav zaključak nedovoljno precizan. Da izvesne veze u tom pravcu ipak postoje, suvišno je dokazivati, budući da ih je lako utvrditi samom proverom članstva Hrvatskog sokola i pripadnika NDH državnog aparata. Pa ipak, to još uvek ne znači da je moguće zaključiti da je Hrvatski sokol bio organizacija koja je pripremala pojavu ustaša u Sremu, budući da stvar može biti posmatrana iz sasvim drugog ugla: da li je moguće da su pro-ustaški ili čak ustaški elementi (kao što je bio advokat Marko Lemešić iz Rume) koristili jednu masovnu nacionalnu organizaciju za svoje potrebe? Ako jesu i ako su to činili sa uspehom, možemo li se zapitati zbog čega je to bilo tako? Da li je po sredi "ćud" Hrvata u Sremu ili je krivicu moguće pronaći i na strani

55 Više o tome. Udicki 2021.

56 Pored Petra Gvozdića, visoke funkcije u NDH ostvarili su i starešina rumskog društva Marko Lemešić, kao i starešina ilačkog Hrvatskog sokola Živan Kuveždić. Više o tome: Dizdar Z, Grčić M, Ravlić S, Stuparić D. 1997.

jugoslovenskog sokolstva koje je, imajući iza sebe resurse, državnu pomoć (ma koliko ona promenljiva bila) i većinske Srbe vrlo lako sve one koji mu se nisu dopadali optuživalo bilo za separatizam, bilo za izdaju?

Čini nam se da odgovor na to pitanje nije moguće dati bez jasnog uviđanja 1. uloge jugoslovenskog sokolstva u usmeravanju hrvatskog; 2. razumevanja da svaki narod ima pravo na svoje zadovoljstvo i nezadovoljstvo unutar zadatog političkog okvira i konačno 3. da rešavanje eventualnih sporova ne može isključiti one kojih se isto najviše tiče. Upravo otuda, smatramo, istraživanje srpsko-hrvatskih sokolskih veza u Sremu predstavlja važnu tačku u procesu ispravljanja istorijskih grešaka i razumevanja nacionalnih težnji koje ne moraju biti međusobno usaglašene, ali isto tako, ne moraju biti ni poziv na međusobno istrebljenje.

/ *Literatura*

Monografije:

Adamović B. 2025. *Pesmom srcu, srcem rodu – za slobodu: spomenica Srpske crkvene pevačke družine 1865 — 2025*. Istorijski arhiv "Srem". Sremska Mitrovica.

Brozović A. 1924. *Sokolski slet i sabor u Zagrebu*, Tiskara i litografija Albrecht. Zagreb.

Brozović A. 1930. *Slovensko Sokolstvo*. Soko Kraljevine Jugoslavije. Beograd.

Brozović A. 1935. *Sokolski zbornik 1934 — 1935*. Soko Kraljevine Jugoslavije. Beograd.

Cvetković D. 2007. *Sokoli i sokolski sletovi*. Miroslav. Beograd.

Ćirić B. 2006., *Sokolski pokret i* DTF *Partizan u Pirotu*, Samizdat. Pirot.

Ćurčić M. 2019. *Sokoli Ivanjica*, Udruženje "Dragačevo – Jovan Bojović". Užice.

Dimić Ž. 2015. *Spomenica karlovačkog sokola 1904 — 2015*., Prometej. Novi Sad.

Dizdar Z, Grčić M, Ravlić S, Stuparić D. 1997. *Tko je tko u* NDH. Minerva. Zagreb.

Ilić S (ur.) 2008. *150 godina organizovanog telesnog vežbanja i sporta i 125 godina sokolstva u Srbiji*. DTA doo. Beograd.

Iveljić Ž. 2016. *Pokret i zvuk Hrvatskog Sokola u Srijemu*. Državni arhiv u Vukovaru. Vinkovci.

Iveljić Ž. 2020. *Pokret i zvuk Hrvatskog sokola* PŠD Hrvatski sokol Vinkovci, Vinkovci.

Iveljić Ž & V. 2021. *Slavonsko kolo i Hrvatski sokol*, PŠD Hrvatski sokol Vinkovci, Vinkovci.

Iveljić Ž. 2022. *Gimnastika u Hrvatskoj i svijetu 1904 — 1917*. Vinkovci. PŠD Hrvatski sokol Vinkovci.

Iveljić Ž. 2024a. *Hrvatsko znamenje u Hrvatskom sokolu.* Vinkovci. PŠD Hrvatski sokol Vinkovci.

Iveljić Ž. 2024b. *Gimnastika 1918 — 1929.* Vinkovci. PŠD Hrvatski sokol Vinkovci.

Iveljić Ž. 2025 *Hrvatsko znamenje u Hrvatskom sokolskom savezu 1918 — 1929.* Vinkovci. PŠD Hrvatski sokol Vinkovci.

Jevđević J. 2008. *Spomenica kragujevačkih sokola 1907 — 2007.* Sokolsko društvo Kragujevac. Kragujevac.

Karapandžić N. 2023. *Sokoli Starog Bečeja 1911 — 1941.* Gradski muzej. Bečej.

Kičinja M. 2006. *Sokolsko društvo Stara Pazova 1906 — 2006.* Samizdat. Stara Pazova.

Kulturna načela Sokolstva u Češkoj i Jugoslaviji. 1920. Nadbiskupska tiskara Zagreb. Zagreb.

Lapčević S. 2022. *Orao među sokolima: politička i lirska zaostavština dr Lazara Rašovića, tom prvi.* NIPD Sremske Novine, Arhiv Vojvodine. Sremska Mitrovica, Novi Sad.

Lapčević S. 2023. *Deca Otadžbine: akcije i akteri srpskog i jugoslovenskog nacionalizma u (Sremskoj) Mitrovici 1918 — 1941.* Arhiv Vojvodine. Novi Sad.

Lapčević, S. 2025. *Rad mitrovačkog Srpskog Sokola u godini ujedinjenja 1919 — 1920. (kroz odborničke zapisnike i novinske natpise).* Arhiv Vojvodine. Novi Sad.

Malin F. 1929. *Sokolstvo.* Minijaturna biblioteka. Novi Sad.

Matijević M. 2022. *Kraljevački sokolci.* Sportski savez Kraljevo. Kraljevo.

Novak V. 1986. *Magnum Crimen.* RO Nova knjiga. Beograd.

Paar A. 2011. *Hrvatski Sokol.* Društvo za športsku rekreaciju Šport za sve. Samobor.

Protulipac I. 1926 *Hrvatsko orlovstvo.* Orlovska knjižnica. Zagreb.

Savić Z. 2015. *Sokolstvo i moravska sokolska župa.* Univerzitetska biblioteka. Niš.

Spomen knjiga: Povodom 25.-godišnjice i posvete Zastave Mitrovačkog Pjevačkog Društva "Nada", Mitroica, 1911.

Timotijević M. 2006. *Sokoli Čačka.* Narodni muzej Čačak. Čačak.

Udicki J. 2022. *Spomenica žrtava Drugog svetskog rata u Sremskoj Mitrovici.* Arhiv Vojvodin Novi Sad.

Vukašinović V. 2013. *Sokolstvo u Smederevu.* Autorsko izdanje. Smederevo.

Vukašinović V. 2016. *Gimnasitka i sokolstvo u Srbiji do 1941.* Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja. Beograd.

Žutić N. 1991. *Sokoli.* Angrotrade. Beograd.

Žutić, N. 1998. *Krajiški sokoli.* Udruženje Srba iz Krajine i Hrvatske – Srpsko kulturno društvo zora. Beograd.

Naučni članci:

Lapčević S. 2023. Hrvatski Sokol u Rumi: Potraga za domovinom dostojnom poštovanja u: Ninković N. (ur.) *Spomenica Istorijskog arhiva Srem*, br. 22. Istorijski arhiv "Srem". Sremska Mitrovica: 48—88.

Lapčević S. 2026. Uloga Slovaka u razvoju staropazovačkog sokolstva: jedinstvo pod slovenskim stegom u: Jevtović Z. (ur.) *Napredak, časopis za političku teoriju i praksu, Fondacija za srpski narod i državu, Vol. 7, No 1.* Fondacija za srpski narod i državu. Beograd: 159—177.

Žutić, N, 2005. Srpski sokoli u Sremu 1903 — 1929. u: Đurić Đ. (ur.) *Spomenica Istorijskog arhiva "Srem"* br. 4. Istorijski arhiv "Srem". Sremska Mitrovica: 155—179

Novinski članci:

Društvene vijesti 1905., *Sokol.* Zagreb 15. srpnja 1905: 110.

Društvene vijesti" 1905., *Sokol*. Zagreb 15. ožujka 1905: 41.

Georgijević K. 1926., Sukob hrvatskih sokola i omladine u Sremskoj Mitrovici., *Pravda*, Beograd, 17. avgust 1926.

Hanuš J. 1906. II. slet srpskog sokolstva u Ravanici., *Sokol*. Zagreb, 15. kolovoz 1906: 121—122.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1904., *Sokol.* Zagreb 15. rujan 1904: 137.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1906., *Sokol.* Zagreb, 15. veljače 1906: 29.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1906., *Sokol.* Zagreb 15. ožujak 1906: 43.

Hrvatski Sokol u Vinkovcima. 1907., *Sokol.* Zagreb siječanj 1907: 11.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1907., *Sokol.* Zagreb listopad, 1907: 168.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1908,, *Hrvatski Sokol*. Zagreb listopad 1908: 133.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1912., *Hrvatski Sokol.* ožujak, 1912: 53.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1912., *Hrvatski Sokol.* kolovoz 1912: 121.

Hrvatski Sokol u Mitrovici. 1913., *Hrvatski Sokol.* travanj, 1913: 59.

Izvještaj središnjeg odbora o radu Hrvatskog sokolskog Saveza u poslovnoj godini 1908./1909. 1909., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, studeni 1909: 99.

Iz tajničkog izvještaja saveznoj glavnoj skupštini 14. VII 1929. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, srpanj 1929: 391.

Izvještaj vodje brata Šulce-a podastrt glavnoj skupštini H.S.S. od 30. X. 1909. 1909., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, prosinac 1909: 125.

Jugoslovenskom sokolstvu. 1922., *Sokolski glasnik*. Beograd, mart 1922: 1.

Krvavi husarski slet u Mitrovici. 1926., S*rbija*. Sremska Mitrovica, 22. avgust 1926: 1.

Naše prilike. 1905., *Zastava*. Novi Sad 25. septembar 1905: 1.

Nejugoslovenskom sokolstvu. 1922., *Sokolski glasnik*. Beograd, februar 1922: 36.

O sokolskoj organizaciji. 1904., *Sokol*. Zagreb, 15. svibnja 1904: 72.

Pokušaj cijepanja u hrvatskom Sokolstvu. *Hrvatski* Sokol. Zagreb, siječanj, 1912: 1.

Popović L. 1922. Na početku godine., *Sokolski glasnik*. Beograd, januar 1922: 1—6.

Savezne vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, veljača 1928: 69.

Slava hrvatske misli u Mitrovici. 1924., *Srijemski Hrvat*. Vukovar, 13. septembar 1924: 2.

Slovenskom sokolstvu. 1922., *Sokolski glasnik*. Beograd, mart 1922: 69.

Tanjurdžić M. 1919. Sa Sokolskog Sabora u Novom Sadu. *Srbija*. Mitrovica, 20. jul 1919: 2.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, ožujak 1928: 123.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, travanj 1928: 193.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, veljača 1928: 72..

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, veljača 1928: 560.

Župske vijesti. 1928. *Hrvatski Sokol*. Zagreb, travanj 1928: 182.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, travanj 1928: 167.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, svibanj 1928: 234—235.

Tajnički izveštaj. 1928., u: *Hrvatski Sokol*, Zagreb, lipanj 1928: 256.

Savezne vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, srpanj 1928: 301—303.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, rujan 1928: 372.

Župske vijesti. 1928., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, studeni 1928: 509.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, ožujak 1929: 372.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, travanj 1929: 166—168.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, travanj 1929: 170.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, srpanj 1929: 314.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, lipanj 1929: 266.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, srpanj 1929: 314.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, rujan 1929: 421.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, rujan 1929: 422.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, listopad 1929: 474.

Župske vijesti. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, studeni 1929: 518.

Župske vijest. 1929., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, prosinac 1929: 558.

I. slet župe Jelačićeve u Petrovaradinu. 1908., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, lipanj 1908: 67—69.

II prednjački tečaj S.H.S.D.. 1907., *Sokol*. Zagreb, veljača 1907: 23.

IV. Slet srpske sokolske župe Fruškogorske. 1909., *Hrvatski Sokol*. Zagreb, kolovoz i rujan 1909: 71—72.

Separati:

Hrstić I. *Hrvatski Sokol u Makarskoj (1894. — 1914.)* UDK:796.034.2(497.5 Makarska) 1894/1914 (091)

Barčot T. 2010. *Hrvatski Sokol u Boki Kotorskoj: u razdoblju Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine Jugoslavije*. Hrvatska krovna zajednica Crne Gore. Perast.

Građa:

Anonimus. 1936., Hrvatska kulturna društva u Sremskoj Mitrovici tokom druge polovine XIX i prve polovine XX veka u: Lemajić N. (ur). *Sunčani sat,* godina XI, br. 11, Sremska Mitrovica, Kulutrno-prosvetna zajednica Sremske Mitrvice, Projekat "Ja volim Sremsku Mitrovicu", Sremska Mitrovica, 2002: 146—193.

Španović Dario. 2007. *Ustaški i partizanski zločini u Sremskoj Mitrovici za vrijeme Drugog svjetskog rata.* Neobjavljeni diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odjek za povijest.

Letak Nacionalisti. 1926. Sremska Mitrovica.

Pravila mitrovačkoga društva za tjelovježbu Hrvatski Sokol. 1905., Tisak hrvatske dioničarske tiskare. Mitrovica,

Pravila Hrvatske Sokolske Župe Jelačićeve u Mitrovici. 1908., Mitrovica.

Udicki, J. 1937. *Sokolsko društvo Sremska Mitrovica*

STEVO LAPČEVIĆ

Croatian Falcon in Sremska Mitrovica 1904 — 1929

The author researches the work of the Croatian Falcon (Hrvatski Sokol) in Sremska Mitrovica in the period from its establishment in 1904 until the ban and final liquidation of the society in 1929. The author places special emphasis on the hitherto completely unknown and unexplored activities of this Croatian organization in this city on the river Sava, which included the most significant representatives of the cultural, political and social life of the Croatian community, as well as on the political context in which the Croatian Falcons of Mitrovica operate. Believing that the Sokol organizations, as the most massive organizations of Serbs and Croats in Srem, are an excellent indicator of the general mood of the wider masses of the people, the author creates a framework for further research into Serb-Croat

relations, pointing out the points that strain those relations, such as those where Croats and Serbs in Srem, despite all the temptations, come together. The fact that the historiography in Srem has so far not dealt sufficiently with this topic, nor with the broader context in which it is placed, makes this work particularly significant both for the Serbs and for the Croats of Srem (and beyond). The paper is a part of extensive research into the work of the Croatian Falcon in Srem, which the author has been conducting for a long time.

KEYWORDS: *Croatian sokol; Srem; Mitrovica; Croats; Serbs; interwar Yugoslavia*